

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENTİTÜSÜ

**SANAYİ SİTESİNDE ÇALIŞAN ÇOCUK İŞÇİLERİN
ÇALIŞMA KOŞULLARI ve İSTİSMARA
BAKİŞİ**

Gülcihan ARKAN
YÜKSEK LİSANS TEZİ

HEMŞİRELİK ANABİLİM DALI

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Rabia SOHBET

GAZİANTEP
2011

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENTİTÜSÜ

**SANAYİ SİTESİNDE ÇALIŞAN ÇOCUK İŞÇİLERİN
ÇALIŞMA KOŞULLARI ve İSTİSMARA
BAKIŞI**

Gülcihan ARKAN
YÜKSEK LİSANS TEZİ

HEMŞİRELİK ANABİLİM DALI
(HALK SAĞLIĞI HEMŞİRELİĞİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI)

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Rabia SOHBET

Gaziantep

Haziran-2011

**T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
HEMŞİRELİK ANABİLİM DALI
HALK SAĞLIĞI HEMŞİRELİĞİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**SANAYİ SİTESİNDE ÇALIŞAN ÇOCUK İŞÇİLERİN
ÇALIŞMA KOŞULLARI VE İSTİSMARA
BAKIŞI**

Gülcihan ARKAN

Tez Savunma Tarihi: 17.06.2011
Sağlık Bilimleri Enstitüsü Onayı

**Prof. Dr. A. Tuncay DEMİRYÜREK
Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdür V.**

Bu tez çalışmasının bir “Yüksek Lisans” derecesi için uygun ve yeterli bir çalışma olduğunu onaylıyorum.

**Prof. Dr. Akif ŞİRİKÇİ
Hemşirelik Anabilim Dalı Başkanı**

Bu tez tarafımda okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir “Yüksek Lisans” tezi olarak kabul edilmiştir.

**Yrd. Doç. Dr. Rabia SOHBET
Tez Danışmanı**

Bu tez tarafımda okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir “Yüksek Lisans” tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Jürisi

İmzası

Prof. Dr. Akif ŞİRİKÇİ

Yrd. Doç. Dr. Cem GÖKÇEN

Yrd. Doç. Dr. Rabia SOHBET

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tez çalışmasıyla elde edilmeyen bütün bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi ve bu kaynakları da kaynaklar listesine aldığımı, yine bu tezin çalışılması ve yazımı sırasında patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığı beyan ederim.

17/06/2011

Gülcihan ARKAN

TEŞEKKÜR

Başta bilimsel kişiliğini örnek alarak akademik yolun başlangıcına çıkmama sebep olan, öğretmenin erdemini hissettiren, çok şey öğrendiğim değerli hocam ve tez danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Rabia SOHBET'e;

Tez savunma sınavımda jüri üyeliğini kabul edip, değerli zamanlarını ayıran Sağlık Bilimleri Fakültesi Dekanı Sayın Prof. Dr. Akif ŞİRİKÇİ'ye ve Gaziantep Üniversitesi Şahinbey Uygulama ve Araştırma Hastanesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Sayın Yrd. Doç. Dr. Cem GÖKÇEN'e;

Sanayi ortamında yapılması güç olan bu tezde koordinasyon konusunda bana yardımcı olan Sayın Dr. Ali YAPRAK'a;

Tezimin yapıldığı Kahramanmaraş Teknik Makine ve Sanatkarlar Odası Başkanı Sayın Mustafa Yaman'a;

Araştırmam sırasında çocukların çalışma şartlarını görebilmem konusunda desteğini esirgemeyen Yüksel Oto-Elektrik Atölyesinin sahibi Sayın Mehmet BEKERECİ'ye ve çalışmam sırasında çocuk işçilerle görüşmeme müsaade eden iş yeri sahiplerine;

Tecrübelerinden faydalandığım okul arkadaşım Yüksek Hemşire Fatma GEÇİCİ'ye;

Yaşadığım zorlukları uzaktan da olsa paylaştan ve desteğini esirgemeyen sevgili aileme sonsuz teşekkürler...

Gülcihan ARKAN
Gaziantep/ 2011

ÖZET

SANAYİ SİTESİNDE ÇALIŞAN ÇOCUK İŞÇİLERİN ÇALIŞMA KOŞULLARI ve İSTİSMARA BAKIŞI

Gülcihan ARKAN

**Yüksek Lisans Tezi, Hemşirelik Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Rabia SOHBET
Haziran 2011, 146 sayfa**

Bu çalışma, sanayi sitesinde çalışan çocuk işçilerin çalışma koşulları ve istismara uğrama durumlarını incelemek amacıyla tanımlayıcı olarak yapılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak 72 sorudan oluşan anket formu kullanılmıştır. Veriler SPSS paket programında değerlendirilmiş, istatistiksel analizler kullanılmıştır. Araştırmaya kapsamına alınan bireylerin %33.3'ü 18 yaşında, %98.4'ünün erkek, %78.7'sinin ilköğretim mezunu, %59.8'inin çekirdek aileye mensup olduğu ve %39.8'inin 4-5 kardeşi olduğu bunların %49.4'ünün çalıştığı belirlenmiştir. Araştırma katılanların annelerinin %44.2'sinin 45 yaş üzerinde olduğu, ailelerinin %77.5'inin, katılanın %74.3'ünün kötü alışkanlığı olmadığı tespit edilmiştir. Katılanların %10.4'ü kötü alışkanlığını arkadaş ortamı-sokakta edindiğini söylemiştir. Araştırmaya katılanların %32.9'unun oto-tamirinde çalıştığı, %87.6'sının çıraklık okuluna gittiği, gidenlerden %78.7'sinin haftada 10 saat ders aldığı; Katılanların %58.6'sının çalışmanın okul eğitimini engellediğini söylediği belirlenmiştir. Araştırmaya katılanların %82.3'ünün 9-12 saat çalıştığı, %77.5'inin yıllık izin kullanmadığı, %74.7'sinin işte bir öğün yemek yediğini, %66.7'si işi öğrenmek için çalıştığını söylemiştir. Araştırma katılanların %68.7'si haftalık 55-100 TL kazandığı, %57'sinin fazla mesai yaptığı, %78.3'ünün işyerinde sağlık güvencesi olmadığı belirlenmiştir. Katılanların %86.7'sinin işyerinde istismara uğramadığı, %85.5'inin ilgisiz bırakılıp ihmal edilmediği belirlenmiştir. Yapılan analizlerde, yaş ile çıraklık sözleşmesi imzalama, eğitim durumu ile günlük çalışma saatleri arasında istatistiksel tam ilişki ($p=0.00$) tespit edilmiştir. Aile tipi ile ailenin çocukların sorunlarına destek olma, annelerin eğitimleri ile çocukların günlük çalışma saatleri arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmuştur ($p<0.05$). Sonuç olarak çocuk işçilerin yasalarla belirlenmiş yaşın altında çalışmaya başladıkları, zorunlu eğitimlerini tamamladıktan sonra iş hayatına girip eğitimi terk ettiği, çalışma koşullarının kötü olduğu ve çoğu iş yerinde denetimin yapılmadığı görülmektedir. Bu nedenle, gerekli merci ve ailelerin bu duruma dikkatlerinin çekilmesi gerekmektedir.

Anahtar Sözcükler: Çocuk, Çocuk işçiliği, Çalışan koşulları, İstismar, Çocuk istismarı

ABSTRACT

ANALYSIS OF CHILDREN WORKING CONDITIONS AND ABUSE OUTLOOK IN THE INDUSTRIAL AREA

Gülcihan ARKAN

Master Thesis, Department of Nursing

June 2011, 146 page

This study has been realised as definitive to analyse the working conditions and abuse status of children in the industrial area. In the study, a questionnaire consisting of 72 questions has been utilised to gather data. The data have been evaluated with the package program SPSS and statistical analysis has been used. Among the individuals included in the scope of the study, 33.3% are 18 years old, 98.4% male, 78.7% graduates of elementary school, 59.8% members of nuclear family and 39.8% have 4-5 siblings of whom 49.4% work. Among the participants it has been determined that 44.2% of their mothers are over 45 years old, 77.5% of the families and 74.3% of the participants do not have any bad habits. 10.4% of the participants stated that they acquired bad habits from friends and street environment. It has been determined that 32.9% of individuals work in mechanics', 87.6% attended apprenticeship school, 78.7% of whom took 10 hours of course; 58.6% stated that working was an obstacle for education. 82.3% of the participants said that they worked 9-12 hours a day, 77.5% did not use their leaves, 74.7% ate one meal and 66.7% were working to learn the profession. It has been established that 68.7% of the participants earn 55-100 TL a week, 57% work overtime, 78.3% do not have health insurance. 86.7% of the participants have been determined to be not abused and 85.5% have not been neglected. It has been found out that between age and signing of apprenticeship contract and between education level and daily work hours, there is a complete statistical relationship ($p=0.00$). Family type and the support of families to the problems of their children, training level of mothers and children's daily workload reveal a significant statistical relationship ($p<0.05$). Consequentially, it has been observed that child workers start working under the age defined by law, they leave after the compulsory education to work, working conditions are bad and in most workplaces there is no control. Hence, attention of families and concerned authorities should be drawn.

Key Words: Child, Child Workers, Working Conditions, Abuse, Child Abuse

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ONAY SAYFASI	I
BEYAN	II
TEŞEKKÜR	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR LİSTESİ	VIII
TABLolar DİZİNİ	IX
ŞEKİLLER LİSTESİ	X
1. GİRİŞ	1
1.1. Problemin Tanımı	1
1.2. Araştırmanın Amacı	2
1.2.1. Önem	3
2. GENEL BİLGİLER	4
2.1. Çocuk ve Çalışma	4
2.2. Çocuk Kavramı	4
2.3. Çalışan Çocuk (Çocuk İşçi) Kavramı	5
2.4. Çalışan Çocukların Tarihsel Gelişimi	7
2.4.1. Dünya’da çalışan çocukların tarihi	9
2.4.2. Türkiye’de çalışan çocukların tarihi	11
2.5. Çalışan Çocukların Sayısal Verileri	13
2.5.1. Dünya sayısal verileri	13
2.5.2. Türkiye sayısal verileri	14
2.6. Çocukların Çalışma Nedenleri	16
2.7. Çocukların Çalışma Koşulları ve Sorunları	26
2.7.1. Çalışma koşulları	26
2.7.2. Çalışma sorunları	28
2.7.2.1. Zihinsel, bedensel ve duygusal sorunları	30
2.7.2.2. Sosyal haklarla ilgili sorunları	31
2.8. Çocuk Haklarının Hukuksal Dayanakları	32
2.9. Çalışan Çocukların Mesleki Eğitimleri	34

2.10. Çocuk ve İstismarı	36
2.10.1. Fiziksel istismar	37
2.10.2. Cinsel istismar	40
2.10.3. Duygusal istismar	42
2.10.4. İhmal	43
2.11. Çalışan Çocukların İstismar ve İhmale Uğrama Riskleri	44
2.12. Çocuk İstismarı ve İhmalinin Önlenmesi	47
3. GEREÇ ve YÖNTEM	49
3.1. Araştırmanın Tipi	49
3.2. Araştırmanın Yapıldığı Yer ve Özellikleri	49
3.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi	50
3.4. Veri Toplama	50
3.4.1. Veri toplama aracı	50
3.4.2. Ön uygulama	50
3.4.3. Uygulama	50
3.4.4. Uygulama ve kısıtlılıklar	50
3.5. Verilerin Değerlendirilmesi	51
3.6. İzin belgeleri	51
4. BULGULAR	52
5. TARTIŞMA	83
6. SONUÇLAR	121
7.ÖNERİLER	125
8. KAYNAKLAR	126
9. EKLER	136
EK 1: Çalışan Çocuklara İlişkin Hukuksal Düzenlemeler	136
EK 2: Anket formu	142
EK 3: İzinler	144
10. ÖZGEÇMİŞ	146

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	Amerika Birleşik Devleti
BM	Birleşmiş Milletler
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DİSK	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
GSMH	Gayrisafi Milli Hasıla
ILO	International Labour Organisatin (Uluslararası Çalışma Örgütü)
IPEC	International Programme on the Elimination of Child Labour (Çocuk İşçiliğini Sona Erdirilmesi Programı)
İK.	İş Kanunu
OECD	Organisation for Economic Cooperation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
SBS	Sarsılmış Bebek Sendromu
SHÇEK	Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu
SSK	Sosyal Sigortalar Kurumu
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Gelişim Programı)
UNICEF	United Nations Children's Fund (Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu)

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo	Sayfa No
Tablo 1: Araştırmaya Katılanların Sosyo-demografik Özellikleri	52
Tablo 2: Araştırmaya Katılanların Anne ve Babasının Sosyo-demografik Özellikleri	54
Tablo 3: Araştırmaya Katılanların Göç Özellikleri Dağılımı	55
Tablo 4: Araştırmaya Katılanların Ailesindeki Sağlık Problemleri Dağılımı	56
Tablo 5: Araştırmaya Katılanların ve Ailelerinin Kötü Alışkanlık Özellikleri	57
Tablo 6: Araştırmaya Katılanların Önceden Sanayi Dışı Sektörde Çalışma Dağılımı	58
Tablo 7: Araştırmaya Katılanların Çalıştıkları İş Sektörü Dağılımı	59
Tablo 8: Araştırmaya Katılanların Çıraklık Okulu Eğitimi Özellikleri	60
Tablo 9: Araştırmaya Katılanların Çalıştığı Yerdeki Günlük Çalışma Özellikleri	61
Tablo 10: Araştırmaya Katılanların Çalışma Nedenleri ve Memnuniyet Özellikleri	62
Tablo 11: Araştırmaya Katılanların Çalışma Ücreti, Fazla Mesai Ücreti Dağılımı	63
Tablo 12: Araştırmaya Katılanların Ailesinin Çalışmaya Bakış Özellikleri	64
Tablo 13: Araştırmaya Katılanların Sosyal İlişki ve Dinlenme Özellikleri Dağılımı	64
Tablo 14: Araştırmaya Katılanlarda İş Vereninin Özelliği Dağılımı	65
Tablo 15: Araştırmaya Katılanların İşyerinde Çalışma Davranışı Özellikleri	66
Tablo 16: Araştırmaya Katılanların Ailesinden İstismar Edilme Özelliği Dağılımı	67
Tablo 17: Araştırmaya Katılanların İş Ortamında İstismara Uğrama Özellikleri	68
Tablo 18: Araştırmaya Katılanların Çocuk Çalışmasına Bakış Özellikleri	68
Tablo 19: Araştırmaya Katılanların Gelecekte Meslekle İlgili Düşünceleri	69
Tablo 20: Araştırmaya Katılanların İşyerinde Sağlık Güvencesi Uygulama Dağılımı	69
Tablo 21: Araştırmaya Katılanların İş ve İşyeri Sorunlarına Çözüm Düşüncesi	70
Tablo 22: Çocukların Yaşa Göre Aile ve Çalışma Koşulları Dağılımı	71
Tablo 23: Çocukların Çalışmaya İzin Verilen, Verilmeyen Yaşa Göre Özellikleri	73
Tablo 24: Eğitime Göre Çıraklık, Çalışma ve Aile İstismarı Özellikleri Dağılımı	76
Tablo 25: Anne Eğitimine Göre Çıraklık Özelliği ve Aile İstismarı Dağılımı	77
Tablo 26: Baba Eğitimine Göre Çıraklık Özellikleri ve Aile İstismarı Dağılımı	79
Tablo 27: Aile Tipine Göre Çalışan Kardeş, Kötü Alışkanlık, Çalışma ve Aile İstismarı Dağılımı	81

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil	Sayfa No
Şekil 1: Dünya Ölçeğinde Ekonomik Faaliyet İçinde Bulunan Çocuklar, Çocuk İşçiler ve Tehlikeli İşlerde Çalışan Çocuklar için yapılmış 2000 yılı tahminleri	13
Şekil 2: Çalışan Çocukların Sektörel Dağılımı	14
Şekil 3: Çocukların Ekonomik Faaliyetlerinde Bölgelere Göre Küresel Eğilimler	14
Şekil 4: Ekonomik faaliyet 2000-2004 yılı karşılaştırılması	16
Şekil 5: Çocuk İş Gücü Temel Göstergeleri	16
Şekil 6: Yoksulluk Sınırı Altında Yaşayan Ev Halkı Yüzdesi	22

1. GİRİŞ

1.1. Problemin Tanımı

Çocukluk, gelişimin sürekli devam ettiği ve olgunlaşma süreci olarak görülen, bakım ve korunma gerektiren insan yaşamının oldukça önemli bir bölümüdür(37). Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun Çocuk Hakları Bildirgesinde, erken yaşta reşit olma durumu hariç, 18 yaşına kadar her insanın çocuk sayılması gerektiğini belirtilmektedir(6).

Çocukların çalışması tüm Dünya'da, özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik ve sosyal nedenlerden dolayı sık görülen bir sorun haline gelmiştir. Nüfusun artması ile birlikte çocuk sayısının da artması dar gelirli ailelerin geçim sıkıntısının büyümesine ve çocukların çalışmak zorunda kalmasına neden olmaktadır. Ailede annenin, özellikle babanın işsiz kalması çocuklarının çalışmasına yol açabilmektedir(36). Bu çocukların büyük bölümü, yasal kurallara uygun olmayan şekilde çalıştırılmaktadır(6). Çocuk işçiliği; gelişmekte olan dünyanın başlıca sorunlarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu uluslararası toplum tarafından da ele alınan en önemli ilkelerinden biri olmuştur(89). Çocukluk yaşlarında çalışma, çocuk ve gençlerin büyüme ve gelişmesini olumsuz etkileyerek erken yaşta çeşitli sağlık sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır (14). Yapılan birçok araştırmada, yoksulluğun artışına paralel olarak çocukların çalıştırılma eğiliminin de arttığı görülmektedir(68). ILO'nun 2010'da yayınladığı raporuna göre dünyada 5-17 yaş arası 246 milyon çocuk işçi bulunmaktadır. Yine aynı raporda dünya ki 5-14 yaş arasındaki 211 milyon çalışan çocuktan, %60'ı-127.3 milyonu Asya-Pasifik bölgesinde, %23'ü-46 milyonu Güney Afrika Sahra'sında, %6'sı-13.4 milyonu Latin Amerika ve Karayip Deniz'inde olduğu belirtilmiştir(22).

Çocuk istihdamının hızla artmasına nedeni olarak toplum yapıları, hızlı nüfus artışı, gelenek ve görenekler, eğitim sistemi bozukluğu, devletin yapısı, sosyal sermaye gibi birçok etken sayılabilir(73). Bu sorunlar çocukların yaşam koşullarına karşı meydan okuması yerine zorluklar karşısında kabullenmeyi öğretilerek çalışmak zorunda bırakılmaktadır(89). Günümüzde hala dünyanın pek çok ülkesinde çocuğa kendi, ebeveyni, yakınları ve toplumdaki çeşitli kurumlar tarafından fiziksel, duygusal bakımdan kötü davranılmaktadır(104).

Çocuk emeğinin sömürüsü, kentsel alanlardan kırsal alanlara, bir üretim biçiminden diğerine geçişler şeklinde devam eden bir durumdur(58). Özellikle kırsal alanlarda daha yaygındır. Buralarda zorunlu eğitim ve minimum çalışma yaşı netleşmemiştir(78). Bazı çocuklar yetişkinlerin cinsel saldırısına hedef olurken; kimileri de küçük yaşta ağır ve

uygunsuz işlerde çalıştırılmakta, hatta bir mal gibi görülmektedir. Bazıları ise, beslenme, barınak, bakım, eğitim gibi temel gereksinimlerde bile değişik ihmallerle karşılaşmakta ya da gözetim yetersizliğinden yaşamlarını yitirmekte veya sakat kalabilmektedir(104).

Çocuklar, üyesi bulundukları toplumun sosyo-ekonomik ve siyasal düzenine bağlı kalarak her çalışan kişi gibi, üretime katılmaktadır. Çoğu zaman çocuklar eğitimlerine devam etmekte ya da çalışmakta, bazen her ikisini birlikte yapmaktadır(58). İstatistiklere göre, eğitim düzeyi yüksek olanlarda işsizlik oranlarının, eğitim düzeyi düşük olanlara göre daha fazla olduğu görülmüştür. Bu nedenle bireyler ve aileleri için bir an önce vasıflı ya da vasıfsız bir iş sahibi olmak daha cazip bir hale gelmiştir(6).

Aile geçimine katkıda bulunmak, tamamen üstlenmek, okuma olanağı bulamamak gibi nedenler çocukları çalışmaya zorlamaktadır. Uygun olmayan çalışma koşulları, çocuğun içinde bulunduğu gelişim dönemiyle birleşince, çalışma hem çocuk hem de toplum açısından olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Çocuk işçiliği, çağımızın ivedi çözüm bekleyen önemli bir sorunudur. Çalışan çocukların sayılarının ve çektikleri acıların boyutları her geçen yıl artmaktadır(35, 77, 61).

Bugün çalışan çocukların çalışma koşullarını iyileştirme çabası, yarının çocuklarını çalışma dünyasına girme zorunluluğundan kurtarmanın, onların beden ve kişiliklerini geliştirmelerini, eğitim ve öğretim olanaklarından daha iyi yararlanmalarını, hayata daha sağlıklı, güçlü, umutlu başlamalarını, daha başarılı ve verimli olmalarını sağlamanın ilk adımı olacaktır(35).

1.2. Araştırmanın Amacı

Çocukların çalıştırılması, yalnızca az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler de değil; gelişmiş ülkelerde de var olan bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, sorunların boyutları ülkelerin sosyal, ekonomik ve kültürel seviyeleri ile ilgili olarak değişik biçimlerde dir. ILO istatistiklerine göre, gelişmekte olan ülkelerde, yaşları 5-14 yaş arası yaklaşık 250 milyon çocuktan 120 milyonu tam gün çalışmaktadır. Genel anlamda, çocukların en fazla çalıştırıldığı kıta %41 ile Afrika'dır(48,75). Gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda aileler, yaşamlarını devam ettirebilmek amacıyla, çocuklarını küçük yaşlardan itibaren çalıştırmak zorunda kalmaktadırlar(17,24).

Bu çalışmanın temel amacı; sanayide çalışan çocuk işçilerin çalışma koşulları ve istismara bakışlarının incelenmesidir. Sanayi sitesinde çalışan çocuk işçilerin çalışma

yaşamında karşılaştıkları sorunlara yönelik bu çalışma ile sorunların çözümüne katkıda bulunulmaya çalışılmıştır.

Yakın amaç:

1. Sanayide çalışan çocuk işçilerin sosyo-demografik faktörlerini,
2. Sanayide çalışan çocuk işçilerin çalışma koşulları,
3. Sanayide çalışan çocukların istismara bakışlarını belirlemek amaçlanmıştır.

Uzak amaç:

1. Sanayide çalışan çocuk işçilerin çalışma koşullarının ILO'nun kurallarına uygun hale getirilmesi,
2. Sanayide periyodik kontrollerin yapılması bu konuya dikkatlerin çekilmesi,
3. Çocuklara istismara uğrama olasılığına karşın gerekli önlemlerin alınmasının sağlanması amaçlanmaktadır.

1.2.1. Önem

Çocukların çalışma yaşamına girmesi, geçmişten bugüne kadar çeşitli şekillerde var olmakla birlikte, sanayileşme sonrası süreçte daha fazla artış göstermiştir. Sanayi devriminden önce yoksul ailelerde çocuklar devamlı çalışma yaşamının içindeydiler. Ancak sanayi devrimiyle birlikte çocuk işçiliğinin niteliğinde ve niceliğinde önemli bir değişim olmuştur. Bu dönemde çocuklar, iş piyasasında kolayca kandırılabilir, istismar edilebilir ucuz işçiler olarak görülmektedir. İşgücü piyasasında çalışan çocuklar sorunu, çok boyutlu bir sorundur. Halen ulusal yasalara ve uluslararası standartların varlığına rağmen tüm dünyada milyonlarca çocuk çalışmaya devam etmektedir(2,37,75). Bu araştırmada elde edilecek sonuçların bu alanda eksikliği hissedilen başka araştırmalara ışık tutacağı düşünülmektedir.

2. GENEL BİLGİLER

2.1. Çocuk ve Çalışma

Çocuk işçiliği ulusal ve uluslararası düzeyde istatistiksel ölçütlere bağlıdır. Aslında, çocuk ve işçi olarak ayrı ayrı tanımlanabilir(80).

Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından 1991 yılında Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Programı(IPEC) uygulanmaya başlanmıştır. IPEC Programı, bir ülkede çocuk işçiliğinin sona erdirilebilmesinin, ancak ulusal politika olarak benimsenmesi ve ilgili tüm kurum ve kuruluşların katılımının sağlanmasıyla mümkün olabileceği noktasından hareket etmektedir(24). IPEC programının uzun erimli amacı çocuk işçiliğine son vermek, kısa erimli amacı ise çocukların çalışma koşullarının iyileştirilmesidir(35).

Son zamanlarda özellikle de tarıma dayalı yapısı çözülmekte olan toplumlarda çocuk emeğinin nitelikleri ve bu ülkelerde uygulanan çocuk işçiliği ile ilgili özensiz ve dikkatsizce pratik uygulaması olmayan araştırmalar yapılmaktadır. Bu araştırmalarda çocukluk çağının, çocuğun, çocuk işçiliğinin tanımlamalarının yapılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bununla birlikte çocukluk çağındaki sosyalizasyon, eğitim ve çocuk işçiliği(çalışması) konusundaki ayrıştırıcı tanımlamalarında yapılmaya çalışıldığı gözlemlenmiştir(54). Son yıllarda araştırmacılar maalesef bu kavramların yanına çocuk istismarı gibi tüyler ürperten bir kavramı da eklemek zorunda kalmıştır.

Çocuk kavramının tarafsız olarak tanımlanmasında bir takım zorluklar bulunmaktadır. Genellikle çocukluk döneminin tarifi yapılırken sınırlarını yaşla belirlemek bir alışkanlık olmuş olsa da, toplumlar arasında gençlik ile çocukluk dönemini ayıran yaş sınırında farklı algılamalar vardır; bununla birlikte bazı toplumlarda çocuk sayılan yaşlar başka bir toplumda genç erişkin olarak görülmektedir. Bu da toplumlar arasında ki sosyo-kültürel farklılıklardan kaynaklanmaktadır(24).

2.2. Çocuk Kavramı

İnsan hayatını başlıca 3 bölüme(73) ayıracak olursak (çocukluk, erişkinlik ve yaşlılık olarak) birinci evresini oluşturan doğumdan 18 yaşına kadar olan kısmı olarak tanımlanabilir. Çocukluk çağının kendine özgü evreleri bulunmaktadır. Bunlar; fizyolojik, psikolojik ve sosyolojik olarak gelişmeler gösterdiği, birey olmaya hazırlandığı safhası olarak kabul edilebilir(35).

Çocukluk çağı bu nedenle etkileşimin ve şekillenmenin en hassas biçimde tezahür ettiği bir dönemdir(108). Bu nedenle sağlıklı bireylerin, sağlıklı toplumların, sağlıklı

devletlerin temel yapı elemanları olan çocukların ve çocukluk döneminin dünya için önemi son derece büyüktür.

Çocuk doğduğu an itibariyle, büyüme-gelişme sürecince ailesiyle kurduğu etkileşimden çıkardığı sonuçları benimseyerek kişiliğinin ve ruhsal yapısının temellerini oluşturmaktadır. Toplumların geleceğini oluşturan çocuk ve gençlerin her yönden sağlıklı yetiştirilmeleri, kişilik gelişimleri açısından çok önem taşımaktadır(15).Çocuk kavramı tarihte toplumun yapılarına, kültürlerine, inançlarına, ekonomilerine göre değişen bir kavramdır(55). 20 Kasım 1989 tarihinde Birleşmiş Milletler genel kurulunda Türkiye'nin de taraf olarak onayladığı "Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 1. maddesi 18 yaşından küçük herkesi "çocuk" olarak tanımlamış(15) ve çocuğun "ekonomik sömürüye karşı korunmasını, riskli ya da eğitimini engelleyecek, sağlığına veya bedensel, akılsal, ruhsal, ahlaksal, toplumsal gelişimine zarar verecek işlerde çalıştırılmamasını" bir temel hak olarak öngörmüştür(12). Çocukluk, bebeklikten on sekiz (kimi ülkelerde on dokuz, yirmi, yirmi bir) yaşına kadar geniş bir yaş dönemini kapsamakta, birbirinden oldukça farklı yetenekleri, gereksinimleri ve potansiyelleri içermektedir(69). Genellikle beş yaşından küçük bir çocuğun bir işte çalışacak veya eğitime başlayacak durumda olmadığı kabul gördüğü için çocukların istihdamı konusunda yapılan çalışmalarda 5 yaşından büyük çocuklar dikkate alınmaktadır(19).

2.3. Çalışan Çocuk (Çocuk İşçi) Kavramı

Çocuk yaştaki bireylerin iş yaşamında yer alması, günümüzde geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerde(68) daha yoğun olarak görülmekle birlikte çocuk emeği her yerde kullanılmaktadır. Kız çocukların, yetişkin kadınlar gibi, ev işlerine de çalışmaları beklendiği için erkek çocuklardan daha uzun zaman çalışma ortamında yer almak zorunda kalmaktadırlar. Kırsal bölgelerde ki çocukların ise yaklaşık iki kat daha fazlası ekonomik olarak etkindir. Göçmen tarım işçiliği yapan ailelerde, bir kuralmış gibi tüm çocuklar aileleri ile birlikte çalıştırılmaktadırlar. Kentsel bölgelerde ise özellikle resmi sektör dışında çalışan çocuk oranı sürekli artmaktadır. Kentte yaşayan çocukların çoğunluğu ev işlerinde çalışmanın yanı sıra üretimde çalışan çocuk sayısı da fazladır (45). Çocukların çalıştırılması, küresel ölçekte yaygın, karmaşık ve çok yönlü bir olgudur(2).

Çocukların çalışma yaşamına girmesi, geçmişten bugüne kadar çeşitli şekillerde var olmakla birlikte, sanayileşme sonrası süreçte daha fazla artış gösteren bir sorun haline

gelmiştir. Sanayi devriminden önce özellikle yoksul halkların çocukları devamlı çalışma yaşamının içinde bulunmuşlardır. Ancak sanayi devrimiyle birlikte çocuk işçiliğinin niteliğinde ve niceliğinde önemli bir değişim olmuştur. Aile temelinde örgütlenmiş üretim biçimleri sanayi devrimi ile çözülmeye başlamış ve entegre üretim biçimi hakim çalışma biçimi olmuştur. Bu dönem içerisinde çocuklar(75), iş piyasasında kolayca kandırılabilir ve istismar edilebilir ucuz işçiler olarak görülmektedirler(37). İşgücü piyasasında çalışan çocuklar sorunu, çok boyutlu bir sorundur. Bu sorun; sorun alanı, sorunun ortaya çıkmasını etkileyen etmenler ve ortaya çıkan görünüm açısından çok yüzlü(multipleface) bir durumdur(2). Halen ulusal yasalara ve uluslararası standartların varlığına rağmen tüm dünyada milyonlarca çocuk çalışmaya devam etmektedir(75).

Çocuk işçiliği, çocuğun zihinsel, bedensel, ruhsal ve sosyal gelişimini olumsuz yönde etkileyerek gelecekteki yaşamını karartabilmektedir. Çocukların kendilerini çalışma yaşamında bulmaları onlara yapılan en büyük haksızlıklardan biridir. Çocuklar, yoksulluk, göçler, geleneksel bakış, ailenin yönlendirmesi ve çocuk işgücüne olan talep nedeniyle çalışma yaşamına katılmak zorunda kalmaktadırlar(10).

Yapılan birçok araştırma yoksulluğun artışına paralel olarak çocukların çalıştırılma eğiliminin de yaygınlaştığını ortaya koymaktadır. ILO'nun bildirdiğine göre dünya genelinde mevcut olan yaklaşık 352 milyon çocuk işçinin neredeyse hepsi yoksul ülkelerde çalışmaktadır(20). ILO'nun organize ettiği Çocuk İşçiliğini Önleme Uluslararası Programı(IPEC)'na ilk katılan ülkelerden birisi olmasına rağmen ülkemizde son istatistiklere göre 6-17 yaş grubundan 6 milyon 420 bin çalışan çocuk vardır(68).

Çalışmaya İlişkin Temel Haklar ve İlkeler ILO Bildirgesinin İzlenmesi Çerçevesindeki 2006 Küresel Raporuna göre, dünyada çalışan çocukların %69 gibi çok büyük bir kısmı tarım sektöründe, %22'si hizmetler sektöründe, %9'u sanayide bulunmakta ve dünyada çalışan çocuk sayısı 2000-2004 döneminde 246 milyondan 218 milyona gerileyerek %11 oranında azalmıştır. Raporda 2004 yılında,

- 5-17 yaş grubunda ekonomik açıdan faal 317 milyon çalışan çocuk bulunduğu, bunların 218 milyonunun çocuk işçi olduğu, bunun da 126 milyonunun tehlikeli işlerde çalıştığı,
 - 5-14 yaş kategorisinde ise ekonomik olarak faal 191 milyon çocuğun 166 milyonunun çocuk işçi olduğu, bunun 74 milyonunun ise tehlikeli işlerde çalıştığı belirtilmektedir.
- Rakamlar azalmaya işaret etse de bugün, milyonlarca çocuk, fiziksel, zihinsel, eğitsel, sosyal, duygusal ve kültürel gelişimlerine zarar veren ve ulusal yasalarla, uluslararası

standartlara uygun olmayan koşullarda ve yeterli eğitimden, sağlık hizmetlerinden ve temel özgürlüklerden yoksun biçimde çalışmaktadır.

Çalışan çocuklar, sosyo-ekonomik konumları gereği esnaf ve sanatkarlar yanında, sanayi iş kolunda, tarım kesiminde, marjinal çalışma alanlarında maddi kazanç elde etmek ya da meslek edinmek amacıyla üretime katılan ve 19 yaşından gün almamış kimsedir(58).

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO), 1973 tarihli 138 sayılı sözleşmesinde “meslek statüsü ne olursa olsun (ücretli, bağımsız çalışan, ücretsiz aile işçisi) ekonomik amaçlı mal ve hizmet üretimine katılan 15 yaşından küçük kişiler” çalışan çocuk olarak tanımlanmıştır(106). Yine ILO'ya göre 15-24 yaş arasındaki çalışanlar ‘genç işçi’ olarak tanımlanmaktadır. ILO'nun çocuk işçi tanımında belirttiği yaş sınırı 15'tir(24). Ancak Türkiye'deki İş Kanunu'nda belirgin bir genç işçi tanımı yoktur(36).

4857 sayılı İş Kanunu ve Kanuna göre çıkarılan yönetmeliklerde ise; Çalışma yaşı en az 15 olarak belirlenmiştir. Ancak on dört yaşını doldurmuş ve ilköğretimi tamamlamış olan çocukların, bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarının devamına engel olmayacak, hafif işlerde çalıştırılmasına izin verilmiştir(12).

Çocuk iş gücünü tanımsal olarak irdelediğimizde, çocukları; çocukluklarından, potansiyellerinden ve onurlarından yoksun bırakan, fiziksel ve zihinsel gelişimlerine zarar veren bir çalışma olarak ifade bulmaktadır. Bu ifadeye göre çalışma, çocuklar için zihinsel, fiziksel, sosyal ve ahlaki yönlerden tehlikeli ve zarar verici olduğu açıktır(37).

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) 1999 yılında, 182 sayılı Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (no.182) ve 190 sayılı tavsiye kararını kabul etmiştir. 182 sayılı sözleşme, taraf devletlerden çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerini acil olarak yasaklamak ve ortadan kaldırmak için derhal etkili önlemler almalarını istemektedir(98).

2.4. Çalışan Çocukların Tarihsel Gelişimi

Çocukların çalıştırılması yalnızca günümüz de var olan bir durum değildir. Çocuk emeğinin, bilinenin aksine uzun ve karmaşık bir tarihi vardır. Sanayileşmenin başlangıcından önce, tarıma dayalı yaşam ve geçim biçimlerinin baskın olduğu zamanlarda, çocuk ve adölesan çağındaki gençlerin aile ya da akraba işlerinde çalıştırılmaları birçok kültür de doğal ve yaygın bir uygulama olmuştur(106).

Çocukların çalıştırılması, tarihin her döneminde karşımıza çıkan bir olgu olmasına karşın, çocuk işçiliği kavramı sanayileşmenin başladığı 19. Yy gibi yakın bir zaman içinde ortaya çıkmıştır(46). On dokuzuncu yüzyıldan sonra bu kavramdan söz edilişinin nedeni olarak çocuk emeğindeki niteliklerin değişmesinin önemli bir payının olmasıdır (106). Sanayi Devrimiyle birlikte kadın ve çocukların çalışma yaşamına girmeleri onların daha uysal, itaatkar ve kolay sömürülebilen işçiler olarak görülerek çalışma yaşamı içinde daha çok yer almalarına neden olmuştur. Sanayi Devrimi ve getirdiği kapitalist düzen, çalışma yaşantısına yeni giren bu iki grubu oldukça etkilemiştir(107). Öte yandan, kırsal kesimde tarımla uğraşan aileler ya da kentlerin çevresinde faaliyet gösteren küçük işletme sahipleri, sanayi kapitalizmi karşısında varlıklarını koruyamayarak dağılmak zorunda kalmalarına ve bu kitlelerin büyük imalâthane ve fabrikalara işçi olarak başvurmalarına neden olmuştur. Böylece çocuklar, tarihte ilk kez geniş kitleler halinde kurumsal işgücü konumuna düşmüşlerdir. İşte çocuk çalışmasının bu aşamadan itibaren çocuk işçiliğine dönüştüğü söylenebilir(106).

Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkardığı çalışma koşullarının kötü ve ağır olması, devletlerin çalışma yaşamına müdahale etmesine yol açmıştır. Bu dönemde yasa koyucular ilk çalışma yasalarını çıkarmışlardır. Bu alanda çıkarılan ilk çalışma yasaları, çocuklar, gençler ve kadınlar gibi özel olarak korunma gereksinimi içinde bulunan çevrelere yönelik olmuştur(107).

19. yüzyılın başlangıcına kadar çalışan çocukların korunması zorunluluğu ile ilgili ilk yasal düzenleme, 1802 yılında İngiliz Parlamentosu'nda kabul edilen "Çırakların Bedensel ve Tinsel Sağlıkları Hakkında Yasa'dır. Anılan Yasa bir yandan çocukların korunması gerektiğini ortaya koyarken, diğer yandan da çocukların o tarihe kadar hangi koşullarda çalıştırıldığını da belirtmektedir. Yasa'ya göre;

- Çocukların çalışma süreleri 12 saat olarak saptanmakta,
- Gece çalışmaları yasaklanmakta,
- Çıraklar geceli gündüzlü olarak işverenin yanında kalmakta iseler, işveren, kız ve erkek çocuklar için ayrı yatakhaneler kurmakla yükümlü tutulmakta,
- Çocukların okuma yazma öğrenmek amacıyla okula devam etmeleri sağlanmakta ve ayrıca çocuklara yılda bir kat giysi verilmektedir(105).

İngiltere'nin ilk defa çırak sağlığı konusunda bir yasayı kabul etmiş olması 1802 yılını önemli hale getirmiştir(81).

1900'lerden sonra Batılı toplumlarda hız kazanan demokratikleşme hareketleri ile birlikte çocuk işçiliği sorunu çözüm sürecine girmiştir. Özellikle 1919'da Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nun kurulmasıyla birlikte bu soruna yönelik çalışmalar artmış, en düşük çalışma yaşıyla ilgili uluslararası sözleşme aynı yıl kabul edilmiştir (Gençlerle ilgili ILO Çalışmaları, 1980). Bu tarihsel süreç 1959'da "Çocuk Hakları Bildirgesi"nin ve ardından "Çocuk Haklarına Dair Sözleşme"nin (1989) yayınlanmasıyla daha da hız kazanmıştır(69).

21. yüzyıla girdiğimiz bu dönemde çocuk işçiliği sorunu hala devam etmektedir. Bu sorun gelişmiş ülkelere oranla gelişmekte olan ülkeler için daha büyüktür. ILO'ya göre bugün gelişmekte olan ülkelerde, 5-14 yaş arasında çalışan yaklaşık 250 milyon çocuk bulunmaktadır. Bu çocukların çoğu okula gidememekte, çalıştıkları işlerin sürekli birbirini tekrarlayan işler olması nedeniyle sağlık ve güvenlikleri tehlikeye girmekte, fiziksel ve ruhsal gelişimleri olumsuz yönde etkilenmektedir(105).

2.4.1. Dünya' da çalışan çocukların tarihi

Çocuk emeği kullanımı tarihin her döneminde bulunmasıyla birlikte(105), çocuk emeğinin kullanılması ilk kez İngiltere'de görülmüştür(58). 16.yy. da ABD'de köle ticareti ile hız kazanmış, makinelerin ortaya çıkması, fabrikaların kurulması kısacası modern sanayinin oluşması ile 18.-19.yy. da İngiltere'de en ağır dönemini yaşamıştır(105). Sanayi devrimi dönemi İngiltere'sinde fabrikalarda çalışan işçilerin üçte ikisi kadın ve çocuklardan oluşmakta ve çocukların yaşları altıya kadar inebilmektedir. Bunun yanı sıra, çalışma saatleri ise 15-16 saat hatta 18 saat bile olabilmektedir. Yine 1730 ile 1779 yılları arasında Londra'da ölen insanların yarısının beş yaşın altında olduğu bilinmektedir(105).

Sanayileşmenin beşiği olarak kabul edilen Britanya'da çocukların fabrika ya da madenlerde bazen beş, bazen de daha küçük yaşlarda çalıştırılmaları olağan karşılanıyordu. Hatta, Pinchbeck ve Hewitt tarafından kaleme alınan "İngiliz Toplumunda Çocuk" isimli kitapta, üç ya da dört yaşındaki çocukların büyüklerin giremediği makinelerin altına girerek pamuk atıklarını topladıkları belirtilmektedir. Bu durum sadece Britanya'da değil sanayileşme olgusunu yaşayan tüm ülkelerde benzer manzaralarla karşılaşmak mümkündür(106).

Sanayileşen ikinci ülke olan Belçika'da, 1880'lerin başında, altı-yedi yaşındaki çocuklar hasır örme ve sepet yapımı gibi işlerde yaygın biçimde çalıştırılmaktaydı. Sanayileşme

sürecine geç giren ülkelerden İspanya'da Katalonya bölgesinde tarım ağırlıklı işlerde çocukların çalışmaya başlama yaşı altı-yedi civarındaydı. Bunun yanı sıra çocuklar madenlerde gün boyu çalışıyorlardı. Gün boyu çalışan çocuklar gece vardiyasına da kalmakta ve dinlenmeksizin 36 saate varan sürelerle yeraltında kalmaktaydılar. On sekiz ve on dokuzuncu yüzyıllarda çalışma süresinin yanı sıra çalışma ortamı ve koşulları da son derece sağlıksızdı(106).

Fransız Hukuku'nda, çocukların iş güvenliği bakımından korunmalarını sağlayan ilk kanun 1841 yılında çıkarılmıştır. Bu kanun, 8 yaşından küçük çocukların çalıştırılmalarını yasaklamış, 8-12 yaşındakilerin iş süresini günde 8, 12-16 yaşındakilerin iş süresini de 12 saatle sınırlamıştır; 13 yaşından küçüklerin fabrika ve imalathanelerde gece çalıştırılmaları yasaklanmış, çocuk işçilere hafta tatili hakkı tanınmıştır. Bu kanunun uygulamada etkinlik kazanmaması üzerine 1874 yılında kadınları ve çocukları koruyan ikinci bir kanun çıkarılmıştır. Daha sonra çıkarılan 1893 tarihli bir kanun, sanayi işyerlerinde çalışan çocuklar için iş güvenliği önlemlerinin alınmasını öngörmüştür(107).

Almanya'da 1839 yılında çıkarılan kanun “Fabrikalarda Genç İşçilerin Çalıştırılmasına İlişkin Kanun”dur ve söz konusu kanun bu ülkede çocukların iş güvenliğine ilişkin hükümler içeren ilk metindir. 1853 yılında Almanya'da bu konuda ikinci bir kanun çıkarılarak 12 yaşından küçüklerin çalıştırılması yasaklanmıştır; 12-14 yaşındakilerin günlük iş süresi 6 saatle sınırlandırılmış, iş müfettişlerine kanun hükümlerinin yürütülmesinin denetimi görevi verilmiştir(107).

Amerika Birleşik Devletleri'nde endüstriyel işlerde çalışan 15 yaş altı çocuk sayısı 1850'de 1.5 milyon iken 1910'da bu sayı 2 milyona çıkmıştır. 1900'lerin başlarında birçok Amerikalı, çocuk işçiliğini “çocuk köleliği” olarak görmeye ve bunu sona erdirmek için girişimlerde bulunmaya başlamışlardır. 1916'yla birlikte Kongre'den Keating-Owens Yasası çıkmış, bu yasayla beraber çalışanlar için asgari yaş sınırının imalatı 14, madencilikte 16 yaş olacağı; günlük çalışma süresinin 8 saati aşamayacağı; 16 yaşından küçüklerin gece çalışmasının yasaklanacağına dair çocuk işçiliği standartları oluşturulmuştur. 1920'yle birlikte Amerika Birleşik Devletleri'nde çocuk işçi sayısı 1910 yılına nazaran yarı yarıya azaltılmıştır(107).

Batılı ülkelerin çoğu çocuk işçilik sorununu halletmiş görünüyorlar(107). Bunun temelinde yatan en önemli neden, çocukların çalışmaya ihtiyaç duymamasıdır(81). Çocuk

işçilikle mücadelede en önemli konulardan biri de gelir dağılımı eşitsizliklerini ortadan kaldırmaktır(107).

Çocuk işçiliğiyle mücadele konusunda yasal açıdan alınacak önlemlerle kısa zamanda çocuk işçiliğin ortadan kaldırılması gerçekçi bir yaklaşım değildir. Dünyanın diğer bölgelerinde çocuk işçilik sorunu devam etmektedir. Soruna yönelik büyük çaplı bilimsel araştırmalar Batılı bilim adamları tarafından yönlendirilmekte ve bu araştırmalar BM tarafından finans edilmektedir. Bu durum tek taraflı bir bakış açısının gelişmesine yol açmaktadır(81).

2.4.2. Türkiye’ de çalışan çocukların tarihi

Anadolu’da geçimin büyük ölçüde tarıma ve hayvancılığa dayalı olduğu zamanlarda çocuklar, diğer toplumlarda da benzerlerinin olduğu gibi, küçük yaşlarda ya ailenin ya da topluluğun işlerine yardım ederek yetişmekteydiler. Geçmişte bu işlerde özel bir meslek eğitimi yoktu. Ticaretin gelişmeye başlamasıyla birlikte belli zanaat ve meslek alanlarında özel eğitim almış insanlara ihtiyaç duyuldu. Bu ihtiyacın büyük bölümü ahilik kurumuyla karşılandı. Bu sistemde çırak-kalfa-usta şeklinde bir yetiştirme silsilesi mevcuttu(106). Üretim yapısı ağırlıklı olarak tarıma dayalı Osmanlı’da tarımsal üretimde çocuk emeği yaygındır ve ağırlıklı olarak ücretsiz aile işçiliği biçiminde görülmektedir. Bununla sınırlı olmamakla birlikte, zanaat kesiminde özellikle dokumacılıkta, halı gibi bazı faaliyet alanlarında küçük imalathane ve fabrikalar dışında evde çalışma olgusu da oldukça önemliydi. Osmanlı’da 19.yüzyılın ortalarından itibaren ortaya çıkmaya başlayan küçük imalathaneler ve fabrikalarda da çocuk emeği olgusu ciddi bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Erkek çocuklar daha çok küçük ölçekli sanayi kuruluşlarında çalışıyorlar, kız çocuklar daha çok büyük ölçekli sanayi (tekstil) kuruluşlarında çalışıyorlardı. Ücretler açısından bakıldığında çocuk işçilerin ücretleri hem yetişkin erkek işçi ücretlerinden, hem de kadın işçi ücretlerinden ciddi ölçüde düşük olduğu görülmektedir.

Sanayileşme çabası içerisinde olan Türkiye’de hızlı nüfus artışı, özellikle yaşamını tarımsal faaliyetlerden elde ederek sürdürmeye çalışan kırsal kesimde, kalkınma hızını yavaşlatmış ve kişi başına düşen gelirinde azalmasına neden olmuştur. Hızlı nüfus artışı nedeniyle köylülerin giderek topraksızlaşması, yeterli gelir elde etmek amacıyla şehirlere göçmelerine sebebiyet vermiştir. Ancak, şehirlerdeki işlerin gerektirdiği bilgi-beceriden yoksun olan bu insanlar marjinal işlerde çalışmaya başlamak zorunda kalmışlardır. Bu tür işlerden düzenli bir gelir sağlanmaması nedeniyle, ailelerin çocuklarını küçük yaşlarda,

bazen okulla bir arada, bazen de okuldan alarak bir işte çalıştırılmalarında önemli bir rol oynamıştır(17). Bu nedenle çalışan çocukların sadece dörtte biri resmi istatistiklere yansımış olup bunların büyük bir bölümünün de tarım sektöründe ailesi ile birlikte ücretsiz ya da küçük sanayide ve sokaklarda sigortasız gayri resmi olarak çalışmaları gösterilebilir(58).

Türkiye’de tarihsel anlamda plansız-planlı dönemlerde istihdam konusunda olduğu gibi çocuk istihdamı konusunda da çok ciddi çalışmalara rastlamak olanaksızdır(62).

1930 tarihli Umumi Hıfzıssıhha Kanunu kadın ve çocukların korunmasına yönelik çok önemli maddeler içermektedir. Sanayide çocukların çalışma yaşı 12 olarak belirlenmiştir. Bu, dönemin uluslararası normlarına aykırı bir standarttır. Dönemin çocukların çalışma yaşı konusundaki uluslararası standardı 14’tür(64).

1936 tarihli İş Yasası’nda en küçük çalışma yaşı 12 olarak belirlenmiştir. Bunun dışında çocukların ve kadınların hangi işlerde çalışmayacakları tüzüğe bırakılmıştır ve bu tüzük 1948 yılında çıkartılmıştır. Bir bütün olarak bakıldığında çocukları koruyucu mevzuat hem yetersiz hem de uluslararası normlara aykırıdır. 1940 yılında çıkartılan Milli Korunma Kanunu ile var olan mevzuatın yetersiz gördüğümüz koruyucu düzenlemeleri de askıya alınmıştır(64).

1947 yılında TBMM’de bir komisyon kurulmuş ve bu komisyon Türkiye genelinde sanayi kuruluşlarını inceleyerek bir rapor hazırlayıp TBMM’ye sunmuştur. Bu rapor çocukların çalışma koşullarına ilişkin olarak çok önemli bilgiler içermektedir. Bu raporda yer alan bilgiler de, çocukların çalışma sürelerinin çok uzun olduğu, sağlık ve güvenlik açısından çok tehlikeli koşullarda çalıştırıldıkları görülmektedir. Bu dönemler de çocuk işçiliğine ilişkin koruyucu mevzuat yok denecek kadar azdır. 1951’de 18 yaşından küçük çocukların maden ocaklarında çalıştırılması yasaklanmıştır. Ondan sonra çocuk çalıştırılmasına yönelik önlemler çok sınırlı kalmıştır. Borçlar Yasası’nda çıraklıkla ilgili çok az söz edilmiştir, ayrıca çocukları koruyucu önlemler yoktur(64). Önceki dönemlerde, ülkemizde ki çalışma yaşında farklılıklar görülse de bu yaş 14 olarak benimsenmişti; ama 8 yıllık zorunlu kesintisiz eğitime geçilince (İlköğretim Kanununda ilköğretimin tüm vatandaşlar için zorunlu ve ücretsiz olduğunu belirten Anayasa hükmü tekrarlanmakta ve 6 ile 14 yaş sınırı zorunlu ilköğretim süresi olarak tanımlanmaktadır) (90), doğrudan çalışma yaşı olarak 15 yaş da netleşmiş oldu. Dolayısıyla, Türkiye için geçerli olan yaş, gerek uluslararası anlaşmalar gerekse ulusal yasalar bakımından 15 olarak belirlenmiştir. 15 yaşın üzerindeki işçiler için de çalışma koşullarına ilişkin

kısıtlamalar getirilerek, gelişmelerini tamamlamamış bu işçilerin korunması hedeflenmiştir(47).

2.5. Çalışan Çocukların Sayısal Verileri

2.5.1 Dünya sayısal verileri

Dünyada yaklaşık 100-200 milyon arasında çocuğun çalıştığı, bunun tüm dünya işçilerinin %4.8'i olduğu tahmin edilmektedir. Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) 246 milyon çocuğun ağır işlerde çalıştığını belirtmiştir(55).

Dünyada çocuk işçilerin 6-7 yaşlarında çalışma hayatına girdikleri, günde 12-16 saat, haftada 100 saat olmak üzere çok uzun süre çalıştıkları, maden ocaklarında ağır fiziksel koşullarda istihdam edildikleri, tehlikeli koşullarda düşük ücretle çalıştıkları, taşıyabileceklerinden daha fazla sorumluluk verildiği ve aile korunmasından yoksun oldukları bilinmektedir(55).

Brezilya, Bombay, Filipinler gibi ülkelerde binlerce hatta milyonlarca çocuğun çalıştırıldığı ve bu çocukların yoksul kesimden geldiği tahmin edilmektedir. Endonezya'da 1990 yılı nüfus sayımında 10-14 yaş grubunda yaklaşık 2.04 milyon çalışan çocuk olduğu ortaya çıkmıştır. Brezilya'da 7-8 milyon, Bombay'da 27 bin, Lusaka'da 3-10 bin, Zambia'da 25-30 bin, Filipinler'de 1.2 milyon, Pakistan'da 11-12 milyon çocuğun çalıştırıldığı, Moskova'da 50 bin çocuğun yoksul kesimden geldiği tahmin edilmektedir(55).

Dünyada, çalışan 218 milyon çocuğun 100 milyonunu kız çocukları oluşturmaktadır. Bunlardan 20 milyonu, 12 yaşın altında ve 53 milyonu, çocuk işçiliğin en kötü biçimleri olarak adlandırılan sınıfın içinde yer almaktadır. Dünyada çocuk emeği açısından incelenen 16 ülke arasında, Mali ve Senegal'den sonra Türkiye, çocuklarını en uzun çalıştıran üçüncü ülke olma konumundadır(48).

Şekil 1: Dünya Ölçeğinde Ekonomik Faaliyet İçinde Bulunan Çocuklar, Çocuk İşçiler ve Tehlikeli İşlerde Çalışan Çocuklar İçin Yapılmış 2000 Yılı Tahminleri

Yaş Grupları	Ekonomik Aktif Çocuklar(EAÇ)	Çocuk İşçiler (Çİ)	% Çİ/EAÇ	Tehlikeli İşçilerde Çalışan Çocuklar(TİÇ)	% TİÇ / EAÇ	% TİÇ / Çİ
5-11	109.700.000	109.700.000	100.0	60.500.000	55.2	55.2
12-14	101.100.000	76.600.000	75.8	50.800.000	50.2	66.3
Toplam 5-14	210.800.000	186.300.000	88.4	111.300.000	52.8	59.7
15-17	140.900.000	59.200.000	42.0	59.200.000	42.0	100.0
Toplam 15-17	351.700.000	245.500.000	69.8	170.500.000	48.5	69.5

Şekil 2:Çalışan Çocukların Sektörel Dağılımı (Fişek Enstitüsü Dünya Ölçeğinde 2000 Yılı Tahminleri(70)

Sektörler	% Oran
Tarım, avcılık, balıkçılık ve ormancılık	70.3
Üretim	8.3
Toptan perakende satış, oteller ve restoranlar	8.3
Sosyal ve kişisel hizmetler	6.5
Taşıma, depolama ve haberleşme	3.8
İnşaat	1.9
Madencilik ve taş ocakları	0.8

Şekil 3: Çocukların Ekonomik Faaliyetlerinde Bölgelere Göre Küresel Eğilimler (94)

2000 ve 2004 (5-14 yaş grubu)						
Bölge	Çocuk Nüfusu (milyon)		Ekonomik olarak faal çocuklar (milyon)		Faaliyet Oranı (%)	
	2000	2004	2000	2004	2000	2004
Asya pasifik	655.1	650.0	127.3	122.3	19.4	18.8
Latin Amerika	108.1	111.0	17.4	5.7	16.1	5.1
Sahra güneyi Afrika	166.8	186.8	48.0	49.3	28.8	26.4
Öteki Bölgeler	269.3	258.8	18.3	13.4	6.8	5.2
Dünya	1,199.3	1,206.6	211.0	190.7	17.6	15.8
Kaynak: SIMPOC Kaynak: 2006 küresel raporu						

Dünyada, 5-14 yaş grubundaki çocuklar arasında ekonomik faaliyet oranı dünyanın bütün bölgelerinde düşüş göstermekle beraber, Latin Amerika ve Karayipler, 2000 yılında %16.1 iken 2004’de %5.1’e gerileyerek, en hızlı düşüşün yaşandığı bölge olmuştur.

2.5.2. Türkiye’de çalışan çocukların sayısal verileri

Türkiye toplam nüfus içerisinde genç nüfus oranının yüksek olduğu ülkelerden biridir. Ve bundan dolayı çocuk işgücü açısından dünya ölçeğinde incelenmesi gerekli olan ülkelerin başında gelmektedir. 1998 yılı verilerinde 0-24 yaş grubunun nüfus oranı %48.26 olduğu görülmüştür. İş gücüne katılma oranı da %49.34’tür(42). Buna bağlı olarak gerek yoksulluk, gerekse eğitim sisteminin yetersizliği, diğer başka nedenlerle birlikte çocuk işçiliği sorununu da büyümeye devam ettiği görülmektedir(33). Ülkemizde 6-17 yaş arasındaki her iki çocuktan biri çalışmaktadır. Dünyada çalışan çocuk sayısı azalırken, ülkemizde arttığı görülmüyor(30).

Türkiye’de çocuk işgücüne ilişkin Ekim 1994, Ekim 1999 ve Ekim-Kasım-Aralık 2006 dönemlerine olmak üzere üç anket yapılmıştır. Bu anketlerin temel bulguları;

a. Okula devam etme durumu; 1994-2006 yılları arasında;

*6-14 yaş grubundaki okula devam oranları tüm uygulama dönemleri itibariyle, gerek kız gerekse erkek çocuklar için artış göstermiştir. 1999 yılından 2006 yılına kadar olan dönemde yaşanan artış daha fazladır.

*15-17 yaş grubundaki çocukların eğitime devam etme oranlarında da yıllar itibariyle dikkat çekici artışlar söz konusudur (zorunlu temel eğitimin etkisi)

b. Ekonomik işlerde çalışan çocuklar

1994-2006 yılları arasında;

*6-14 yaş grubundaki toplam istihdam %66.6 azalmıştır.

*15-17 yaş grubundaki toplam istihdam %51.4 azalmıştır.

*Her iki yaş grubunda da, kız çocukların istihdamındaki düşüş oldukça yüksektir.

*1994 anketinde 6-14 yaş grubundaki çocukların %8.8'i ekonomik işlerde çalışmaktadırlar. Bu oran 1999 yılında %5.1'e, 2006 yılında ise %2.6'ya düşmüştür.

*15-17 yaş grubundaki çocuklarda ise, bu oran 1999-2006 yılları arasında yaklaşık %95'lik bir azalışla %26.3'ten, %16.9'a düşmüştür.

c. Okula devam etme durumuna göre istihdam edilen çocuklar

1994-2006 yılları arasında; 6-14 yaş grubunda okula devam etmeyen ve istihdam edilen çocukların oranı %39.8'den, %13.1'e azalmıştır. Bu, en yüksek azalış oranıdır.

d. Sektörlere göre istihdam edilen çocuklar

1999-2006 yılları arasında;

*Sayısal olarak bakıldığında, 6-17 yaş grubu çocuklar için istihdamı artan tek sektör ticaret olmuştur. 1999 yılında ticaret sektöründe çalışan çocuk sayısı 159 bin iken, 2006 yılında bu sayı 205 bine yükselmiştir.

*Oransal olarak bakıldığında, tarım sektörünün yanı sıra hizmetler sektöründe de, Ekim 1999 uygulaması sonuçlarına göre, az da olsa bir azalış meydana gelmiştir. Sanayi ve ticaret sektöründe çalışan çocuk oranında zamanla bir yükseliş görülmektedir.

e. İşteki duruma göre istihdam edilen çocuklar

1994-2006 yılları arasında; her iki yaş (6-14 ve 15-17) ve cinsiyet grubu için tüm işteki durum gruplarında (ücretli veya yevmiyeli, ücretsiz aile işçisi) istihdam edilen çocukların sayısında yıllar itibarı ile bir azalma görülmektedir.

2006 yılında yapılan araştırmanın özet sonuçları;

*6-17 yaş grubundaki çocuklar toplam kurumsal olmayan nüfusun %22.3'ünü oluşturmaktadır ve çocukların %84.7'si eğitime devam etmekte, %5.9'u (958 bin kişi) ekonomik işlerde çalışmaktadır.

*Okula devam eden çocukların %2'si, edemeyenleri %26.3'ü ekonomik işlerde çalışmaktadır (82).

Şekil 4: Ekonomik Faaliyet 2000-2004 Yılı Karşılaştırılması (70)

Yaş Grupları		Çocuk Nüfus		Ekonomik Faaliyet		Çocuk İşçiler		Tehlikeli İşler	
Yıllar		2000	2004	2000	2004	2000	2004	2000	2004
5-17	Sayı (milyon)	1.531.4	1.566.3	351.9	317.4	245.5	217.7	170.3	126.3
	% yaş grubu	100.0	100.0	23.0	20.3	16.0	13.9	11.1	8.1
	% değişim		2.3		-9.8		-11.3		-25.9
5-14	Sayı (milyon)	1.199.4	1.206.5	211.0	190.7	186.3	165.8	111.3	74.4
	% yaş grubu	100.0	100.0	17.6	15.8	15.5	13.7	9.3	6.2
	% değişim		0.6		-9.6		-11.0		-33.2
15-17	Sayı (milyon)	332.0	359.8	140.9	126.7	59.2	51.9	59.2	51.9
	% yaş grubu	100.0	100.0	42.4	35.2	14.4	17.8	17.8	14.4
	% değişim		8.4		-10.1		-12.3		-12.3

Türkiye İstatistik Kurumu'nun 1994, 1999 ve 2006 yıllarında düzenlediği çocuk işgücü araştırmalarına göre ülkemizde ekonomik faaliyetlerde çalışan çocuk sayısı giderek azalmaktadır(94).

Şekil 5: Çocuk İş Gücü Temel Göstergeleri (bin kişi) (94)

	1994	1999	2006
Kurumsal olmayan Sivil Nüfus	59.736	65.422	72.957
0-5 yaş Grubundaki Nüfus	8.469	7.930	8.479
6-14 Yaş Grubundaki Nüfus	10.945	11.938	12.477
6-17 Yaş Grubundaki Nüfus	14.968	15.821	16.264
İstihdam (6 yaş +)	20.984	22.124	22.963
İstihdam (6-14 yaş)	958	609	318
İstihdam Oranı (6-14 yaş)	8.8	5.1	2.6
İstihdam (6-17 yaş)	2.269	1.630	958
İstihdam Oranı (6-17 yaş)	15.2	10.3	5.9
Kent	611	478	457
Kır	1.659	1.151	502
Erkek	1.372	955	632
Kadın	898	675	326
Tarım	1.510	990	392
Tarım-dışı	759	640	566
Ücretli veya Yevmiyeli	648	617	513
Kendi Hesabına veya işveren	52	28	26
Ücretsiz aile işçisi	1.570	985	420

Kaynak: TÜİK Çocuk İşgücü Araştırması, 2006 Haber bülteni

2.6. Çocukların Çalışma Nedenleri

Çocukların çalışma nedenlerine yaklaşırken, ülkenin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel durumunu ortaya koymak, konuya çeşitli boyutlarla bakmak gerekmektedir(54). Genelde çocukların çalışma nedeni olarak ailelerinin onların maddi kazançlarına ihtiyaçlarının olmasıdır. Çalışan çocukların büyük çoğunluğu toplumun fakir kesiminde yaşamaları ve bu ailelerin hayatta kalabilmesi için her bir bireyini kullanmak zorunda olması, çocukların çalışmasını zorunlu hale getirmektedir(11). Bunun dışında göç, geleneksel bakış açısı, işsizlik, işverenlerin çocuk işgücüne talebi, mevzuatın yetersizliği ve etkin uygulanmaması(54), eğitim sistemine güvensizlik ve eğitim sisteminin zayıf, kalitesiz

olması, sonunda iş imkanlarının kısıtlı olması, anne-babanın eğitim seviyesi, eğitim ücretleri, ailenin geliri, eğitim kurumlarına olan uzaklık yasalarındaki tutarsızlıklar çocuk işçiliğine neden olan durumlar olarak karşımıza çıkmaktadır(46).

Ülkemizdeki çocukların çalışma nedenlerine baktığımızda başlıca sebebin yoksulluk olduğunu görmekteyiz. Yoksulluğunda bozuk gelir dağılımı ve asgari ücretin yetersizliği, işsizlik, kaynakların prodüktif kullanılmaması, hızlı nüfus artışı, kayıt dışı ekonomi, teknolojik gelişmelerin sağlanamaması, bölgelerarası gelişmişlik farkı ve göç gibi birçok farklı soruna bağlı olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Ülkemizde de gelir düzeyi düşük ailelerin çocukları, en azından kendi masraflarını karşılayarak, aileye destek sağlamak için çalışma ortamına girmektedir. Ülkemizde çocuk işçiliğinin yaygın oluşu sadece yoksulluğa bağlı olmayıp bazı ailelerin, çocuklarının meslek edininip gelecekte iş bulma şansını arttırmak için, onları çalışma ortamlarına sevk etmekte ve bu amaçla çocuklar, mobilya ve tamircilik gibi meslek dallarına çırak olarak çalışmaya başlamaktadır. Ülkemizde çocuk işçiliğinin yaygın olmasının sebepleri arasında toplumun geleneksel bakış açısı da yer almaktadır(54).

ILO'ya göre genel olarak çocukların çalıştıkları veya faaliyet gösterdikleri alanlara baktığımızda: “Ev işleri, ev işi olmayan ücretsiz işler, bağımlı çalışma, ücretli çalışma, marjinal ekonomik faaliyetler, okula gitme, tembellik ve işsizlik, yeniden üretim ve boş zamanlar ile yeniden üretici faaliyetler” olduğunu görmekteyiz. Bu sınıflamaya rağmen, çocuklar hemen her sektörde çalışmakta ve kayıtlı ya da kayıtsız çalışma durumlarının her ikisinde de yaptıkları işler çoğunlukla uluslararası sözleşmelerde yer alan hükümlere aykırı olmaktadır(105). Çocuklar yetişkinlerle aynı koşullarda çalışmakta ve aynı sorunları paylaşmaktadırlar. Bazı araştırma sonuçları ve gözlemlere göre de, çocuk işçilerin daha çok eski teknoloji kullanılan işyerlerinde, düşük eğitim ve beceri gerektirmeyen işlerde çalıştıkları görülmektedir(42).

Eğitim: Eğitim, toplumsal yaşamın ayrılmaz bir parçasıdır. Bir insan, doğumundan ölümüne kadar eğitim sürecinin içindedir. Yani, ailede, okulda, sokakta, iş yerinde, yabancı bir toplumda ve yaşamın her alanında etken ve edilgen davranışlar içerisine girmeye ve bulunmuş olduğu toplumsal yapıda kişiliğiyle bağdaşan bir yer almaya çalışır(13).

1924 tarihli Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'nde ve insan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 7. ilkesinde şöyle belirtilmektedir: "Çocuğun, en azından ilköğretim aşamasında ücretsiz ve zorunlu bir eğitim almaya hakkı vardır. Çocuğa, genel kültürünü

geliştirmeye yarayacak ve eşitlik temeli üzerinde yeteneklerini, yargı gücünü, manevi ve toplumsal sorumluluk duygusunu geliştirmesine ve yararlı bir toplum üyesi olmasına olanak sağlayacak bir eğitim verilir. Çocuğun eğitiminde ve rehberliğinden sorumlu olanlar için yol gösterici ilke çocuğun çıkarlarıdır. Bu sorumluluk her şeyden önce anne-babasıdır. Çocuk, eğitimle aynı amaçlara yönelik oyun ve eğlenme konusunda tüm olanaklarla donatılır; toplum ve kamu makamları çocuğun bu haktan yararlanma olanaklarını artırmaya çaba gösterir" (13).

Eğitim düzeyi hane halkı üyelerinin önemli özelliklerinden birini oluşturmaktadır. Üreme davranışı, gebeliği önleyici yöntem kullanımı, çocuk sağlığı gibi pek çok olgu hane halkı üyelerinin eğitim düzeyinden etkilenmektedir. Türkiye’de 6 yaşında başlanan ilköğretim 8 yıl sürmektedir. Temel eğitim olarak değerlendirilen 8 yıllık eğitim (birinci kademe 5 yıl; ikinci kademe 3 yıl) 1997 yılından beri zorunludur. Dört yıllık bir ek süreyi gerektiren lise eğitimi ise zorunlu değildir(99).

Çalışan çocuklar genellikle okula devam edememektedir. Çocuklar okula devam edebilse dahi okulda başarısızlık ve verimli olamama gibi sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Ayrıca eğitim, çocuk işçiliğinin hem nedeni olmakta hem de ondan olumsuz yönde etkilenmektedir (37).

Türkiye’de hala 4.930.000 kişi okuma-yazma bilmemektedir. Bu, Norveç ve İrlanda’nın toplam nüfusundan daha fazladır. OECD ülkeleri arasında eğitime ayrılan pay ortalama GSMH’nın %5.79’unu, ülkemizde ise %3.82’sini oluşturmaktadır. Türkiye’de verilere bakılacak olursa tarımda kullanılan işgücü azalmasına rağmen, 1999-2006 yılları arasında çocuk işçilik %57 oranında artmıştır. 2000’den 2006’ya gelinene kadar, tarımda çalışan yetişkinlerin sayısında %78’lik bir azalma olmuştur. Buna rağmen, tarım alanında çalışan çocuk sayısındaki artışın %57 olması, çocuk emeğinin daha fazla tercih edildiğini gözler önüne sermektedir(30).

Çocuk işçiliğini önlemenin en önemli aracı eğitimidir. Dünyada ilkokula gönderilmeyen 55 milyon çocuğun %55’ini kız çocuklardan oluşmaktadır(48).

Ülkemizde zorunlu temel eğitim 8 yıla çıkarılmasına ve ilköğretim çağında çocukların çalıştırılmasının yasak olmasına rağmen, ilköğretimini yarıda bırakmış ve hiç okula gitmemiş çalışan çocuklar bulunmaktadır(33).

Resmi rakamların eğitim almış insanlar arasındaki işsizlik oranının eğitim almamış insanlara göre daha yüksek olması, insanların eğitilmiş işsiz olmaksızın, eğitimsiz olmak

ama bir an önce ekmek parası kazanmak bireyler ve aileleri için daha tercih edilebilir bir seçenek haline gelmektedir(84).

Ayrıca okullardaki verimsiz müfredat, öğrenmenin aktif olmayıp yönlendirme temelli olması ve düşük kalitede öğretmenler çocukları ve aileleri eğitim sisteminden soğutmaktadır. Eğitimin içerik olarak tatmin edici olmaması, maliyeti ve ulaşılabilirliğinin zorluğu, eğitilmiş kesimin yaşadığı yüksek işsizlik oranı ve ailelerin bilinçsizliği gibi unsurlar(37) ve ayrıca eğitimin devlet okullarında parasız olarak verildiği halde çocuğun kitap, defter, diğer yardımcı ders kaynakları, üniforma(kıyafet), ulaşım ve diğer resmi olmayan harcamalarını karşılayacağından, çocuğunu eğitmek isteyen gelir düzeyi düşük ailelerin, bu isteklerini gerçekleştirmelerini engellemekte ve zorunlu olarak(42), eğitime olan talebi azaltmakta ve çocuk işçiliğine olan talebi ise artırmaktadır(37).

Ülkemizde 6-13 yaş arasında 220 bin çocuk eğitim yaşamının dışında bulunmakta ve 130 bini kız çocuklardan oluşmaktadır. Bütün dünyada çalıştırılan kız çocukların %30'u, kendi evinin dışında, bir başka hanede ev işlerinde hizmetçilik yapmaktadır. Aynı zamanda kendi evlerinde çalıştırılan kız çocukların yaptıkları işler de göz ardı edilmektedir(48).

Çocukların, özellikle zorunlu eğitim çağında olan çocukların çalışmak suretiyle eğitimden yoksun kalması, kişisel ve toplumsal zarara neden olmaktadır(94).

Eğitim sorunu, çocuk işçiliğinin önemli bir boyutudur. Yoksulluk nedeniyle çocuğun okula devam edememekte, yeterli eğitim alamaması aile bireyleri gibi çocuğunda gelecekte donanımsız yetişkin ve düşük gelirli vasıfsız işgücü olmasına neden olmakta, bu durumda yoksulluk kısır döngüsüne yol açmaktadır. Çocukları çalışma yaşamından uzak tutmak için en etkin araç, onları eğitim sistemine dahil etmektir. Beşeri yatırımın, yatırımların uzun vadede, ancak en garantili sonuç vereni olduğu bilinmektedir. Çocukların, zorunlu temel eğitim süresinin mümkün olduğunca yükseltilmesi ile iş hayatına geç atılmaları sağlanmalıdır (54).

Çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin ortadan kaldırılmasına ilişkin etkin bir faaliyet, eğitim temelinde sorunun bütününe yönelik tedbirleri; hükümet ve toplumun tüm kesimlerini içine alan geniş bir işbirliği ortamının yaratılmasını gerektirmektedir(94).

Yoksulluk: Global ölçekte dönüşümlerin yaşandığı, uluslararası ve bölgelerarası dengesizliklerin daha da arttığı, dengesiz ve kontrolsüz bir rekabetin yaşandığı küreselleşme çağında yoksulluk giderek daha yoğun bir şekilde hissedilen bir gerçeklik

olarak karşımıza çıkmaktadır(66). Çağımızda ülkeler gelişmişlik düzeylerine göre ayrılmaktadırlar. Geri kalmış ya da gelişmekte olan ülkelerde çocuk işçiliği ve çocuk işgücü kullanımında önemli oranda yoğunluk göze çarpmaktadır(42).

Çocukların çalışması için çeşitli nedenler vardır. Bunlardan en önemlisi yoksulluktur. Gelişmekte olan ülkelerde çalışan çocuklara iyi para ödenmemesine rağmen, onlar aile bütçesine büyük katkı sağlamaktadırlar(78).

Yoksulluk kavramı kullanıldığı yere göre değişmektedir. Sözelimi, yoksulluk tıpkı evrim ve sağlık gibi hem bilimsel hem de ahlaki bir terminolojiyi çağrıştırmaktadır. Bu nedenle yoksulluk düzeyini ölçülmesinde, bilimsel ve ahlaki kaygılara dayalı birçok tartışma yaşanmaktadır. 2001 Dünya Bankası Kalkınma Raporu'ndaki yoksulluğun tanımı şöyle yapılmıştır: yoksulluk çok boyutlu bir kavramdır; sadece düşük gelir ve düşük tüketim olmakla kalmayıp, aynı zamanda eğitim eksikliği, kötü beslenme ve kötü sağlık anlamına da gelmektedir. Okumaz-yazmazlık, yetersiz okullaşma ve cinsiyet eşitsizliği yoksullukla ilgilidir(7).

Necmi Erdoğan şu sözlerle dikkat çekmektedir:

“...Görüştiğimiz kişiler açısından yoksulluğu kritik kılan şey, yalnızca giderek artan ve derinleşen toplumsal eşitsizlik ve maddi sefalet değil, aynı zamanda bunların kendileri üzerinde yarattığı duygusal-sembolik şiddettir. Yani yoksul-mağdurlar, yalnızca açlık, hastalık, soğuktan donma vb. tehlikelerle karşı karşıya değildirlere; aynı zamanda onurlarına, özsaygılarına ve özgüvenlerine yönelen bir tehditle, sembolik şiddetle karşı karşıyadır”(50).

Yoksulluk Birleşmiş Milletler Örgütüncü dünyadaki en önemli 12 genel sorundan biri olarak kabul edilmiştir. Yoksulluk, bir ülkenin gelişmişlik seviyesi ile yakından ilişkilidir. İstisna olan ülkeler haricinde, genel olarak, azgelişmiş ülkelerde yoksulluk oranı nüfusun %40 ile %80 arasında, gelişmekte olan ülkelerde ise %40'ın altındadır. Birleşmiş Milletler Örgütü'nün yoksullukla ilgili raporlarında yoksulluk yapısal ve geçici olarak ikiye ayrılmaktadır. Yapısal yoksulluğun kaynağı olarak ülkenin sosyo-ekonomik ve politik yapısı ve kurumları, bu kurumların ve yapıların uzun dönemli oluşumları ve yapısal yoksulluğun kuşaktan kuşağa geçtiği; geçici yoksulluğun ise dönemsel faktörlerden (mevsimlik işsizlik, enflasyon gibi nedenlerden) kaynaklandığı ve kısa dönemde oluştuğu belirtilmektedir(32).

Çocukların yoksulluğu ailenin yoksulluğuna bağlıdır ve bunun da en önemli nedeni işsizliktir. UNICEF tarafından yayınlanan “Dünya Çocuklarının Durumu 2001” raporuna göre “ *Yoksulluğun pençeleri bir aileye uzandığında, bundan en çok etkilenen, en çok zarar görenler; yaşama, gelişme ve büyüme hakları riske atılanlar, o ailenin en küçük üyeleridir. Günümüzde gelişmekte olan ülkelerde doğan her 10 çocuktan dördü aşırı yoksulluk içindeki bir dünyaya gelmektedir. Çocuk haklarının yaygın bir biçimde ihlali de temelde gene yoksulluktan kaynaklanmaktadır*”. Bir başka deyişle yoksulluk arttıkça evde paylaşılan besinler de azalır ve en çok annelerle, küçük bebekleri çaresiz bırakır. UNICEF'e göre yoksulluk çocukların hem bedenlerini hem de zihinlerini tahrip eder ve sonuçta yoksulluk; daha sonraki kuşaklara geçerek bir “kısır döngü” oluşturur. Bu nedenle de yoksulluğun önlenmesine çocukluk çağında başlanmalıdır. Yoksulluk milyonlarca çocuğun ölümüne yol açtığı gibi, daha fazla sayıda çocuğun okula gidememesine, hastalanmasına veya çocuk işçi olarak yaşamını sürdürmesine neden olmaktadır(49).

Suiistimal edilmiş çocuk işçiliğinin büyük ölçüde yoksulluktan kaynaklandığını ve uzun vadeli çözümünün, sosyal gelişmeye ve özellikle yoksulluğun ortadan kaldırılmasına bağlı olduğu bilinmektedir(11).

Yapılan çalışmalarda yoksul ailelerin ev gelirlerinin %34-37'si çalışan çocukları tarafından karşılandığı belirtilmektedir(36). Ailelerin yeterli bütçeye sahip olmaması ve ekonomik güçlükler, ailelerin çocuklarını okuldan alarak çalışma hayatına itmelerine neden olmaktadır. Daha öz bir şekilde ifade etmek gerekirse, eve girecek gelir, çocuğun eğitilmiş bir birey olmasından çok daha önemli olmaktadır(37).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından açıklanan “Çalışan Çocuklar 2006” raporunda da çocuk işçiliğinin temel nedeni, yoksulluk olarak belirtilmiştir. Bu raporda: 6-17 yaş arasındaki çocukların çalışma nedenleri; %51.1 oranında hane halkı gelirine katkıda bulunmak iken%17.4 oranında iş öğrenmek, meslek sahibi olmak şeklinde saptanmıştır(98).

Şekil 6: Yoksulluk Sınırı Altında Yaşayan Ev Halkı Yüzdesi(98)

Birleşmiş Milletler Gelişim Programı (UNDP) İnsani Gelişim Raporuna (2002) göre ülkemizdeki insanların %2.4'ü günde bir dolardan az, %18'i ise günde 2 dolardan az gelire sahiptir. Bu rakamlara göre nüfusumuzun (dolayısıyla çocukların da) en az %20'si yoksuldur. Bu ortalama yoksulluk oranı, bölgeler arasındaki eşitsizliği yansıtmamaktadır. Devlet Planlama Teşkilatının (DPT) 1997 verilerine göre en yüksek yoksulluk oranı doğu bölgesindedir(49).

2008 yılında ücretli-maaşlı çalışanlarda yoksulluk oranı %5.93 iken, yevmiyeli çalışanlarda bu oran %28.56, işverenlerde %1,87, kendi hesabına çalışanlarda %24.10 ve ücretsiz aile işçisi olanlarda ise %32.03 olmuştur. En yüksek yoksulluk riskine sahip olan tarım sektöründe çalışanlarda yoksulluk oranı 2007 yılında %32.05 iken, 2008 yılında %37.97 olarak tahmin edilmiştir. Sanayi sektöründe çalışanlarda 2008 yılında yoksulluk oranı %9.71 olarak hesaplanırken, bu oran hizmet sektöründe çalışanlarda %6.82 olmuştur. 2008 yılında ekonomik olarak aktif olmayan fertlerin yoksulluk oranı %13.73 iken, iş arayan fertlerin yoksulluk oranı %17.78'dir(88).

Toplumda yoksulluğu ve gelir dağılımındaki eşitsizlikleri önlemede ve toplumsal huzuru sağlamada sosyal güvenlik sistemleri, sosyal hizmet ve yardım uygulamaları, ekonomi politikaları, istihdam politikaları önemlidir. Ülkemizde sosyal güvenlik sistemi, sosyal sigorta sistemi ile sosyal hizmetler ve sosyal yardımlar sisteminden oluşmaktadır. Ülkemizde yoksullar çoğunlukla çalışmadığı veya kayıt dışı sektörlerde düşük ücretlerle çalıştığı ve prim ödeme gücüne sahip olamadığı için sosyal sigorta sisteminde yer

alamamakta, sosyal hizmetler ve yardımlar aracılığıyla desteklenmektedir. Sosyal yardımlar; yoksullara ücretsiz sağlık yardımı ve bakımı, aile ödenekleri, yaşlılara ve özürlülere aylık bağlanması, işsizlik yardımı gibi programları kapsamaktadır(87).

Yoksulluk; çocuk işçiliğinin nedeni olduğu kadar sonucu olarak da gözlenmektedir(98).

Nüfus: Hızlı nüfus artışı; kentlerde düzensiz yerleşmelere, işsizliklere ve gelir dağılımı gibi sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır(107). İşsizlik ve gelir düşüklüğüne karşı aile üyeleri de gelir getirici faaliyetlere girmek zorunda kalmaktadır. Bu yeni duruma aile en küçük bireyini de gelir getirici faaliyetlere yönlendirerek gelirini artırmaya çalışmaktadırlar. Aile üyelerinin erken yaşta gelir kazanma zorunluluğu eğitim ve çocukta vasıf kazanma olanaklarını azaltmaktadır(42).

Nüfusun, toplam nüfus içinde %18.3 gibi hızlı kabul edilebilecek artışı çocukların oransal payını arttırmaktadır. Ancak çocukların sayısal artışına paralel olarak arttırılması gereken sağlık, eğitim vb. sosyal hizmet yatırımları çeşitli nedenlerle arttırılmadığı için iş gücüne erken yaşta katılmalar kaçınılmaz olmaktadır(84).

Ülkemizde nüfusun yüzde 27'sini 15 yaşın altında olan gençler oluşturmaktadır. Yaşı 65 ve üzeri nüfus ise ülkemizdeki toplam nüfusun yüzde 7'sini oluşturmaktadır. Ortalama hane halkı büyüklüğü 4 kişidir. Bu değer kentte 3.8, kırdan 4.2 olarak bulunmuştur(99).

DİE Hane Halkı İşgücü Anketi'ne göre, ekonomik olarak faal olan nüfus içerisinde 12-19 yaş arası çocukların çalıştıkları işyerleri genellikle küçük ölçeklidir. Çocukların yaklaşık yarısı (%50.6) 1-4 kişinin çalıştığı işyerlerinde, %45'i de 5-9 kişi çalıştıran işyerlerinde çalıştırılmaktadır. Çocukların küçük işyerleri tarafından tercih edilmesinin en büyük nedeni, bu işyerlerinin çoğunlukla kayıt dışında bulunmasından kaynaklanmaktadır. Yasal yükümlülüklerden kaçınan ve düşük ücretli işçi çalıştırarak var olan bu işyerleri, teknolojiye değil, çocukların da yapabileceği vasıfsız emeğe dayalı olarak üretim yapmaktadırlar(33).

Göç: Göç insanlık tarihinin bütün dönemleri boyunca var olan bir olgudur. Göç kavramı ile öncelikle belli bir nüfusun bir bölgeden başka bir yere olan hareketi anlamı taşımakla birlikte, aslında göç coğrafi bir yer değiştirmeden çok daha kapsamlı ve köklü bir muhtevaya sahiptir. Sonuçları itibarıyla sosyal, ekonomik, kültürel ve psikolojik birçok öğeyi içinde barındırır(72). Yani göç, coğrafi mekan değiştirme sürecinin sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi boyutlarıyla toplum yapısını değiştiren nüfus hareketleri olarak açıklanabilir(65).

Göç ile insanların geçmiş birikim, sermaye veya beceri yoksunluğu ortaya çıkınca, kentte tutunamama durumu ortaya çıkmaktadır. Bu, kentte tutunamayan ailelerin yerel çözümlere başvurmalarına yol açmakta ve bulunan çözümlerin içerisinde çocukların çalıştırılması ağırlıklı olarak yer tutmaktadır(9). Kente göç eden aileler, çoğunlukla kentin gerektirdiği işgücü talebini karşılayacak niteliklere sahip olmamakta ve iş bulamamaktadır. Bu durumda çare olarak, çocukları çalışmaya yönlendirmektedirler(37). Ülkemizde, özellikle 1950'lerden sonra kırsal alanlardan kentlere doğru göç sonucu hızlı bir kentleşme sürecine girmiştir. 1950'de kentlerde yaşayan nüfusun payı yüzde 25 iken, 2007 yılında yüzde 70'e yükselmiştir. Kentleşme hızı 1990-2000 döneminde binde 33 dolayında gerçekleşmiştir. Bu kentleşme süreci kaçınılmaz olarak kent hizmetlerinin sunumunda problemlere, çevresel sorunlara ve kentlerde plansız geniş gecekondü alanlarının oluşmasına neden olmuştur(99).

Ülkemizde de 6-17 yaş nüfusun %5.9'unun istihdam edildiği ve 392.000'inin tarım sektöründe çalıştığı bildirilmektedir. Türkiye'de 15 yaş altı mevsimlik göçebe tarım işçisi (MGTİ) çocuk sayısı ise kesin olarak bilinmemektedir. Mevsimlik göçebe tarım işçiliği, yaşam koşullarının uygunsuzluğu (sağlıksız barınaklar, temiz içme-kullanma suyunun olmayışı, yaşam alanında biriken atıklar, sağlıksız tuvalet, gıda yetersizliği vb.), işin niteliğine bağlı olarak maruz kaldıkları riskler (tarım ilacı, tozlar, güneş, gürültü, ısı etkisi) ve sağlık sorunları (kazalar ve yaralanmalar, böcek sokmaları, güneş çarpması vb) ile temel insan hakkı olan hizmetlere (sağlık, eğitim ve sosyal hizmetler) ulaşamama nedeniyle çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinden biridir. Bu çocuklar, yoksulluk yanı sıra, temel eğitim ve yaşam boyu öğrenme olanaklarından yoksun kalmalarından dolayı sosyal dışlanmanın bütün boyutlarını yaşarlar(83).

Mevsimlik tarım işçisi aileler çocukları ile birlikte Mart-Ekim ayları arasında yaklaşık 21 farklı ilde tarım işlerinde çalışmak için göç etmektedirler. Her aile bir yıl içinde ortalama 3 farklı şehre gitmektedirler. Aileler, yaklaşık 7-8 ay yaşadıkları tarım alanlarında çadır ya da biriket kulübelerde barınmaktadırlar. Bu alanlarda temiz içme-kullanma suyu temininde güçlük, tuvaletin olmayışı, atıklar, güneş ve yüksek ısı, tozlar, böcek sokmaları, bilinçsiz tarım ilacı kullanımı önde gelen çevresel riskleri oluşturmaktadır(83).

İşsizlik ve kentleşme: İşsizlik, çalışmaya hazır ve son dört hafta boyunca, işgücü piyasasındaki mevcut ücret düzeyinden, aktif bir biçimde iş aramasına rağmen bulamamasını ifade eder. 2005 yılı itibari ile dünyada 191.8 milyon kişi işsizdir. Önceki yıllara kıyaslandığında işsizlik oranının bir önceki yıla göre değişmeden yüzde

6.3'tekaldığını, bu oranın 2003 yılında yüzde 6.2 ve 2002 yılında da yüzde 6.3 olduğu görülmektedir(19).

Gelişmekte olan ülkelerde işsizliğin yoğunlaşması, işsizliğe katlanamayan nüfus üzerinde çeşitli riskleri beraberinde getirmektedir. Bu yüzden gelişmekte olan ekonomilerdeki sorun, işsizliğin boyutundan çok, istihdam edilen kişilerin çalışma koşullarıdır(19).

Böyle bir durumda çocuklar yani, düşük ücret, sosyal güvencesi olmayan, her şekilde çalıştırılabilecek olmalarından dolayı iş ortamına sokulmaktadırlar.

Kentleşme sanayileşme ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütleşme, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim sürecidir. Dolayısıyla kentleşme olgusu, bir toplumun ekonomik, toplumsal ve siyasal yapısındaki değişimlerden doğmaktadır(9).

Türkiye’de kırsal kesimden sanayileşmiş illere doğru bir göç yaşanmaktadır. Son yıllarda hızı kesilen bu gelişmenin özellikle büyük kentlerde sağlıksız bir büyümeyi meydana getirdiğini görmekteyiz. Bu çarpık yapı, gecekondulaşmayı beraberinde getirdiği gibi, kapalı sosyo-kültürel yapısı nedeniyle kır kent ikilemi içindeki insanların genel sosyo-kültürel çizgiden ayrı, alt-kültürler ortaya çıkarmalarına neden olmuştur. Bu alt-kültürlerin çocuğa yansması ise, tarım kökenli insanların çocuğa yaklaşımında ve bakışında önemli farklılık yaratmıştır. Köyde, tarlada çalıştırılan çocuğun, kentte bir atölyede ya da bir bakkalda çalışması doğal bir olgu olarak kabul edilmiştir(96).

Kırdan kente göçün devam etmesi ve kentsel istihdam olanaklarının geliştirilememesi hatta son yıllardaki krizler neticesinde istihdamda yaşanan daralmalar ve işsizlik, kentsel yoksulluğu ülkemizin sosyal sorunları sıralamasının en üstüne çıkarmakta ve bu ağır yükü çoğunlukla çocuklar devralmaktadır(84).

Türkiye’de işsizlik, giderek önemini artıran temel problemlerden birisi haline gelmiştir. Çocuk işçilik konusu da bu temel sorundan etkilenmektedir. Özellikle hızlı nüfus artışı ve ekonomide yaşanan yapısal bozukluklar adeta işsizliği körüklemektedir. Her iki faktör sonucu oluşan ortam çocuk emeğine yaygınlık kazandırmaktadır. Aile gelirlerindeki yetersizlik, aile bireylerinin küçük yaşlarda çalışma hayatına atılmaları, çocukların en doğal hakları olan çocukluklarını yaşamalarına engel olmaktadır(96).

2.7. Çocukların Çalışma Koşulları ve Sorunları

Çocuklara yapılan en büyük haksızlıklardan biri, onların kendilerini çalışma yaşamında bulmalarıdır. Çocuklar, yoksulluk, göçler, geleneksel bakış, ailenin yönlendirmesi ve çocuk işgücüne olan talep nedeniyle çalışma yaşamına sürüklenmektedirler. Çocuklara yapılan haksızlık, sadece çocukluklarını yaşayamamaları, eğitim olanaklarından yararlanamamaları, yaptıkları işler nedeniyle taşıdıkları sağlık riskleriyle sınırlı kalmamaktadır. Çocuk işçiliği, çocuğun zihinsel, bedensel, ruhsal ve genel olarak sosyal gelişimini olumsuz yönde etkileyerek gelecekteki yaşantısını karatmaktadır. Çocuklar çoğu zaman okula devam edememekte veya zorunlu eğitimlerini yarım bırakmakta ve dolayısıyla, ileriki yaşamları için gerekli olan donanımdan yoksun kalmaktadırlar. Çocuğa yapılan en büyük kötülüklerden biri de, uzun vadede üretken bireyler olmaları yerine yardım ve desteğe muhtaç kişilere dönüşmelerine neden olmaktadır(10).

Çalışan çocuklar iş hayatında her zaman ucuz işgücü olarak görülmektedirler. İşveren açısından çocuk işçinin yaptığı işin en ucuz olmasından dolayı, çocuk emeği ile çalışma bir “ucuza kapatma” biçiminde değerlendirilebilir(42).

Çocuklar küçük yaşta çalışmaya başladıklarından dolayı, günlük çalışma saatlerinin uzun olması, düşük ücret, sosyal güvenlik haklarından yararlanamama, yetersiz beslenme, işlerin ağır olması, işlerin kötü ve sağlıksız ortamlarda yapılmasından işçi sağlığı ve güvenliği ile ilgili problemlerle karşı karşıya kalmaktadırlar. İşten çıkarılma karşısında hak arama imkanlarına sahip bulunmayan bu çocuklar, işsizlik riski ile karşılaşmamak için her türlü kötü muameleye boyun eğmek durumunda kalmaktadırlar. Çocukların, uzun süreler ve sağlıksız ortamlarda çalışması onların fiziksel gelişimlerini ve bedensel sağlıklarını olumsuz yönde etkilemektedir(54) ve çocuğun aile ortamı ile çalışma ortamının farklı olması nedeniyle ruhsal gelişimi de bozulabilmektedir. Bu durumlar aynı zamanda çalışanın işine yabancılaşmasına ve işinden tatmin sağlamamasına yol açmaktadır(1).

2.7.1. Çalışma koşulları

Çocukların çalıştıkları yerleri sektörel açıdan ele aldığımız zaman; sanayi-ticaret ve hizmet sektöründe, kırsal kesimde çalışan çocuklar, ev işlerinde çalışan çocuklar ve sokakta çalışan çocuklar olarak karşımıza çıkmaktadır(107). Dünya nüfusunda 14 yaşın altında çalışan çocukların 200 milyonun üzerinde olduğu ve bunların tam zamanlı olarak çalıştığı tahmin edilmektedir(89).

1990'ların Çocuk Politikası Ulusal Kongresi (26-27 Mayıs 1989, Ankara) Raporu, öğrenim çağındaki çocukları şöyle kümelendirmektedir; tam-zamanlı çalışan çocuklar, yarı-zamanlı çalışan çocuklar(yalnızca okulların tatil olduğu yaz aylarında çalışanlar, okul-dışı zamanlarda çalışanlar), çalışmaya öğrenciler, hem çalışmayan ve hem de öğrenimlerini sürdürmeyen çocuklar. Prof. Dr. Sema ERDER de çalışan çocukları; ekmek parası için çalışan mutlak yoksullar; meslek arayan çıraklar; yeni çocuk işçiler: kız çocukları ve okulda başarısız çocuklar olmak üzere dörde ayırmış ve bir sınıflama denemesi yapmıştır(54).

Çocuk istihdam eden işyerlerinde iş koşulları kötü ile çok kötü arasında değişmektedir. Çünkü yoksul, marjinal, genellikle yasadışı çalışan işveren, işçi çalıştırma koşullarına önem vermemektedir. Bu işyerlerinde temel sağlık şartları, havalandırma, içilebilir su ve yiyecek yetersizliğiyle birlikte aşırı kalabalık, katı disiplin, eskimiş ve düşük kaliteli iş aletleri ile çalışma söz konusudur. İşin zararlarına maruziyeti önleyecek koruyucular bulunmaz. Koruyucu malzeme varsa bile genellikle çocukların beden yapısına uymaz (45).

Dünyanın çeşitli ülkelerinde küçük yaşta çalışmaya başlayan çocuklar; tamirhanelerde, imalathanelerde, ayakkabı boyayarak(1), hurda toplayarak, orta ve küçük ölçekli işletmelerde, taş işletmelerinde, ev işlerinde, dilencilik yaparak, sokakta erzak satma (107), tuğla fabrikaları, madenler, halı dokuma merkezleri, deri tabaklama dükkanları, cam ve kibrit fabrikaları, ayrıca kahve, çay, tütün, vb. ürünleri yetiştirme gibi tehlikeli şartlar altında çalışmaktadırlar. Ve çocuk işçiler zor şartlar altında uzun saatler çalıştırıldıklarından, eğitim ve öğretim için gerekli koşulları ve zamanı elde edememektedirler. Üstelik onların sağlığı yıllar boyunca tehlikeli materyal ve maddelere maruz kaldığı için ciddi derecede bozulmaktadır. Onların çoğu yaşamaya devam etse de, düzgün bir şekilde olgunlaşmaları tamamlanmadan önce, korkunç bir şekilde yaralanabilir, sakat kalabilir ve deforme olabilirler (22).

Bu çocuklar çok küçük yaşlarda fiziksel güçleri ile uyum olmayan işlerde çalıştırılmaları(42), fiziksel ve ruhsal açıdan birçok olumsuzluklarla karşılaşmalarına ve bunun ötesinde uzun vadede çocuğun sosyal gelişiminde kalıcı yıkımlar meydana getirmeye neden olmaktadır. Ayrıca toplumdan ve aileden beklediği desteği yeterli bulmayan çocuk kendi gelişimini çalışma hayatında da sağlayamamaktadır. Bu açıdan çalışan çocukların her türlü istismara hedef olma riskleri, bu çocukların aile desteğinden yoksun olma düzeyleri paralelinde gelişmektedir. Bu konuda çocukların yasalar ve

yönetmelikler çerçevesinde korunması ve bu konuda uluslararası sözleşmelere uyulması önem taşımaktadır, bu konuda da ana-baba ve işverenlerin bilinçlendirilmesi gerekmekte(1) ve çocukları toplumsallaşma sürecinin bir uzantısı yapmak için, onların sağlığını tahrip ve tehdit edici bir şekilde uzun saatler boyunca kötü şartlar altında çalışmalarını engellenmelidir(3).

2.7.2. Çalışma sorunları

Çalışan çocuklar çalıştıkları sektöre ve bulundukları ortama göre farklı sorunlarla karşılaşmaktadır(41). Tüm toplumlarda çoğu çocuk bir ya da daha farklı şekillerde çalıştırılır. Fakat fazla mesaiyi ve işin çeşitliliğini çalışmanın tipi belirler(3).

İş güvenliğinin eksikliği, işin tatminkar olmayışı, ücretlerin düşüklüğü, yeteneklerini kullanamayışları, günlük çalışma sürelerinin uzun, tatillerinin kısa veya hiç olmayışı, işin ağırlığı, işveren ve çalışma arkadaşlarının iyi olmayışı gibi bir çok sorunla sık bir şekilde karşılaşmaktadırlar(85).

Çocuk işçiler çalışma hayatlarında yetişkinlerle aynı koşullar altında bulunduğundan yetişkinlerin karşılaştığı tüm tehlikelerle ve risklerle açıktırlar(51). Çalışan çocukların genellikle ekonomik düzeyleri sınırlı ailelerden gelmesi, aldıkları ücretin düşük ve eğitim seviyelerinin yetersiz olması nedeniyle beslenmelerine önem vermemeleri, özellikle öğlen yemeklerini simit veya ekmek arası gibi yiyeceklerle geçirmelerine ve gelişim çağındaki çocuğun yetersiz enerji ve besin maddesi alarak fiziksel büyüme sürecini olumsuz etkilemesine neden olmaktadır(85).

Ayrıca çocuk işçiler bedenlerinin, zihinlerinin ve kişiliklerinin halen gelişmekte olması ve daha deneyimsiz olmalarından dolayı daha büyük bir risk altındadırlar. Bu nedenle, işyerinde sağlık ve güvenliğin korunmasına yönelik tedbirlerin olmaması ya da yetersiz olmasının çocuk işçiler üzerindeki etkisi çok daha yıkıcı ve uzun süreli olabilmektedir(51). Bu riskler çalışma süreleri uzadıkça daha da artmakta, uzun süreli çalışmanın yarattığı yorgunluk, yıpranma, iş kazası ve meslek hastalığı risklerini artırmaktadır(96). Yasalarla sınırlama getirilmesine rağmen çalışma sürelerinin çocuğun velisinden izin alınarak, gece 21.00'e kadar devam etmektedir(85).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı (1999) bedensel ve ruhsal gelişimlerini tamamlamadan çalışma yaşamına giren çocukların her bakımdan “risk” altında olduğunu belirterek riskli iş kollarını; metal iş kolunda sıcak ve soğuk metal işleri, oto kaporta tamir ve bakım işleri, polisaj işleri, ağaç iş kolunda mobilya ve

üst yüzey işleri, deri iş kolunda ayakkabıcılık işleri, dokuma iş kolunda konfeksiyon işleri olarak belirlemiştir(14).

Çalışma hayatındaki ergenliğin risklerine baktığımızda ise karşımıza; hızlı bedensel, biyolojik değişimlerle baş etme çabası, mesleki ve sosyal kimlikleri yerleşmediğinden sorumluluk duyguları yetersiz, işte çalışma deneyimleri yetersiz; dirençleri düşük, tepkisellik, dürtüsellik, sakarlık, kendine aşırı güven, otoriteye başkaldırı, kimlik karmaşası, dikkat eksikliği, hiperaktivite içinde olan çocuk çıkmaktadır(98).

Bu bahsedilen riskler, iş kazaları ve meslek hastalıklarını daha fazla ortaya çıkarmaktadır. Ergenlerin risk bilinci tam olarak gelişmediğinden yaptıkları işlemlerin sonuçlarını öngörmeleri de mümkün olamamaktadır. Ergenler bazen de oyuna olan yatkınlıkları nedeniyle işyerindeki aletleri oyuncak olarak kullanabilmektedir. Bu gibi durumlar işçi sağlığını ve güvenliğini tehdit edebilmektedir. Ayrıca ergenlerin çalışma hayatında önemsenmemeleri değersiz görülmeleri ve horlanmaları ruhsal ve sosyal sağlıklarını olumsuz yönde etkilemektedir(98).

Çalışan çocuklar iş yorgunluğu, iş travması ve işin tasarımıyla ilgili diğer sağlık sorunlarıyla karşı karşıyadır, iş yorgunluğunun kesin bir tanımı yoktur ancak yerel kas yorgunluğu, kalp- solunum yorgunluğu, duyuşal (görme ya da işitme) yorgunluğu ve genel yorgunluk başlıkları altında incelenmektedir(43).

Bütün bunların yanında çocuk işçiler tehlikeli kesici aletler kullanabilmektedir yani; tahılları, samanları, otları ve çalınlıkları kesmek için pala, bıçak, orak, tırpan gibi birçok kesici alet kullanılmaktadır. Kesiklerle oldukça sık karşılaşmakta ve hatta çocuğun herhangi bir uzvunu kaybetmesi gibi daha ciddi yaralanmalar da yaşanabilmektedir. Kesme işiyle ilgili tekrarlayıcı ve kuvvet gerektiren hareketler de kas iskelet gelişimlerine zarar verebilmektedir. Çocuklar düşme ve düşen nesneler sebebiyle yaralanma riski altındadır. Çocuk işçiler genellikle ürünlerin hasatı sırasında yardımcı olarak kullanılırlar. Ağaçların yüksek noktalarında yetişen meyveleri toplarken ağaç tepelerinden ya da merdivenden düşebilir ya da ağaçlardan düşen meyveler nedeniyle yaralanabilirler. Cilt problemleri yaygındır. Çocukların çalışırken ellerinden geçen ürünlerin birçoğu alerjileri, kaşıntıları, kabarcıkları, vb. tetikleyebilecek aşındırıcı, dikenli ya da cildi tahriş etme özelliğine sahip yapıdadır. Çocuk işçiler, tarlalarda kullanılan motorlu araç ya da ağır makineler tarafından yaralanma, hatta yaşamlarını yitirme riski altındadır. Bu tür araç ve makineler nedeniyle meydana gelen kazalar arasında; çok kuvvetli makine ve ekipmanları işletirken meydana gelen kazalar; traktörlerin ters dönmesi; tarladan toplanan

ürünlerin taşınmasında kullanılan traktör, römork, kamyonet, ve ağır vagonların çarpması; hareket halindeki römorkların ya da diğer makinelerin üstüne tırmanırken ya da üzerinden inerken kayma ya da yanlış adım atma sonucunda bu araçların altında kalarak ezilmek gibi durumlar yer almaktadır. İş ortamı ve işi gereği sağlık sorunu yaşayan çocuk işçilerin sayısı tam olarak bilinmemektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün tahminlerine göre, her yıl yaklaşık 22.000 çocuğun iş yerinde yaşamını yitirmektedir. Çocukların başına gelen ölümcül olmayan kazalar ve işle ilgili sağlık problemlerine ilişkin rakamları belirlemek mümkün değildir. Ancak her yıl 270 milyon iş kazası meydana gelmekte ve işle ilgili 160 milyon sağlık sorunu yaşanmaktadır ve çocuk işçiler de bu rakamlara dahildir(51).

2.7.2.1. Zihinsel, bedensel ve duygusal sorunları

Çocuk önce ailesine bağlıdır. Anne ve babayı dinler, onların söyledikleri en doğrusudur. Adolesan döneme gelince işe çocuk aile içi ilişkilerden çevreye yönelir. Farklı şeylerle uğraşıp daha çok öğrenmek, kendini kabullendirme duygularını yaşamaya başlar. Bu dönemde çocukların bedensel gelişimleri ve zihinsel gelişimleri arasında bir çelişki ortaya çıkar. Bedensel gelişim hızlı, zihinsel gelişim daha yavaş gelişir. Bu çelişki içten gelen bir saldırganlığa ve cinsel dürtülerin baskısına yol açarak genci bunalıma itebilir. Çocuğun gençliğe geçtiği bu dönemde desteğe ihtiyacı vardır. Aile ve çevresi daha anlayışlı, sahip çıkması ve onu desteklemesi gerekmektedir(41).

Bedensel, zihinsel, sosyal ve psikolojik gelişmede, yaşın önemli bir faktör olduğu bilinmektedir. Her ne kadar çalışma hayatı çocuğa göreli bir olgunluk kazandırıyor da, gerek aile ortamında, gerekse çalışma hayatında yaşın önemli bir etken olduğu akıldan çıkarmamak gerekir. Çocuğun yaşı ne kadar küçük ise, çalışma yaşamının onun psikososyal gelişimini o kadar fazla etkilemektedir(52).

Çalışan çocukta görülen gelişme gerilikleri, yaşlılarıyla aynı şeyleri yapamamak (okul, oyun ve arkadaşlarından ayrı kalma) ya da çevrenin onlara karşı bakış açısı, onları psikolojik olarak etkilemektedir ve aşağılık duygusuna kapılmalarına neden olabilmektedir. Çalışma çocuğun zihinsel gelişimini de risk altına sokmaktadır. Çocuğun yeni şeyleri öğrenmekle geçireceği süreyi günlük rutin işler yaparak geçirmesi, çocuğun zihinsel gelişimini (problem çözme yeteneği, öğrenme becerisini geliştirme ve yaratıcılık) engellemektedir. Çocukların erken yaşlarda zor ve tehlikeli koşullarda çalıştırılmaları, çocukların çocukluklarını yaşayamamalarına, eğitimden uzaklaşmalarına,

fiziksel ve ruhsal gelişimlerinin olumsuz etkilenmesinin yanı sıra çeşitli istismara uğramalarına da yol açmaktadır(54).

Ayrıca çalışan çocukların kendilerine verilen hakları, ilgili mevzuatı tam olarak bilmedikleri için büyük ölçüde işgüçleri istismar edilmektedir. İlgili mevzuatta yer alan çocukların çalışma şartlarına ait hükümler (çalışma yaşı, çalışma süreleri ve çalışma ortamı) uygulamada tatbik edilmemesi çocuklarda fiziksel ve ruhsal gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir(1). Bu etkilenme, tehlikeli ve zararlı maddelerin organlar üzerinde yaptığı olumsuz etkiler kadar, çocukların dünyasının daralması, ruhsal ve sosyal iyilik halinde sapsmalar ortaya çıkması şeklinde kendini gösterebilir. Çocukların bu tür sorunları yaşaması, erişkin rolü üstlenmesi, maddi olarak bağımsızlık duygusuna sahip olması gibi birçok faktör sigara ve alkol kullanımına neden olmaktadır(55).

2.7.2.2. Sosyal haklarla ilgili sorunları

Dünyanın her ülkesinde yaygın bir şekilde kullanılan çocuk işgücü önemli bir sosyal problem olmaya devam etmektedir. Ulusal yasalar ve uluslararası standartlar ihlal edilerek milyonlarca çocuk kötü şartlarda, onların fiziksel, ruhsal gelişmelerine zarar verecek şekilde çalıştırılmaktadırlar(11). Çocuk, bazen ailenin tekelindeki bir mal gibi kullanılmış, bazen de fiziksel gelişimi ile kıyaslanamayacak işlerde çalıştırılan bir araç olarak görülmüştür. Çocuğun amaç konumundan araç konumuna dönüşümü 20. yy. 'da gerçekleşmiştir. Nitekim hukuksal, toplumsal ve siyasal açıdan çocukları korumak adına yapılan girişimler bu döneme rastlamaktadır(107).

Ülkelerin sosyo-ekonomik koşulları göz önüne alındığında kaynakların yetersizliği ve alt yapı eksikliği çocuk işçiliğinin çok kısa sürede sona erdirilmesinin zorluğunu ortaya çıkarmaktadır. Bunun gerçekleşmesi çoğu ülkede sosyal ve ekonomik koşulların iyileşmesine bağlıdır. Bundan dolayı, ILO/IPEC çalışmasının önceliğini kötü şartlardaki çocuk işçiliğinin önlenmesi olarak belirlemiştir(11).

ILO'nun istihdam için "çocuk" terimini zorunlu eğitimi tamamlama yaşının altındaki gençlere ve her durumda 15 yaştan daha az olmayanlara atfetmiştir. ILO "işveren", "iş" ya da "işçi" kavramlarıyla, bunların resmi istihdam durumlarına bakmaksızın çocuklar tarafından yapılan her türlü ekonomik aktiviteyi kasteder. Burada altı çizilmesi gereken, ILO'nun çocuk işçiliği üzerinde yasaklayıcı ya da engelleyici bir uygulamada bulunamayıp, daha çok çocuk işçiliğindeki iş yükü ile ilgili bir takım kısıtlamalar ortaya koyduğudur. Bu yüklerden kasıt, onların gelişim ve eğitimlerindeki olumsuz etkileri ya

da normal de sahip olduğundan daha fazla fiziksel ve zihinsel aktivitelerdir. Sonuçta, ILO kötü çalışma koşullarını düzene koyarak gençlerin çalışmalarına izin verebilmektedir(80). Çocuk hukuku kavramının; çocuğu, doğum öncesinden başlayarak ve doğum sonrası belirli bir yaşa kadar korumak amacını taşıyan hakların oluşturduğu bir içeriğe sahip olduğu, söylenebilir. Çocuk hukukunun temel özelliği bir sosyal koruma hukuku olmasıdır. Sosyal koruma; belirli özellikleri ortak olan ve üçüncü şahıslarla ilişkilerde zayıf konumda bulunan kişi toplulukları ile (kiracılar, işçiler, çocuklar, kadınlar gibi) devlet tarafından özel olarak korunması gereken kişi toplulukları (yine çocuklar, kadınlar, yaşlılar, özürlüler, çalışanlar, sosyal güvenlik kapsamına alınması gerekenler gibi) bakımından devreye girer. Bu tip topluluklara hukuk düzenince topluluğa özgü hakların verilmesi veya devlete bu kişi toplulukları için önlem alma görevi yüklenmesi sosyal koruma olarak adlandırılabilir. Sosyal koruma sosyal hukuk devleti olmanın bir gereğidir (1982 An. m. 2 ve 5) (101).

Bir sosyal koruma hukuku olan çocuk hukuku, kişinin 18 yaşına kadar geçirdiği dönemde çocuk olmak nedeniyle özel bir dizi hakka ve bu hakları kullanabilmek için özel bir takım olanaklara ve araçlara sahip olması şeklinde tanımlanabilir(101).

2.8. Çocuk Haklarının Hukuksal Dayanakları

Çocuk işçiliği, bir çocuğun insan haklarından yoksun bırakmaktadır ve bu yüzden bir suçtur. Bugün çocukların (15 yaş altı) hakları için uluslararası kanunlar kurulmuş olup, çoğu ülke tarafından da onaylanmıştır(89). Çocuk hukukunun temel yazılı kaynaklarını öncelikle uluslararası sözleşmeler ile ulusal üstü hukuk normları oluşturur. Anayasalar ve yasalar ise diğer yazılı kaynaklardır. Bu kaynaklardan sözleşmeler bakımından en önemlileri ve çocuk hakları ile doğrudan ilgili olanlar;

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilmiştir. 27 Ocak 1995 tarihli ve 22184 sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştır. Bu Sözleşmenin ülkemizdeki uygulamalarının izlenmesi ve koordinasyonundan SHÇEK Genel Müdürlüğü sorumludur) ile Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesidir (Avrupa Konseyi tarafından Strazburg toplantısında, 25.1.1996 tarihinde kabul edilmiştir. Türkiye tarafından 9 Haziran 1999 tarihinde imzalanmış ve 18/1/2001 tarihli ve 4620 sayılı Kanunla onaylanması uygun bulunmuştur. Onaylama işlemi Dış İşleri Bakanlığı'nın 1/2/2002 tarihli ve AKGY/12260 sayılı yazısı üzerine, 31/5/1996 tarihli ve 244 sayılı Kanunun 3. maddesine göre, Bakanlar

Kurulu'nca 12/3/2002 tarihinde kararlaştırılmıştır).Her iki sözleşmede çocuklar için çok yönlü haklar getirmektedir. Ancak konumuz bakımından bizim ele alacağımız haklar kategorisi çocuğun çalışma yaşamına ilişkin haklarıdır(95).

ILO'nun (Uluslararası Çalışma Örgütü) çocuklara yönelik iki tane önemli sözleşmesi bulunmaktadır; Bunlardan birisi 1973 tarihli (138 sayılı) Asgari Yaş Sözleşmesidir (Uluslar arası Çalışma Örgütü (ILO)'nun 1973 yılında Cenevre'de yapılan 58 inci oturumunda kabul edilen ve Türkiye tarafından 23/1/1998 tarihli ve 4334 sayılı Kanunla onaylanması uygun bulunan "İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin 138 Sayılı Sözleşme"nin onaylanması; Dışişleri Bakanlığı'nın 15/5/1998 tarihli ve ÇEGY-II/2642 sayılı yazısı üzerine, 31/5/1963 tarihli ve 244 sayılı Kanunun 3 üncü maddesine göre, Bakanlar Kurulu'nca 25/5/1998 tarihinde kararlaştırılmıştır). Diğeri ise 1999 tarihli (182 sayılı) Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Sözleşmesi'dir (25/1/2001 tarihli ve 4623 sayılı Kanunla onaylanması uygun bulunan "Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Sözleşmesi"nin onaylanması; Dışişleri Bakanlığı'nın 14/5/2001 tarihli ve ÇEGY-II- 1343 sayılı yazısı üzerine, 31/5/1963 tarihli ve 244 sayılı Kanunun 3 üncü maddesine göre, Bakanlar Kurulu'nca 18/5/2001 tarihinde kararlaştırılmıştır) (95).

Ülkemizde çalışma hayatı yönüyle çocukların korunmasını amaçlayan, yürürlükteki hukuki altyapının (Anayasa, çeşitli yasalar ve diğer mevzuat ile Anayasa hükmündeki, ülkemizde imzalanmış uluslararası sözleşmeler) en gelişmiş ülkeler seviyesinde olduğu görülmektedir (95).

Yürürlükteki anayasamız (1982 Anayasası) açısından çocuk haklarının dayanağını oluşturan başlıca hükümler ise şunlardır:

- 2. madde: Cumhuriyetin nitelikleri arasında “sosyal hukuk devleti” olmaya yer vermesi,
- 5. madde: Kişinin maddi ve manevi varlığını korumak ve geliştirmek bakımından devleti sorumlu olması,
- 17. madde: Kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahip olması,
- 41. madde: Devletin çocukların korunmasını sağlamak için önlemler alması,
- 42. madde: Herkesin eğitim ve öğretim hakkına sahip olması ve bu haktan yoksun bırakılma yasağı,
- 50. madde: Çocukların yaşına ve gücüne uygun olmayan işlerde çalıştırılması yasağı ile çalışma şartları bakımından özel korumaya alınmaları hakkı.
- 60. madde: Çalışan çocukların sosyal güvenlik hakkına sahip olması,

61. madde: Muhtaç çocukları topluma kazandırmak için devletin önlemler alması.

Bu hükümlerden özellikle 42., 50. ve 51. madde çocuk işçiliği ile doğrudan ilgilidir. Diğerleri dolaylı olarak çocuk haklarının temelini oluşturmaktadır. Çocuğun çalışma yaşamındaki haklarını doğrudan ilgilendiren başlıca yasalar ise; İş Kanunu, Sendikalar Kanunu, Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu, Sosyal Sigortalar Kanunu, Mesleki Eğitim Kanunu ve İlköğretim Kanunu'dur. Çalışma yaşamında çocuk hakları 18 yaşına kadar olan kişileri ilgilendirir. Tüm ulusal üstü sözleşmelerde ve ulusal hukukta, çocuk, 18 yaşına ulaşmamış kişi olarak tanımlandığı için, çocuk haklarından yararlanabilmek bakımından 18 yaşın altında olmak ilk koşuldur. Bu koşul çalışma yaşamında yer alan kişiler için de geçerlidir(101).

Bugünün çocuklarının hem fizyolojik hem ruhsal hem de zihinsel olarak sağlıklı bir yetişkin şeklinde karşımıza çıkması isteniyorsa, uygulanacak köklü çözüm, çocukların çalışma yaşamından uzaklaştırılmasını sağlamak olacaktır. Ancak bu konuda yapılan saha çalışmalarının sonuçlarına göre, ülkemiz koşullarında çocuklarımızı çalışma yaşamından kısa vadede alıkoymak mümkün olmadığından uzak amaca ulaşınca kadar çalışma yaşamında kalacak çocukların sağlık ve güvenlikleri açısından çalışma koşul ve ortamlarının iyileştirilmesini sağlamak önem taşır(77).

2.9. Çalışan Çocukların Mesleki Eğitimleri

Çocuğun gelecekte daha iyi bir yaşam biçimine ulaşması, kalifiye olması ile mümkündür. Kalifiye elemanın günümüzde meslekî ve teknik eğitim veren okullarda yetiştirilmesi mümkün olmamaktadır. 4306 Sayılı 8 Yıllık Kesintisiz Temel Eğitim Kanunu ile okul ve iş yerinin ortaklaşa görev, yetki ve sorumluluk alacağı bir sistem hedeflemektedir. Gelişmiş birçok ülkede, teknisyen seviyesine kadar meslek elemanlarının çıraklık sistemiyle, teknisyen ve daha üst seviyedeki elemanların okul sistemiyle yetiştirildikleri yapılan araştırma sonucunda gözlenmektedir. Çıraklık sistemiyle yapılmakta olan meslek eğitimi, okul sistemine göre yapılan meslek eğitiminden daha ucuza mal olmaktadır. Ekonomik yapıları çok güçlü olan bazı ülkelerin yetkilileri, meslek eğitimini öngören eğitimle (okul sistemiyle) yapacak kadar zengin olmadıklarını belirtmektedirler. Yurtdışındaki vasıflı ara insan gücü açığının fazlalığı, düzenli çıraklık eğitimi (ikili eğitim sistemi) ile kalifiye meslek elemanı yetiştirmeyi zorunlu kılmaktadır. Hiçbir meslekî eğitim görmeden iş hayatına atılan gençlerin çıraklık eğitim sisteminde yetiştirilerek becerili iş gücü hâline getirilmesi, ülkemizin bu ihtiyacının karşılanmasında

en ekonomik ve gerçekçi yol olup, bu gençlerin çıraklık eğitimi sistemiyle yetiştirilmeleri toplumsal açıdan fayda sağlanacaktır(54).

Çıraklık eğitimi, iş yerinde çalışan çırağa, çıraklık sözleşmesi esaslarına uygun olarak mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri, mesleki tutum ve alışkanlığı kazandıran eğitimidir(5).

Çıraklık Ahilik örgütlenmesinin içinde eğitim sisteminin ilk aşamasıdır. Bu eğitim modeli, imparatorluğun son döneminde çözülmeye başlamıştır. İkinci meşrutiyet sonrasında mesleki ve teknik eğitime tekrar ağırlık kazandırılması için çalışmalar başlamış ve çeşitli teknik eğitim okulları açılmıştır. Bu çerçevede İstanbul'da özel idare tarafından açılan çıraklık okulları bu tür mesleki okulların Türkiye'deki ilk örneğini oluşturmaktadır. Bu okullar 1914 yılından itibaren ticaret, sanat ve meslek dallarında birer yıl süreli genel ve uygulamalı eğitim vermişlerdir. Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması ile başarılı olamayan bu uygulama ancak Cumhuriyet Dönemi ile yeni arayışlara girmiştir(107).

1963 yılı icra planında çıraklık kanunu çıkartılması öngörülmüş ve hazırlanan 1591 sayılı kanun, 1972 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülerek kabul edilmiş, ancak dönemin cumhurbaşkanı tarafından yeniden görüşülmek üzere iade edilmiştir. Tasarı yeniden görüşülerek 05.07.1977 tarihinde 2089 sayılı Çırak, Kalfa, Ustalık kanunu olarak resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir(41).

Çıraklık ve mesleki eğitim kanunu, 1986 yılında çıkarılan 3308 Sayılı Yasa'yla kabul edilmiştir. Bu yasa ile mesleki eğitim; örgün mesleki eğitim, çıraklık eğitimi ve meslek kursları olmak üzere üç tür modelle yapılmaktadır(96). Kanunun amacı, çırak, kalfa ve ustaların eğitimi ile okullarda ve işletmelerde yapılacak mesleki eğitime ilişkin esasları düzenlemektir(85). Yasaya göre, 13 yaşını doldurmuş ve 19 yaşından gün almamış, en az ilkokul mezunu ve sağlık durumu gireceği mesleğin gerektirdiği işleri yapmaya uygun olan her çocuk çırak olabilmektedir(36). İlkokulu bitirmiş olup, çırak olma yaşına gelmemiş 12-13 yaşlarındaki çocuklar “aday çırak” olarak 14-18 yaşlarındakiler ise “çırak” olarak eğitime alınıp kalifiye eleman olarak yetiştirilmeye çalışılmaktadır(96). Aday çırak ve çıraklar mesleğin özelliğine göre haftada 8 saatten az olmamak üzere 10 saate kadar genel ve mesleki eğitim görürler. Bu eğitime katılabilmeleri için çıraklara ücretli izin verilmelidir. 507 Sayılı Kanun'a tabi işyerleri Bakanlıkça tespit edilecek illerde ve meslek dallarında, 18 yaşını bitirmemiş kişileri çıraklık sözleşmesi yapmadan çalıştıramazlar(85).

Türkiye’de çalışan çocukların önemli bir kısmını da çırak statüsünde çalışan çocuklar oluşturmaktadır. Bu çocuklar 32 ana meslek grubunda meslek öğrenmekte ve büyük çoğunluğu küçük işletmelerde istihdam edilmektedir. Çıraklı Eğitim Merkezine bağlı olan çocuk sayısı 2000 yılında 251.049’dur(55).

Çıraklık eğitiminin öğrenci gönderen işletmelere sistemin sağladığı yararlar şunlardır; öğrencinin sosyal güvencesi olan S.S.K primlerinin devlet tarafından ödenmesi, damga vergisi ödenmez, gelir vergisi ödenmez, vergi iadesi ödenmez, konut edindirme fonu ödenmez, zorunlu tasarruf ödenmez, verilen ücreti gider olarak gösterebilir, kıdem tazminatı ödenmez, işçi sayısına dahil edilmez(41). Çıraklık eğitiminin çalışan çocuğa ve gence sağladığı yararları; çıraklık tüm öğrencilik haklarından yararlanmaktır, sosyal güvenceye kavuşmaktır, genel kültür, mesleki bilgi ve beceri kazanmaktır, çocuk ya da genç işyeri dışında, okulda farklı kişilerle etkileşimde bulunarak iletişim becerilerini geliştirmektedir(96).

2.10. Çocuk ve İstismarı

Çocuğun sağlığını, fizik ve psikolojik gelişimini olumsuz etkileyen, bir yetişkin, toplum ya da devlet tarafından bilerek ya da bilmeyerek yapılan hareket ya da davranışlara “Çocuk İstismarı” denmektedir. Çocuğun sağlığı, fiziksel veya psikolojik gelişimi için gerekli ihtiyaçların karşılanmaması ise “Çocuk İhmali” olarak tanımlanmaktadır(60).

Çocuklarla ilgili istismar ve ihmal gibi problemler uzun yıllar boyunca her toplumda farklı şekillerde görülmektedir. Ancak, bu görülme sıklığına rağmen halen istismar konusunda yeterli bir çözüm bulunamamıştır. İstismara karşı çözüm yolları bulabilmek için öncelikle istismarın ne olduğu ve belirtileri bilinmeli ve incelenmelidir. Çocukluk çağı travmaları içerisinde tekrarlanabilirliği ve çocuğa en yakınları tarafından yapılması nedeniyle tanımlanması ve tedavi edilmesi en zor olan travma şekli istismardır(4).

Çocuk istismarı; 18 yaşın altında bulunan çocuklara karşı girişilen ve onların fiziksel, duygusal, zihinsel ve toplumsal gelişmelerini zedeleyen, toplumsal kurallar ve profesyonel kişilerce uygunsuz ya da hasar verici olarak nitelendirilen, çocuğun gelişimini engelleyen ya da kısıtlayan her türde eylem ve eylemsizlikler olarak tanımlanırken(93); onların beslenme, bakım, gözetim, eğitim gibi ihtiyaçlarının karşılanmaması durumları da çocuk ihmali olarak tanımlanmaktadır(104).

Dünya Sağlık Örgütü de, çocuk istismarını “Çocuğun sağlığını, fizik ve psikososyal gelişimini olumsuz yönde etkileyen, bir yetişkin, toplum ya da devlet tarafından bilerek

ya da bilmeyerek yapılan tüm davranışlar çocuğa kötü muameledir” şeklinde tanımlamıştır(67).

İhmal ve istismarı birbirinden ayıran en temel nokta istismarın aktif, ihmalin ise pasif bir olgu olmasıdır(55).İhmal; sağlık, temizlik, destek, eğitim ya da duygusal ihtiyaçlarını karşılama gibi çocukların normal gelişiminde risk yaratabilecek alanlardaki kronik bakım eksikliğiyle kendini gösteren kötü muamele türü olarak tanımlanabilir (74). Çocuk ihmal ve istismarı, çocuğun normal fiziksel ve zihinsel gelişimini kısıtlayıcı olan fiziksel, duygusal ve cinsel ihmal ve istismarı içermektedir. Ancak bunları birbirinden ayırmak oldukça zordur (55).

Bir sendrom olarak kabul edilebilecek olan çocuk istismarı olgusu tıbbi, hukuki, gelişimsel ve psikososyal açılardan irdelenebilir. Kısacası çocuk istismarı olgusu geniş bir yelpazede değerlendirilmektedir. Çocuk istismarı çocuğun bakımından sorumlu olan erişkin bireylerin çocuğun fiziksel, gelişimsel ve psikososyal açıdan iyi olma halini olumsuz yönde etkileyen tutum ve davranışlarını içermektedir. İstismar olgusu çeşitli şekillerde sınıflandırılabilir(71);

a)Fiziksel istismar,

b)Cinsel istismar,

c)Duygusal istismar,

d)İhmal; fiziksel ve duygusal ihmal(92).

2.10.1. Fiziksel istismar

Bir çocuğun gelişim ve işlevselliğinde devam eden bozukluklar ve yaralanmalara neden olan, çocuğa acı veren ve kaza dışı meydana gelen, insanın çocuğa yönelttiği şiddet(74)veya ailesi tarafından yeterince gözetilmemesine bağlı gelişen kazalara fiziksel istismar denir(53).

En sık dövme şeklinde görülür. Tipik başvuru şekli ebeveyn tarafından nasıl meydana geldiği çok iyi açıklanamayan morarmalardır. Daha seyrek olarak ise yanıklar, kesici travmalar, zehirlenmeler, asfiksi, boğulma görülebilir(53).

Fiziksel istismar uygulama şekline göre iki başlık altında incelenmektedir:

Aletsiz saldırılar; bunlar istismarın bir alet kullanılmaksızın çocukta oluşturdukları lezyonlardır. Tokat, yumruk, itip-kakma, tekme, sarsma ve çimdikleme gibi olayları içine alır.

Aletli saldırılar; bu tür saldırılar ise istismarın bir alet kullanılarak çocukta çeşitli lezyonların oluşturduğu durumlardır. Kullanılan araçlar genellikle kemer, kayış, herhangi bir ev eşyası (telefon, tava, v.b.), hortum, sigara, ütü, sıcak su ve sıcak yiyeceklerdir(71). Bunların sonuçlarında kırılma, iç kanamalar, çürükler, yanıklar ve zehirlenme tarzında yaralanmalar ortaya çıkabilir(2,79).

Fiziksel istismar en yaygın rastlanılan ve belirlenmesi en kolay olan istismar tipidir(93). Çeşitli klinik belirtiler vermekte deri, iskelet sistemi, merkezi sinir sistemi başta olmak üzere diğer sistemleri de etkilemektedir. En sık yaralanan ve zarara uğrayan organ deridir. Deride morarmalar, ezikler, yanıklar bu çocuklarda sık görülmektedir. Çocuğun vücudunda değişik yerlerde, farklı boyutlarda ve renklerde birçok sıyrık, ekimoz ve parmak bası izleri saptanır. Saçlı deri yüz, boyun, kalçalar ve eklemlerin çevresi lezyonların sık görüldüğü bölgelerdir (104).

Fiziksel istismarın yaygınlığının belirlenmesi güçtür, çünkü genellikle bu olaylar kaza olarak değerlendirilmektedir(4). Dünya’da %1-10, ülkemizde %10-53 çocuk istismarına bağlı ölümlerin %61’i önlenabilir ölümler olduğu, istismara uğrayan çocukların iyi bir değerlendirme yapılmadan evlerine geri gönderildiklerinde ise ilerleyen dönemlerde %5-10’unun öldürüldüğü, %35-50’sinin hasara uğratıldığı İngiltere’de haftada 4 çocuk ölmekte ve 4 yaş altında her 1000 çocuktan biri fiziksel istismara uğramakta her 10000 çocuktan biri bu nedenle ölmektedir(27). Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’de fiziksel istismarın 5-20/1000 civarında olduğu bildirilmektedir. Fiziksel istismarın çoğunlukla “kaza” olduğu düşünülerek gözden kaçırıldığı öne sürülmektedir. Fiziksel ihmalin ise çok daha yüksek oranda meydana geldiği düşünülmektedir. Fiziksel istismarda kız erkek oranı arasında belirgin bir fark bulunmamaktadır. Ancak cinsiyet dağılımı kurbanın yaşı ile değişiklik gösterebilmektedir, örneğin; ergenlik çağında kızlar daha fazla fiziksel istismarla karşı karşıya kalabilmektedir. Fiziksel istismar en çok 4-8 yaşlarındaki çocuklara yönelik olmaktadır ve yaşla istismar oranı azalmaktadır. Anne yaşına bakıldığında 20 yaş ve altındaki annelerin çocuklarına daha sık olarak fiziksel istismarda bulundukları gözlenmektedir. Çocuklara yönelik fiziksel istismarda annelerin oranı daha yüksek iken, ergenlere yönelik olanlarda babaların sorumlu oldukları saptanmıştır(92). Hem anne hem de baba eylemin içinde olmasına rağmen, istismarcı genellikle annedir (39).

Fiziksel istismar için risk faktörleri: Risk, bir olayın ortaya çıkma olasılığıdır. Risk değerlendirmesi de geleceğe yönelik bir olup, gözlenebilen bir şey olmaktan çok, risk

etmenlerinin varlığından ya da yokluğundan çıkarılabilir. Fiziksel istismar için risk taşıyabilecek faktörler şöyle sıralanabilir(39):

Yaş: İstismar en yüksek oranla doğumdan sonra ve 2 yaşın altında görülür. Ebeveynin yeni doğan bebekle nasıl baş edeceğini bilememesi ve çocuğun maruz kaldığı istismarı başkalarına anlatamayacak denli küçük oluşu, bu yaşta görülmesinin temel sebebi edilir(39).

Cinsiyet: 12-17 yaş arası ergenlik çağında mağdurlar genelde kız çocukları iken, 12 yaş altında ise mağdurlar daha çok erkek çocuklarıdır. Ülkemizde ise kız çocuklarına kırsal kesimlerde daha fazla sorumluluk verildiği için daha fazla fiziksel istismara uğramaktadırlar (39).

Prematüre veya düşük kilolu doğum: Normal çocukların üç katı oranda istismar edilirler. Fiziksel olarak çekiciliklerinin az olması ağlamaları temel sebeptir.

Annenin yaşı: 20 yaşın altı ve 50 yaşın üstü anneler, çocuklarını daha sık istismar etmektedirler(39).

Hiperaktivite, annenin doğumdan sonra 24 saatten fazla çocuktan ayrı kalması, doğum sırası, çok çocuk, doğumlar arası boşluk, çocuktaki zihinsel ya da fiziksel özür, güç doğum, çocuktaki kötü fiziksel görünüm, çocuğun aşırı ağlaması ve kronik hastalığa sahip diğer sebeplerdendir(39).

Sarsılmış bebek sendromu (SBS): Çocuk istismarın ağır bir formudur, en sık iki yaşın altında görülür, ancak beş yaşa kadar olabileceği bildirilmektedir. Genellikle 15 ayın, özellikle de altı ayın altındaki çocuklar kızgın anne-babaları tarafından şiddetlice sallandıklarında, beyin kafatasının içinde ileri geri hareket eder ve kontüzyon, köprü venlerin yırtılması, subdural hematoma ve beyin kanamaları gelişebilir(53). Bu klinik durum 1-7 aylık çocuklarda görülmekte ve fizik muayenelerinde bu çocuklarda kabarık fontanel, genişlemiş kafa çevresi ve retina kanamaları sık görülen belirtilerdir(104).

Fiziksel istismarın belirtileri şöyledir:

*Tekrarlayan yaralar, düşmeler, yumruk ve tekme izleri, sigara yanıkları, su yanıkları, kafatası kırıkları, yırtıklar, kırılmalar, insan ısırıkları, gözdeki yaralanmalar, saç kaybı,

*Davranışsal olarak bu çocuklar; çekingen ve korkmuş görünebilirler, anne- baba ya da öğretmenlerinin yanından ayrılmak istemeyebilirler, okula gitmek istemeyebilirler, saldırgan davranış ve kararsız tutum sergileyebilirler, sıklıkla depresyon, zayıf kendine güven ve kaygı sergiler ve kendilerine zarar verici davranışlarda bulunabilirler(2).

2.10.2. Cinsel istismar

Psiko-sosyal gelişimini tamamlamamış, yaşı küçük olan(53) kız veya erkek çocuk ve gençlerin yetişkinler tarafından cinsel bir uyarıcı olarak algılanması ve yetişkinlerin; genellikle bir çocukla kendisinden en az 5 yaş büyük birisi ya da kendisinden en az 10 yaş büyük birinin çocuk ve gençlere karşı kendi cinsel ihtiyaçlarını karşılama amaçlı davranışlarda bulunmalarına cinsel istismar denir(74). Bu cinsel davranışlar şunları içermektedir: kurban giyinik olsun ya da olmasın göğüslere, kalçalara ve cinsel organlara dokunmak; yetişkinin çocuğa vücudunu sergilemesi; cinsel birleşme ya da nesnelere sürtünme, pornografik fotoğrafçılık, cinselliği kışkırtan konuşmalar, sözel sataşmalar, açık saçık telefon konuşmaları şeklindedir(2,34,53,55,74,93,100).

Cinsel istismar, çocuk istismarı tipleri içerisinde saptanması en zor olanıdır. Cinsel istismarın yaygınlığı konusunda bildirilen oranlar büyük farklılıklar göstermektedir. Gerçek yaygınlığın kadınlar için %12-17, erkekler için %5-8 olduğu düşünülmektedir. Cinsel istismarın her sosyoekonomik düzeyde görülebileceği bildirilmiştir. Cinsel istismarın sık görüldüğü ailelerde genel olarak şu patolojiler bulunmaktadır. Boşanma, şiddet, alkol ve madde kullanımı, cinsel sorunlar, sosyal izolasyon, baskın ve koşulsuz söz tutma isteyen ana baba modeli, rol çatışması vb. (93).

Ergenlik öncesi kız çocuklarının %25'inin, erkek çocuklarının ise %15'inin cinsel istismara maruz kaldığı bildirilmektedir. Bu rakam ülkemizde %9-18'dir. Cinsel istismarın büyük bölümünün aile içinden veya aileye yakın olan kişiler tarafından yapıldığı bildirilmektedir. Çünkü bu kişiler çocuğa kolay ulaşabilmektedir. Bu nedenle cinsel istismarın boyutlarını saptamak zordur. Örneğin Romanya'da yapılan bir çalışmada aileler ile görüşüldüğünde cinsel istismara maruz kalan çocuk sıklığı %0.1 iken, aynı ailelerin çocukları ile görüşüldüğünde ise bu sıklığın %9.1 olduğu saptanmıştır(100).

Cinsel istismar olgularında; erkeklere oranla kızlar; olgunlaşmamış, zihinsel engelli, fiziksel engelli, isteklerini dile getiremeyen ve aşırı ağlayan çocuklar daha fazla risk altındadırlar. Her iki cinsiyette de risk oranı ebeveynlerden birinden ayrı olma, ilgisiz bir anneye sahip olma ve aile yaşamının mutsuz algılanması koşullarında yükselmektedir. Geçmişinde cinsel istismara maruz kalan erkeklerin cinsel istismarda bulunma olasılığı daha yüksektir. Üvey baba ile yaşayan kız çocukları öz babaları ile yaşayan kız çocuklarına göre daha fazla risk altındadırlar(4). Boşanma, şiddet, alkol ve madde kullanımı olan ailelerde cinsel istismar daha sık görülmekle birlikte, çocuğun bakımıyla

doğrudan ilgilenen babaların daha az istismar uyguladığı saptanmıştır(92). Pasif, bağımlı, içedönük, kaygılı, korkulu, güçsüz, endişelerini dile getiremeyen, tehlike içeren davranışı tanımayan ve ifade edemeyen çocuklar yüksek risk grubundadırlar(2,4).

Çocukluk çağı cinsel istismarı genellikle kimseye söylenmez. Gerçekler yetişkinliğe kadar çocuk tarafından saklanır. Çocuklar, cezalandırılmaktan ya da terk edilmekten korktukları için ve utanç ve suçluluk hissettikleri için bu şiddetle yaşamaya devam ederler. Ancak eğer cinsel istismar sırasında çocuk fiziksel zarar görmüşse gerçek ortaya çıkar. Cinsel istismar sonucunda görülebilecek fiziksel belirtiler; bedensel çürükleri, acıyı, cinsel bölgede kaşıntıyı, tekrarlanan üriner bölge enfeksiyonlarını ve vajinal akıntıları, yürümekte ve oturmakta zorlanmayı, adolesan yaşlarda gebelik cinsellikle bulaşan hastalıkları içerir(4,27,34,53).

Cinsel istismara uğrayan çocukların tepkileri şunlar olabilir:

- Korku, güvensizlik, suçluluk, utanç, mahcubiyet, ne hissettiğini bilememe, kendisini kirlenmiş, bozulmuş, aşağılanmış hissetme, istismar edenden, ana babasından, olabileceklerden korkma, bazı şeylerden hoşlanmış olması nedeniyle kendini suçlama, kızgınlık, düşmanlık duygusu, suçlama, akut kaygı, kendisini suçlu hissetme, kendinden kuşku duyma, içsel bir hasara uğradığından korkma, kendisini (istismarcı ya da ana babası tarafından) ihanete uğramış hissetme, ne olduğunu ve bunun neden yanlış olduğu konusunda karmaşık duygular içinde bocalama gibi psikolojik tepkileri olabilir(44).Cinsel istismar yaşamış çocuklarda dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu, ikincil enürezis daha sık ortaya çıkmaktadır. İstismarın erken döneminde amnezi, aşırı fantezi kurma, trans benzeri durumlar ve uyurgezerlik ortaya çıkabilmektedir(93). Yüksek oranda depresyon gözlenmekte ve kurbanın benlik saygısı ciddi hasara uğramaktadır. Bu çocuklarda intihar düşünceleri ve girişimleri sık görülmektedir. Erişkin yaşta başlayan majör depresyon, çocuklukta cinsel istismarla ilişkili bulunmuştur. Öfke tepkileri, zayıf dürtü kontrolü, karşı olma, karşı gelme bozukluğu cinsel istismara uğramış çocuklarda gözlenebilmektedir. Kişiler arası ilişki kurma ve sosyal ilişkileri sürdürebilme becerisi, cinsel istismardan olumsuz olarak etkilenmektedir. Bu kişilerin ya ilişki kurmaktan kaçındıkları ya da aşırı yakınlık gereksinimi duyup çok sayıda, fazla beklentili ve kontrol edici ilişki kurdukları gözlenmektedir. Her iki tip ilişki de işlevsellikten uzak olmakta ve genellikle yalnızlıkla sonlanmaktadır(92,93).

İstismar edilen kişilerin, acilen aileleri ile birlikte destekleme tedavilerine ve uzun süreli rehabilitasyon programlarına alınmaları gerekmektedir(104). Anne, babanın eğitimi, ev ziyareti programı, kurumlar içerisine çocuk istismarını önleme çalışmalarının yerleştirilmesi, yardım isteğinde bulunan anne, babaya cevap vermekte önemli bir işleve sahip olacaktır(93).

Cinsel istismarda, mağdurlara saldırıdan sonraki her aşamada gerekli medikal, mental ve sosyal tedaviyi vermek ve kişiyi topluma yeniden kazanabilmek, ona olayı bir kez daha yaşatmamak ve olaydan en az zararlı kurtarmak için çalışmalar yapılmalıdır(104). Çocuk istismarını önlemek ve kamuoyunu harekete geçirmek için medyayı kullanmak çocuk istismarını kapsamlı olarak önleme stratejisinin vazgeçilmez bir parçasıdır(93).

2.10.3. Duygusal istismar

Duygusal istismar, çocuk ve gençlerin kendilerini etkileyen tutum ve davranışlara maruz kalarak ya da gereksindikleri ilgi, sevgi ve bakımdan mahrum bırakılarak toplumsal ve bilimsel standartlara göre psikolojik hasara uğratılmaları durumudur. Bu davranışlar; statü, bilgi, konumu gibi özellikleri ile çocuk veya gencin üzerinde etki sahibi olan kişi ya da kişiler tarafından uygulanır(53,71). Bakım veren kişi (ebeveyn, bakıcı, öğretmen, çocukla ilgilenen yakın akrabalar gibi), tekrarlayıcı biçimde azarlayarak ve şiddet kullanarak çocukta ciddi psikolojik zedelenmelere neden olduğunda ortaya çıkar. Fiziksel ve cinsel istismar olgularında çoğunlukla duygusal istismar da yer almaktadır(2,4,92).

Duygusal istismar üzerinde tartışılıp görüşülmesine rağmen işlevsel olarak tanımlanamamış ve uygun müdahale stratejileri geliştirilememiştir(74). Duygusal istismar tek başına var olduğu gibi fiziksel ve cinsel istismarın hasarı ortadan kalktığı anda bile devam edebilir(93). Bu durumuyla duygusal istismar “yakalanması zor suç” olarak tanımlanmaktadır. Duygusal istismar kesin şekilde çocuğun yaşamında bulunmakta fakat var olan çocuk gelişimi araştırmalarıyla bağlantılı olarak uygun bir kavramsal, işlevsel tanıma yerleştirmek zor olmaktadır(74).

Duygusal istismara neden olan davranışlar şunlardır: Reddetme, aşağılama, ayırma, yalnız bırakma, yalıtım, korkutma, yıldırma, tehdit, suça yöneltme, duygusal engelleme, duygusal gereksinimleri karşılamama, çok sıkı kati otorite, sosyal ilişkiler geliştirmede kısıtlama, yetiştirmesidir (yaş ve gelişimsel yönden çocuktan kapasitesinin çok üzerinde beklentiler olmasını kapsar) (2).

Duygusal istismar ve ihmale maruz kalan çocuklarda birçok duygusal, davranışsal, gelişimsel ve sosyal bozukluklar ortaya çıkmaktadır. Bu tür istismar ve ihmal, uzun dönem psikolojik işlevsellik üzerinde diğer istismar ve ihmallerden daha fazla etkiye sahiptir. Duygusal istismar ve ihmale maruz kalan çocuklarda dışavurum ve içe atım sorunları, sosyal ilişkilerde bozukluk, kendine güvende azalma, intihar davranışı, çocukluk çağı mastürbasyonu ve birçok başka psikiyatrik bozukluk görülebilmektedir. Duygusal istismar, birçok ailede bilmeyerek ve istemeyerek, ciddi sonuçlara neden olabilen bir istismar türüdür(92,100).

2.10.4. İhmal

Çocuk ihmali genelde ailenin, ilgili kurumların ya da devletin çocuğa karşı en temel sorumluluklarını yerine getirmemesi şeklinde tanımlanabilir. Bir bütün olarak toplum, kurumlar ve bireyler tarafından geliştirilen ihmal davranışı, çocukların eşit hak ve özgürlüklerinden yoksun bırakılması sonucunda onların en üst düzeyde gelişimlerini engelleyici davranışlar olarak ortaya çıkmaktadır. Çocuğun bakım ve beslenme gereksinimlerinin yeterince karşılanmaması gerekli tıbbi müdahalelerin yapılmaması, anne baba olarak çocuğa karşı danışmanlık görevinin yeterince yerine getirilmemesi ve çocuğun tek başına bırakılması ihmal davranışına örnek olarak verilebilir(60).

Fiziksel, duygusal, eğitimsel ve tıbbi ihmal olarak karşımıza çıkabilir. Büyüme-gelişme geriliği olan çocuklarda ve kazalara bağlı lezyonlarda sıklıkla fiziksel ihmal söz konusudur. Fiziksel istismardan daha sık görülmesine karşın, ölüm veya ağır yaralanma ile sonuçlanmadıkça göz ardı edilme olasılığı fazladır, çünkü fiziksel ve cinsel istismara göre tanısı çok daha soyuttur. Fiziksel istismara göre daha az dramatik olmakla birlikte çocukta yarattığı hasar benzerdir. İstismar ve ihmali birbirinden ayıran en önemli nokta, istismarın aktif, ihmalin ise pasif bir durum olmasıdır(53).

İhmal, fiziksel ve duygusal olmak üzere ikiye ayrılabilir. Fiziksel ihmal kolaylıkla belirlenebilir; duygusal yönden ihmal edilen, sevilmeyen çocuk yüzeysel olarak iyi bakıldığı izlenimini verebilir. Bu durumda da çocuğun büyüme ve gelişimsel örüntülerine bakarak ipucu bulmaya çalışılmalıdır. İhmalin 5 türü bulunmaktadır.

Bunlar:

a. Fiziksel İhmal: İhmalin en yaygın şekilde tanımlanan türüdür. Çocukları zararlı ya da tehlikeli durumlardan korumadaki ve yeterli yiyecek, giyecek ya da barınma gibi temel fiziksel ihtiyaçlarını sağlamadaki başarısızlığı içermektedir(74). Bu şekilde ihmal edilmiş

çocuklar hava durumu ile uygun olmayan veya çok kirli ve bakımsız giysiler içindedirler (104).

b. Duygusal İhmal: Amerikan İnsani Derneği duygusal ihmali, çocuğun duygusal ihtiyaçlarına, bakımına ya da duygusal iyi haline karşı pasif/pasif agresif ya da dikkatsiz davranma olarak tanımlamaktadır(74). Çocuk sürekli azarlanmakta, yıldırılmakta ve reddedilmektedir. Ailenin aşırı koruyucu olması da bu ihmale dahildir. Çünkü aşırı koruyucu aile çocuğun istenilen sağlıklı gelişmesini engelleyebilir(104).

c. Tıbbi İhmal: Çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin çocuğun tıbbi tedavisiyle ilgili ilaç sağlama, aşı, ameliyat ya da ciddi hastalık ve yaralanma durumlarına müdahale konusundaki yetersizliklerdir.

d.Akıl Sağlığı İhmali: Tıbbi ihmalde olduğu gibi çocuğa bakmakla yükümlü kişinin çocukta bulunan ciddi duygusal ya da davranışsal bozukluklarla ilgili tavsiye edilen iyileştirici prosedürlere uymayı reddetmesidir.

e. Eğitimsel İhmal: Eğitimciler ve ruh sağlığı uzmanlarına göre ebeveynin çocuğun okulla ilgili konularında işbirliğine geçmede ve bu konulara dahil olmada eksiklik yaşaması ya da okul tarafından tavsiye edilen müdahaleler ve özel programları uygulamada direnç göstermesidir(74).

İhmal edilmiş çocuklar sıkılğan, pasif, yabancılardan ve erişkinlerden korkan, rahatlama için kendi parmaklarını emen çocuklar olarak karşımıza gelebilir. Bu çocukların okulda öğrenme güçlükleri, okuldan kaçma gibi alışkanlıkları olabilir(104). İhmal, özellikle büyüme geriliği olan, psiko-sosyal uyum güçlüğü çeken, eğitim gereksinimleri karşılanmayan çocuklarda akla gelmelidir(100).

2.11. Çalışan Çocukların İstismar ve İhmale Uğrama Riskleri

Çocukları çalıştırma yoluyla istismar etme, günümüzde de çocuk sömürü ve ihmalinin en yaygın şeklidir(55).

Çocukların istismarı kendini şu şekillerde göstermektedir: Çocuklar çocukluklarını yaşayacakları, eğitim görecekleleri yaşlarda bu haklarından yoksun kalmakta, bunun yanında ekonomik sömürü, kötü koşullarda çalışma nedeniyle sağlık sorunları yaşamaktadırlar. Cinsel istismar da söz konusu olabilmektedir(38). Çocuk ve gençlerin kendilerine mahsus yetersizlikleri nedeniyle mağdur edilmeleri maalesef oldukça kolaydır. Onlar çalışma hayatında risk grubu oluştururlar ve çok rahat örselenebilirler (91).

Çalışan çocuklar sorunu; yoksulluk, eğitim sorunları, sağlık sorunları, işsizlik ve sosyal güvenlik gibi ülkenin en temel sorun alanlarının bir göstergesi olmakla birlikte beslenememe, ihmal ve istismar, serbest zamanın değerlendirilememesi ve psiko-sosyal açıdan gelişememe gibi sıkıntıları da beraberinde getiren bir olgudur. Çocuk işçiliği, bireylerin kendi çıkarları için çocukları kullanmaları ve istismar etmeleridir. Burada istismar edenler, kimi zaman işverenler kimi zaman aileler ve kimi zamanda gerekli önlemleri almayarak sorunun çözümünü sağlamayan devlet kurumları olmaktadır(37). Toplumdan ve aileden beklenen destek yeterli olmayınca, çocuk kendi gelişimini çalışma hayatında da sağlayamamaktadır. Bu açıdan çalışan çocukların her türlü istismara hedef olma riskleri, bu çocukların aile desteğinden yoksun olma düzeyleri paralelinde geliştiği belirtilebilir(1).

Çocukların psikolojik açısından da çok duyarlı olmaları onların alçaltıcı ya da baskıcı ortamların üzerlerinde yıkıcı psikolojik etkilere yol açmasına neden olabilir. Öz saygı, yetişkinler için olduğu kadar çocuklar içinde önem taşımaktadır. Tehlikeli makinelerle, maddelerle dolu, verimli, dakik ve ölçülü olmaya zorlandığı, kendisine düşman bir çalışma ortamında, çocuk hayal kurmak, yaşına uygun fantezileri yaşamak hakkını kendinde bulamaz. Düşünce dünyası yoksullaşır; ufku daralır; her türlü heyecan bastırılmıştır. Çalışan çocuk erkenden yaşlanır, okullu çocuklar karşısında kendisini değersiz görür, aşağılar, kayıtsız, içe dönük, kadercı bir kimlik geliştirir. Artık çalışma, çocuk için bir şiddet olmaya başlar. Çalışırken yaptıkları en küçük hata nedeniyle bedensel ve ruhsal işkencelere maruz kalabilirler. Bu şiddet sopa ya da tokatla vurmak, sigara söndürmek, soğuk su ile ıslatmak, aç bırakmak, cinsel sözler söylemek, sarkıntılık yapmak ırza geçmek; başkalarının önünde aşağılamak, bağırarak, küfretmek şeklinde olabilir(25).

Ayrıca çalışma saatlerinin uzun olması, düşük ücretle çalışmaları, sosyal güvencelerinin olmaması da onların psikososyal gelişimlerine zarar verebilir. Çocuklarda somut düşüncenin gelişmemesi risk kavramı ve risk bilincinin gelişmemesine neden olmaktadır. Ayrıca çocuklarda çalışma sırasında beceri yetmezliği gelişebilir. Bunun sonucunda çocukta aşırı zorlanma, telaş ve gereksiz gerginlikler, heyecan ve utanma hissi, hiperaktivite, isyankârlık, huzursuzluk, kendine güven duygusunun kaybedilmesi ve psikosomatik sorunlar ortaya çıkabilmektedir(55).

Unicef (1997), çok küçük yaşta tam gün çalışma; çok uzun süre çalışma; aşırı fiziksel, toplumsal ve psikolojik stres yaratan iş yapma, kötü koşullarda çalışma; düşük ve yetersiz

ücret alma; aşırı sorumluluk yüklenme, öğrenimin engellenmesi, çocuğun onurunu zedeleyecek işlerin verilmesi ve toplumsal psikolojik gelişmeyi geciktirecek şekilde çalıştırılma durumlarında çocuk işçiliğinin istismar edici bir içerik taşıdığına inanmaktadır(96).

Ergenlik döneminde olan çalışan çocukların hareketli olmaları, artan güçlerini sergilemekten zevk duymaları işverence olumlu özellikler olarak değerlendirilebilir. Ancak, çocuk kapasitesinin üzerinde çalıştırılırsa, bu durumun bedensel gelişimi engelleyeceği açıktır. Beslenme bozukluğuna ve uykusuzluğa bağlı olarak boy kısalığı, zayıflık ve buna bağlı olarak sık hastalanmalar; ağır işlerde çalıştırılma sonucu kas ve iskelet sisteminde meydana gelen şekil bozuklukları ve kırılmalar, fiziksel gelişimin olumsuz etkilendiğini gösteren görüntülerdir(96).

Çocukların ve gençlerin kötü şartlarda çalıştırılması, istismarı aynı zamanda şiddeti de kapsamaktadır. Şiddet farklı türlerde tezahür edebilmektedir;

-Eğitimden uzak kalan çocuk yapılanmasında çok önemli rol oynayan duygudan (sevgi, şefkat, takdir vb) uzak bir ortamda yaşamak zorunda kalması,

-Baskıcı öğretim veya kötü davranışa/istismara maruz kalmaları,

-Tepkisinin başka bir şekilde gelişme olasılığı gibi risklere maruz kalması da şiddetin kökleri olarak değerlendirilebilir. Şiddetin hem tespiti hem de önlenmesi oldukça zordur. Zira işini kaybetmek istemeyen çocuk ve genç maruz kaldığı olumsuz davranışları başkasına bildirmeyecek ve mevcut duruma katlanmak zorunda kalacaktır(91).

Bütün bunların yanı sıra çalışan çocuklar üzerinde yapılan çalışmalarda bağımlılık yapıcı maddelerden sigara, alkol ve uçucu madde kullanımının çocuk işçilerde yüksek düzeyde olması kaygı verici bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır(25).

Arnavutluk, Bulgaristan, Moldovya, Romanya, Ukrayna ve Kosova bölgesinde, IPEC'in PROTECT Orta ve Doğu Avrupa Projesi, çocuk işçilik, cinsel istismar ve insan kaçakçılığına karşı yürütülen çalışmalara teknik destek vermektedir. Bölgedeki çocuklar çeşitli zanaat kollarının (ayakkabı imalatından tuğla imalatına kadar) yanında özellikle tarım sektöründe-ki bu durumda ailelere ait tarlalarda birçok tehlike ve riskle karşı karşıya bulunmaktadırlar- ve inşaat sektöründe istismar edilmektedir. Çocuklar aynı zamanda suç teşkil edecek etkinliklerde de kötüye kullanılmakta (dilencilik, adi hırsızlık ve uyuşturucu satıcılığı) ve cinsel istismarın kurbanları haline gelmektedir (fuhuş ve pornografi) (51).

Zor koşullarda çalışan ve yaşayan çocukların sorunlarına büyük bir önemle eğilmek gerekmektedir. alışan çocukları her türlü ihmal ve istismardan kurtarmak, yasal ve toplumsal açıdan korunmalarını ve geleceğe hazırlanmalarını sağlamak, hem toplum kalkınması, hem de insan hakları açısından önemlidir. Sorunları çözmenin ilk adımı, bu çocukları ve sorunlarını bütünüyle tanımak ve tanımlamaktır(20).

2.12. ocuk İstismarı ve İhmalinin nlenmesi

İstismar için aranan çözüm yollarının başında istismarı nleme çalışmaları gelmektedir. Literatürdeki araştırmalar istismarı nleme için ailelerin, özellikle anne ve çocukların bilgilendirilmesi üzerinde durmaktadır. Aileler, özellikle anneler, çocuğa yönelik fiziksel, duygusal ve cinsel istismarın ne olduğu ve doğuracağı sonuçlar konusunda bilgilendirilmelidir. Buna göre, fiziksel, duygusal ya da cinsel istismarı ortaya çıkarabilecek nedenler aile ile paylaşılmalı ve çözüm yolları için danışmanlık hizmetlerinden faydalanmaları sağlanmalıdır(4).

ocuk istismarına bağlı ölümlerin %61'i korunabilir bulunmuştur. Korunmadaki yaklaşımlardan biri istismar açısından risk faktörlerini tarayıp bu çocuklarda daha ileri değerlendirme yapılmasıdır. Eğitim ve danışmanlık koruyucu sağlık hizmetlerinin bir bileşeni olmalıdır. Ev ziyaretlerinin bu hizmetin bir parçası olarak istismar ve ihmal olgularının sayısında azalma sağladığı gösterilmiştir. Ailede ocuk istismarı öyküsünün varlığı çoğu kez annenin de istismarı ile birliktelik gösterdiğinden, ev içi şiddetin taranması ileride gelişebilecek istismar tablolarını engelleyebilecektir(53).

Çeşitli literatürlerde ocuk istismarı ve ihmalinin önlenmesi için birincil, ikincil ve üçüncül olmak üzere üç ana alanı kapsadığı yazılmaktadır.

Birincil nleme; bunun amacı, çocukların gelişimlerinin iyi biçimde sürdürülebileceği ortamı sağlamaktır(104). İhmal ve istismar oluşmadan ve toplumun farkındalığını arttırarak, anne ve çocuklar için yaygın ulaşılabilir sağlık hizmetleri, halk eğitimi, çocuklar için güvenli alanlar oluşturarak, okul çağındaki ve okul öncesi çocukları gözleyerek, koruyucu yasalar çıkarılarak gerçekleştirilmektedir(27).

İkincil koruma; yüksek risk gruplarının belirlenmesini, bu kişilerin var olan hizmetleri kullanmalarının sağlanması konusundaki stratejiler ve gerekli olursa söz konusu ailelere ek hizmetlerin sunulmasını kapsar(104). Yoksulluğun iyileştirilmesi, gelir ve besin desteği, uygun barınma koşulları, sağlık hizmetleri, çocuklar için günlük bakım hizmetleri, mesleki eğitim ve iş olanaklarının sağlanması, okul öncesi eğitimin

yaygınlaştırılması, ev ziyaretleri, aile planlaması hizmetleri, anne babaların çocuklarla ilişkilerinin sağlıklı olması için eğitimler düzenlenmesi, sosyal destek ağının güçlendirilmesi ile gerçekleştirilmektedir(27).

Üçüncül koruma; istismar gerçekleşikten sonra tekrar istismara uğrama riskine karşın müdahaleyi içermektedir(4). Bu, istismar ortaya çıktıktan sonraki tüm hizmetleri kapsar. Kimilerine göre bu, uçurumun kenarındaki bir çocuğa yardım sağlamak yerine, uçurumun dibine bir ambulans getirerek çocuğun düşmesini beklemekle eş anlamlıdır (104). Bu önleme girişimi kapsamında, çocuğun istismarla ilgili duygu ve davranışları kontrol altına alınmalıdır ve çocuğun benlik saygısını arttıracak çalışmalar yapılmalıdır (4). Çocuk istismarının tanısının konmasında doktorların farkındalığı, bu konuda bilgi birikimi ve motivasyonu önemlidir. Çocuk istismarı ve ihmali ile mücadelede doktorlar, adli tıp uzmanları başta olmak üzere psikologlara, çocuk gelişim uzmanlarına, sosyal hizmet uzmanlarına büyük görevler düşmektedir. Bu anlamda doktorlar beraber çalıştıkları sağlık personelinin ve toplumu eğiterek, duyarlı ve bilgili hale getirmek için çaba sarf etmelidir(93).

3.GEREÇ VE YÖNTEM

Sanayi sitesinde çalışan çocuk işçilerin çalışma koşulları ve istismara bakış özelliklerinin incelendiği çalışmanın bu bölümünde; araştırmanın tipi, evreni ve örnekleme, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve analizlerine yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Tipi

Tanımlayıcı bu araştırma, sanayi sitesinde çalışan çocuk işçilerin çalışma koşullarını ve istismara bakışını incelenmek amacıyla 10.05.2010-15.07.2010 tarihleri arasında 249 çalışan çocuğa anket uygulanarak yapılmıştır.

3.2. Araştırmanın Yapıldığı Yer ve Özellikleri

Araştırma, Kahramanmaraş ili sanayi sitesinde gerçekleştirilmiştir. Kahramanmaraş ili; 2009 TÜİK verilerine göre merkez nüfusu 605.531, genel il nüfusu 1.037.49 (9 ilçe, 475 köy) olarak belirlenmiştir. Nüfus açısından Türkiye’de il nüfus sıralamasında 18. Sırada yer almış, hane halkı büyüklüğüyle(5.57) Türkiye ortalamasının (4.50) üzerindedir. Tarihi geçmişi M.Ö. 1650-1660 yılları arasındaki Hitit uygarlığına dayanan eski bir kenttir. Asurlar ve Perslilerinde Kahramanmaraş ilinde hüküm sürdükleri bilinmektedir. İklim yapısı ve bitki örtüsü dolayısıyla bu bölgelerin özelliklerini içinde barındıran zengin bir yapıya sahiptir. Yeraltı ve yeryüzü zenginlikleri, sulak tarım arazileriyle oldukça bereketli bir tarım yapısına sahiptir. Ekonomik yapısı; başta tekstil olmak üzere gıda, çelik sanayi gibi endüstriyel alanlarda önemli bir gelişme göstermiş bir sanayi şehridir. Küçük sanayi iş yeri sayısı ile Türkiye’nin 11. sırasında yer alırken, imalat sanayi iş yeri sıralamasında 22. Sıradadır. Bakır ve altın sanatkârlığı şehrin neredeyse kendine özgü bir karakteri olmuş, dondurması ve biberiyle dünya ekonomisinin kapılarını aralamıştır. Toplam istihdamın %68’i tarım, %9’u sanayi iş kolunda, %20’si ücretli çalışanlar olarak görülmekteyken, son yıllarda ki araştırmalarda tarım iş kolunda %45’e gerileme, sanayi iş kolunda %25’lere varan artış görülmüştür.

Okur-yazarlık oranı %83 ile Türkiye ve Akdeniz bölgesi oranı altında olup, tüm iller arasında 58. sıradadır. 10.000 kişiye düşen hekim sayısı Türkiye ortalamasının yarısı kadardır. Hastane yatağı kapasitesinde Türkiye genelinde 71. sıradadır. Fert başına düşen milli gelir de Türkiye genelinde 46. Sıradadır. Ayrıca Maraş’ta yaşayan her 100 insandan 28’inin Yeşil kart sosyal güvencesine sahiptir. Şehir son yıllarda göç alsa da kendine özgü sosyal yapısını korumaya devam etmektedir.

3.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, Kahramanmaraş ili küçük sanayi sitesinde çalışan çocuk işçiler oluşturmaktadır. Araştırma kapsamına alınan sanayi sitesinde; 1315 kayıtlı dükkan, 2434 kayıtlı sanayi çalışanı ve 776 kayıtlı çalışan çocuk bulunmaktadır. Araştırmanın örneklemine sanayide çalışan 18 yaş altındaki 249 çocuk alınmıştır.

3.4. Veri Toplama

3.4.1. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak, araştırmacı tarafından konuya ilişkin literatür taranarak oluşturulan anket formu kullanılmıştır. Anket formu üç bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde 20 soru çocukların ve ailelerin sosyo-demografik özelliklerini, ikinci bölümde 45 soru çocukların sanayide çalışma koşullarını, üçüncü bölümde 7 soru ile çocukların istismara bakışını inceleyen anket formu, toplam 72 sorudan oluşmaktadır. Anket formundaki soruların 23'ü açık, 49'u kapalı uçlu sorudur(EK 2).

3.4.2. Ön uygulama

Hazırlanan anket formu sanayide çalışan 10 çocuğa yüz yüze görüşme yöntemiyle uygulanarak anket formunda gerekli düzenlemeler sağlanmıştır. Ön uygulamaya katılan çocuklar değerlendirme dışı bırakılmıştır.

3.4.3. Uygulama

10.05.2010-15.07.2010 tarihleri arasında 249 çalışan çocuğa yüz yüze, teke tek görüşülerek anket formu doldurulmuştur.

3.4.4. Uygulama ve kısıtlılıkları

Çalışma Kahramanmaraş'ta küçük ölçekli iş yerlerinin olduğu sanayi sitesindeki çalışmaya gönüllü katılan çocuk çalışanlarla sınırlıdır.

Çalışma sırasında ki yaşanan zorluklar; çalışmanın sanayi bölgesinde yapılması araştırmacının bayan olmasına bağlı zorluklar yanında;

Çocuk işçilerin çalışma koşullarına bağlı yaşanan zorluklardır. Örneğin 10 işyerinde ustaların anketleri incelemekten çıraklarına izin vermemesi ya da cevaplamasını engellemesi, uygulama sırasında çocukların yanında bekleyerek çocukların vereceği cevapları etkilemesi sayılabilir.

3.5. Verilerin Değerlendirilmesi

Elde edilen veriler SPSS 16.0for Windows paket programında değerlendirilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistikler ve Pearsonchi-Square testi kullanılmıştır.

3.6. İzin belgeleri

Araştırma için Gaziantep Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsünden ve Kahramanmaraş Sanayi sitesinden gerekli izin belgeleri alınmıştır(EK 3). Anket formu uygulaması için işçi çocuklardan sözel onamları, işverenlerinden çırağın anket uygulaması izni alınmıştır.

4. BULGULAR

Bu çalışma, “Sanayi sitesinde çalışan çocuk işçilerin çalışma koşulları ve istismara bakışını” incelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma Mayıs-Temmuz 2010 tarihleri arasında Kahramanmaraş sanayi sitesinde çalışan 9-18 yaş arası 249 çocuğa uygulanmıştır. Veriler SPSS programında değerlendirilmiş ve aşağıdaki bulgular elde edilmiştir.

Tablo 1: Araştırmaya Katılanların Sosyo-demografik Özellikleri

Yaş	Sayı	%
10-11 yaş	2	0.8
12 yaş	7	2.8
13 yaş	4	1.6
14 yaş	9	3.6
15 yaş	22	8.8
16 yaş	45	18.1
17 yaş	77	30.9
18 yaş	83	33.3
Cinsiyet		
Erkek	245	98.4
Kadın	4	1.6
Öğrenim Durumu		
İlköğretim	196	78.7
Lise	4	1.6
Açık öğretim Lisesi okuyor	7	2.8
Okula devam ediyor	18	7.2
Lise terk	24	9.6
Okul Terk Etme Nedeni		
Okul terki yok	225	90.4
Ekonomik yetersizlik	5	2.0
Okuldaki Başarısızlık	12	4.8
Kısa zamanda iş sahibi olmak	1	0.4
Diğer	6	2.4
İkamet Yeri		
İl	148	59.4
İlçe	21	8.4
Belde	17	6.8
Köy	63	25.3
Aile Tipi		
Çekirdek Aile	149	59.8
Geniş Aile	96	38.6
Parçalanmış Aile	4	1.6
Ailenin Sosyal Güvencesi		
SSK	92	36.9
Bağ-kur	37	14.9
Emekli sandığı	12	4.8
Yeşil kart	75	30.1
Sosyal güvence yok	33	13.3
Kardeş Sayısı		
Kardeş yok	2	0.8
1-3	107	43.0
4-5	99	39.8
6 ve üzeri	41	16.5
Çalışan Kardeş Sayısı		
Kardeş yok	2	0.8
Kendi dışında çalışan kardeşi var	123	49.4
Kendi dışında çalışan kardeşi yok	124	49.8
Eve Kira Ödeme		
Ödüyor	50	20.1
Ödemiyo	199	79.9
Toplam	249	100.0

Tablo 1’de araştırmaya katılanların demografik özelliklerine göre dağılımları yer almaktadır. Anketi cevaplayanların %33.3’ünün 18 yaşında, %30.9’unun 17 yaşında, %18.1’inin 16 yaşında, %8.8’inin 15 yaşında, %3.6’sının 14 yaşında, %2.8’inin 12 yaşında, %1.6’sının 13 yaşında, %0.8’inin 10-11 yaş aralığında olduğu;

Katılımcıların %98.4’ünün erkek, %1.6’sının kadın olduğu; %78.7’sinin ilköğretim mezunu, %9.6’sının liseyi terk ettiği, %7.2’sinin okula devam ettiği, %2.8’inin açık öğretim lisesi okuduğu, %1.6’sının lise mezunu olduğu;

Katılımcıların %90.4’ünün okulunu terk etmediği, %4.8’inin okuldaki başarısızlığı nedeniyle, %2.0’nın ekonomik yetersizlik, %2.4’ünün diğer nedenlerden dolayı, %0.4’ünün kısa zamanda iş sahibi olmak için okulunu terk ettiği;

Katılımcıların %59.4’ünün il merkezinde, %25.3’ünün köyde, %8.4’ünün ilçede, %6.8’inin beldede ikamet etmekte olduğu, %59.8’inin çekirdek ailede yaşadığı, %38.6’sının geniş ailede yaşadığı, %1.6’sının ailesinin parçalanmış olduğu;

Katılımcıların ailelerinin %36.9’unun SSK’lı, %30.1’inin yeşil kartlı, %14.9’unun Bağkur’lu, %13.3’ünün herhangi bir sosyal güvenceye sahip olmadığı, %4.8’inin emekli sandığına bağlı olduğu;

Katılımcıların %43.0’ünün 1-3 arası sayıda kardeşi olduğu, %39.8’inin 4-5 arası sayıda kardeşi olduğu, %16.5’inin 6 ve üzeri sayıda kardeşi olduğu, %49.4’ünün kardeşinin çalıştığı, %49.8’inin kardeşinin çalışmadığı; ailelerinin %79.9’unun kendi evlerinde oturdukları, %20.1’inin kirada oturdukları saptanmıştır.

Tablo 2: Araştırmaya Katılanların Anne-Babasının Sosyo-demografik Özellikleri

Anne ve Baba Sağ	Sayı	%
Anne ve baba sağ	243	97.6
Anne sağ	4	1.6
Baba sağ	2	0.8
Anne Yaşı		
Anne yok	2	0.8
25-30	4	1.6
31-35	31	12.4
36-40	93	37.3
41-45	57	22.9
45 yaş üzeri	62	24.9
Anne Eğitimi		
Anne yok	2	0.8
Okur-yazar değil	64	25.7
Okur-yazar	31	12.4
İlköğretim	148	59.4
Lise	4	1.6
Anne Mesleği		
Anne yok	2	0.8
Ev hanımı	241	96.8
Memur	1	0.4
Evde çalışan	3	1.2
Emekli	1	0.4
Esnaf	1	0.4
Baba Yaşı		
Baba yok	4	1.6
31-35	8	3.2
36-40	40	16.1
41-45	87	34.9
45 yaş üzeri	110	44.2
Baba Eğitimi		
Baba yok	4	1.6
Okur-yazar değil	10	4.0
Okur-yazar	6	2.4
İlköğretim	214	85.9
Lise	15	6.0
Baba Mesleği		
Baba yok	4	1.6
İşçi	46	18.5
Çiftçi	29	11.6
Memur	4	1.6
Esnaf	23	9.2
Emekli	12	4.8
İşsiz	17	6.8
Serbest Meslek	112	45.0
Hizmetli	2	0.8
Toplam	249	100.0

Tablo 2’de araştırma kapsamına alınanların anne ve babalarının demografik özelliklerinin dağılımı yer almaktadır. Anketi cevaplayanların %97.6’sının anne ve babasının sağ olduğu, %1.6’sının sadece annesinin sağ olduğu, %0.8’inin sadece babasının sağ olduğu; annelerinin %37.3’ünün 36-40 yaş aralığında, %24.9’unun 45 yaş üzerinde, %22.9’unun

41-45 yaş aralığında, %12.4'ünün 31-35 yaş aralığında, %1.6'sının 25-30 yaş aralığında olduğu, %0.8'inin annesinin hayatta olmadığı; %59.4'ünün ilköğretim mezunu , %25.7'sinin okur-yazar olmadığı, %12.4'ünün okur-yazar olduğu, %1.6'sının lise mezunu olduğu; %96.8'inin ev hanımı, %1.2'sinin evde çalışan, %0.4'ünün memur, %0.4'ünün emekli, %0.4'ünün esnaf olduğu; babalarının %44.2'sinin 45 yaş üzerinde olduğu, %34.9'unun 41-45 yaş aralığında, %16.1'inin 36-40 yaş aralığında, %3.2'sinin 31-35 yaş aralığında, %1.6'sının babasının hayatta olmadığı; %85.9'unun ilköğretim mezunu, %6.0'ının lise mezunu, %4.0'ının okur-yazar olmadığı, %2.4'ünün okur-yazar olduğu; %45.0'nın serbest meslek yaptığı, %18.5'inin işçi, %11.6'sının çiftçi, %9.2'sinin esnaf, %6.8'inin işsiz, %4.8'inin emekli, %1.6'sının memur, %0.8'inin hizmetli olarak çalıştığı saptanmıştır.

Tablo 3: Araştırmaya Katılanların Göç Özellikleri Dağılımı

Yaşadığı Şehir	Sayı	%
Memleketi	242	97.2
Orada doğmuş	5	2.0
10-12 yıldır aynı şehirde		0.8
Ailenin Göç Etme Nedeni		
Göç yok	242	97.2
İş nedeniyle	4	1.6
Memleketi olduğu için	1	0.4
İş ve terör nedeniyle	2	0.8
Geldiği Yer		
Göç yok	242	97.2
Adıyaman	1	0.4
Antalya	1	0.4
Bingöl	1	0.4
Hatay	1	0.4
Muş	2	0.8
Siirt	1	0.4
Toplam	249	100.0

Tablo 3'de araştırmaya kapsamına alınanların göç özellikleri dağılımları yer almaktadır. Katılımcıların %97.2'sinin bulunduğu şehrin memleketi olduğu, %2.0'ının ailesinin göç geldiği ama doğum yerinin bulunduğu şehir olduğu, %0.8'inin 10-12 yıldır aynı şehirde yaşadığı;

Katılımcıların göç gelme nedenlerinde %1.6'sının ailesinin iş nedeniyle, %0.8'inin iş ve terör nedeniyle göç ettiği, %0.4'ünün memleketi olduğu için; %0.4'ünün Adıyaman'dan,

%0.4'ünün Antalya'dan, %0.4'ünün Bingöl'den, %0.4'ünün Hatay'dan, %0.8'ünün Muş'tan, %0.4'ünün Siirt'ten göç ettiği saptanmıştır.

Tablo 4: Araştırmaya Katılanların Ailesindeki Sağlık Problemleri Dağılımı

Ailenin Sağlık Sorunları	Sayı	%
Sağlık sorunu olmayanlar	210	84.3
Anne Hipertansiyon	4	1.6
Anne Hepatit B	10	4.0
Anne bel fıtığı	1	0.4
Annesinin hastalığını bilmiyor	2	0.8
Anne astım	1	0.4
Anne kalp hastası	2	0.8
Baba kalp hastası	4	1.6
Baba fiziksel engelli	3	1.2
Baba Diabetes Mellitus	3	1.2
Baba Hipertansiyon	1	0.4
Baba kulakları duymuyor	1	0.4
Baba mide kanseri	1	0.4
Baba görme engelli	2	0.8
Baba böbrek hastası	2	0.8
Baba astım	1	0.4
Baba obezite	1	0.4
Toplam	249	100.0

Tablo 4’de araştırma kapsamına alınanların ailesindeki sağlık problemlerinin dağılımı yer almaktadır.

Annelerinin %84.3’ünde sağlık sorunu olmadığı, %4.0’ında hepatit B, %1.6’sında Hipertansiyon, %0.8’inin kalp hastası, %0.8’inin hastalığını bilmediği, %0.4’ünün astım, %0.4’ünde bel fıtığı hastalıklarının mevcut olduğu; babalarının %1.6’sında kalp hastalığı, %1.2’sinde fiziksel engeli, %1.2’sinde Diabetes Mellitus, %0.8’inde görme engeli, %0.8’inde böbrek, %0.4’ünde Hipertansiyon, %0.4’ünde kulak sağırılığı, %0.4’ünde mide kanseri, %0.4’ünde astım, %0.4’ünde obezite hastalıklarının mevcut olduğu; toplamda annelerin %8’inin, babaların %7.6’sının sağlık sorunu olduğu saptanmıştır.

Tablo 5: Araştırmaya Katılanların ve Ailelerinin Kötü Alışkanlık Özellikleri

Ailenin Kötü Alışkanlıkları	Sayı	%
Kötü alışkanlığı olmayanlar	193	77.5
Baba	48	19.3
Ağabey/abla	8	3.2
Çalışan Çocuğun Kötü Alışkanlıkları		
Kötü alışkanlığı olmayanlar	185	74.3
Sigara	44	17.7
Alkol	2	0.8
Sigara + Alkol	7	2.8
Uyuşturucu Madde	6	2.4
Maraş otu	2	0.8
Sigara bırakanlar	3	1.2
Kötü Alışkanlığa Başlama yeri		
Kötü alışkanlığı olmayanlar	185	74.3
Okulda	24	9.6
Arkadaş ortamı - sokakta	26	10.4
İş yerinde	13	5.2
Cevap yok	1	0.4
Toplam	249	100.0

Tablo 5’de araştırma kapsamına alınanların ve ailelerinin kötü alışkanlık özelliklerinin dağılımı yer almaktadır. Ailelerin %77.5’inin kötü alışkanlığı olmadığı, %19.3’ünün babasının, %3.2’sinin ağabey/ablasının kötü alışkanlığı olduğu saptanmıştır.

Katılanın %74.3’ünün kötü alışkanlığı olmadığı, %17.7’sinin sigara kullandığı, %2.8’inin sigara+alkol, %2.4’ünün uyuşturucu madde kullandığı, %0.8’inin alkol, %0.8’inin Maraş otu kullandığı ve %1.2’sinin sigarayı bıraktığı saptanmıştır.

Araştırmaya katılanların kötü alışkanlığa %10.4’ünün arkadaş ortamı-sokakta, %9.6’sının okulda, %5.2’sinin iş ortamında başladığı, %0.4’ünün cevap vermediği saptanmıştır.

Tablo 6:Araştırmaya Katılanların Önceden Sanayi Dışı Sektörde Çalışma Dağılımı

Sanayi Dışı Sektörde Çalışma	Sayı	%
Çalışmış	52	20.9
Çalışmamış	197	79.1
Sanayi Dışında Çalışılan Sektörler		
Sanayi dışında çalışılmamış	197	79.1
Gıda sektöründe	20	8.0
Giyim sektörü	3	1.2
Kuaför/berber	12	4.8
Kuyumcu	2	0.8
Fotoğrafçılık	1	0.4
Odun ambarı	1	0.4
Ayakkabı imalat	2	0.8
İletişim bayisi	1	0.4
Dolmuş	1	0.4
Televizyon tamiri	1	0.4
Çiftçilik	2	0.8
Eczane	1	0.4
Tüpçü	1	0.4
Su tesisat	1	0.4
Orkestra	1	0.4
Muhasebeci	1	0.4
Marangoz	1	0.4
Toplam	249	100.0

Tablo 6’da araştırma kapsamına alınanların sanayi dışı sektörde çalışma dağılımları yer almaktadır. Katılanların %79.1’inin sanayi dışı sektörde çalışmadığı, %20.9’unun sanayi dışı sektörde çalıştığı; çalışılan sektörlerin %8.0’inin gıdada, %4.8’inin kuaförde/berberde, %1.2’sinin giyimde, %0.8’inin kuyumcуда, %0.8’inin ayakkabı imalatında, %0.8’inin çiftçilikte, %0.4’ünün fotoğrafçıda, %0.4’ünün odun ambarında ağaç işleri ile uğraştığı ve taşımacılık yaptığı, %0.4’ünün iletişim bayisinde, %0.4’ünün dolmuşta, %0.4’ünün televizyon tamirinde, %0.4’ünün eczanede, %0.4’ünün tüpçüde, %0.4’ünün su tesisatında, %0.4’ünün orkestrada, %0.4’ünün muhasebecide, %0.4’ünün marangozda çalıştığı saptanmıştır.

Tablo 7: Araştırmaya Katılanların Çalıştıkları İş Sektörü Dağılımı

Çalıştıkları İş Sektörü	Sayı	%
Oto-tamir	82	32.9
Oto-elektrik	22	8.8
Torna	22	8.8
Mobilya	11	4.4
Elektrik	36	14.5
Motor yenileştirici	1	0.4
Elektro-elektrik Mekanîği	3	1.2
Bakalit Sanayi	2	0.8
Çelik Sanayi	3	1.2
Alüminyum Sanayi	1	0.4
Kaporta Tamir	3	1.2
Oto Lastik	4	1.6
Bakırcılık	1	0.4
PVC doğrama	5	2.0
Kaynakçı	4	1.6
Demir Doğrama	9	3.6
Bobinaj	6	2.4
Marisit	2	0.8
Kilitçi	3	1.2
Metal Sanayi	4	1.6
Kuyumcu atölyesi	1	0.4
Ağaç Oyma	4	1.6
Oto-kilit	3	1.2
Krom	1	0.4
Beyaz eşya servisi	3	1.2
Eksoz tamiri	1	0.4
İş makinası tamiri	1	0.4
Boya	1	0.4
Oto-gaz sistemleri	2	0.8
Oto yıkama	2	0.8
Kamyon tamircisi	2	0.8
Yedek parçacı	2	0.8
Otomotiv yağ	1	0.4
Oto döşeme	1	0.4
Toplam	249	100.0

Tablo 7’de araştırmaya kapsamına alınanların çalıştıkları iş sektörünün dağılımı yer almaktadır. İş sektörlerinin %32.9’unun oto-tamirinde, %14.5’inin elektrikçide, %8.8’inin oto-elektrikte, %8.8’inin tornacıda, %4.4’ünün mobilyacıda, %3.6’sının demir doğrama atölyesinde, %2.4’ünün bobinajda, %2.0’nın PVC doğrama atölyesine, %1.6’sının ağaç oyma işinde, %1.6’sının oto-lastikçide, %1.6’sının kaynakçıda, %1.6’sının metal sanayisinde, %1.2’sinin elektro-elektrik mekanîğinde, %1.2’sinin kilitçide, %1.2’sinin kaporta tamirinde, %1.2’sinin oto-kilitçide, %1.2’sinin çelik sanayisinde, %1.2’sinin beyaz eşya servisinde, %0.8’inin oto yıkamada, %0.8’inin kamyon tamirinde, %0.8’inin yedek parçacıda, %0.8’inin bakalit sanayisinde, %0.8’inin marisitte, %0.8’inin oto-gaz sistemlerinde, %0.4’ünün bakırcılıkta, %0.4’ünün kuyumcu atölyesinde, %0.4’ünün krom sanayisinde, %0.4’ünün eksoz tamirinde, %0.4’ünün iş

makinesi tamirinde, %0.4'ünün boyada, %0.4'ünün motor yenileştiricide, %0.4'ünün alüminyum sanayisinde, %0.4'ünün otomotiv yağ bakımında, %0.4'ünün oto döşeme sektörlerinde çalıştığı saptanmıştır.

Tablo 8: Araştırmaya Katılanların Çıraklık Okulu Eğitimi Özellikleri

Çıraklık Okuluna Gitme	Sayı	%
Evet	218	87.6
Hayır	31	12.4
Çıraklık Okulunun Yararı		
Çıraklık okuluna gitmemiş	31	12.4
Yararlı	200	80.3
Yararsız	18	7.2
Çıraklık Eğitimindeki Ders Saatleri		
Çıraklık eğitime gitmemiş	31	12.4
3 saat	3	1.2
4 saat	3	1.2
8 saat	6	2.4
9 saat	10	4.0
10 saat	196	78.7
Çalışmanın Okul Eğitimi Engelleme Durumu		
Çıraklık eğitime gitmemiş	31	12.4
Okul Eğitimi Engeller	25	10.0
Okul Eğitimi Engellemez	146	58.6
Ara sıra derse gidememe	47	18.9
Toplam	249	100.0

Tablo 8’de araştırma kapsamına alınanların çıraklık eğitim özellikleri dağılımı yer almaktadır.

Katılımcıların %87.6’sının çıraklık okuluna gittiği, %12.4’ünün çıraklık okuluna gitmediği; çıraklık okuluna gidenlerin %80.3’ünün çıraklık eğitiminin yararlı olduğu, %7.2’sinin eğitimin yararsız olduğunu söylediği;

Katılımcıların eğitim derslerine %78.7’sinin 10 saat, %4.0’ının 9 saat, %2.4’ünün 8 saat, %1.2’sinin 3 saat, %1.2’sinin 4 saat derse katıldığı belirlenmiştir.

Katılımcılar, çalışmanın %58.6’sının okul eğitimine engel olduğunu, %18.9’u ara sıra derslere gidemediğini, %10’u eğitime engel olmadığını söylemiştir.

Tablo 9: Araştırmaya Katılanların Çalıştığı Yerdeki Günlük Çalışma Özellikleri

Günlük Çalışma Saatleri	Sayı	%
4 saat	1	0.4
5 saat	1	0.4
6 saat	3	1.2
8 saat	10	4.0
9 saat -12 saat	205	82.3
13- 15 saat	29	11.6
Sabah İşe Başlama Saatleri		
6'da	2	0.8
7'de	71	28.5
8'de	170	68.3
9'da	1	0.4
10'da	1	0.4
12'de	2	0.8
13'de	1	0.4
14'de	1	0.4
Akşam İşten Ayrılış Saatleri Durumu		
12'de	1	0.4
16'da	9	3.6
17'de	44	17.7
18'de	63	25.3
19'da	66	26.5
20'de	54	21.7
21-22'de	12	4.8
İş Yerinde Dinlenme		
Dinlenemiyor	59	23.7
1-2 saat dinlenme	118	47.4
½ saat civarı	55	22.1
Yemek molasında	9	3.6
İş olmadığı zaman	8	3.2
Öğle Tatili		
Var	113	45.4
Yok	136	54.6
Yıllık İzin Kullanma		
Var	25	10.0
Yok	193	77.5
1 aydan az kullandırılıyor	31	12.4
Yemek Öğünleri		
1 öğün	186	74.7
2 öğün	44	17.7
3 öğün ve üzeri	19	7.6
Yemek Temin Edilen Yer		
Evden getiriyor	9	3.6
Lokantadan yeniyor	106	42.6
İş yerinde pişiriliyor	97	39.0
Marketten alıyor	35	14.1
Yemek şirketinden geliyor	2	0.8
İş Yeri Isıtma		
Yeterli	142	57.0
Yetersiz	107	43.0
İş Yeri Tuvalet Temizliği		
Var	207	83.1
Yok	42	16.9
Toplam	249	100.0

Tablo 9'da araştırma kapsamına alınanların çalıştığı yerdeki günlük çalışma özellikleri dağılımları yer almaktadır. Katılımcıların %82.3'ünün 9-12 saat aralığında, %11.6'sının 13-15 saat aralığında, %4.0'ının 8 saat, %1.2'sinin 6 saat, %0.4'ünün 4 saat, %0.4'ünün

5 saat çalıştığı; işe başlama zamanlarının %68.3'ünün saat 8'de, %28.5'inin saat 7'de, %0.8'inin saat 6'da, %0.8'inin saat 12'de, %0.4'ünün saat 9'da, %0.4'ünün saat 10'da, %0.4'ünün saat 13'te, %0.4'ünün saat 14'te işe başladığı; iş bırakma zamanlarının, %26.5'inin saat 19'da, %25.3'ünün saat 18'de, %21.7'sinin saat 20'de, %17.7'sinin saat 17'de, %4.8'inin saat 21-22 arasında, %3.6'sının saat 16'da, %0.4'ünün saat 12'de işten ayrıldığı saptanmıştır. Katılımcıların iş yerinde %47.4'ünün 1-2 saat arası dinlendiği, %23.7'sinin dinlenemediği, %22.1'inin ½ saat civarında, %3.6'sının yemek molasında, %3.2'sinin iş olmadığı zamanlarda dinlendiği; %54.6'sının öğle tatili yapamadığı, %45.4'ünün öğle tatili yapabildiği; %77.5'inin yıllık izin kullanmadığı, %12.4'ünün yıllık iznini 1 aydan az kullandığı, %10.0'ının yıllık iznini kullandığı; iş yerinde %74.7'sinin 1 öğün, %17.7'sinin 2 öğün, %7.6'sının 3 öğün yemek yediği; yemeklerini %42.6'sının lokantadan yediği, %39.0'ının iş yerinde pişirdiği, %14.1'inin marketten aldığı, %3.6'sının evden getirdiği, %0.8'inin yemek şirketinden gelen yemeklerden yediği; iş yerlerinde ısıtma sisteminin %57.0'ının yeterli olduğunu, %43.0'ının yetersiz olduğu; %83.1'inin iş yerindeki tuvaletlerin temiz olduğunu söylemiştir.

Tablo 10:Araştırmaya Katılanların Çalışma Nedenleri ve Memnuniyet Özellikleri

Çalışma Nedeni	Sayı	%
Aileye destek için	81	32.5
İş öğrenmek için	166	66.7
Aile zorlaması	2	0.8
Çalışmaktan Memnuniyet		
Evet	182	73.1
Hayır	67	26.9
Memnu Olma Nedeni		
Memnun değil	67	26.9
Meslek öğrendiği için	76	30.5
Para kazandığı için	46	18.5
Yaptığı işi sevdiği için	60	24.1
Çalışmak Yerine Okulda Olmayı İsteme		
İstiyor	157	63.1
İstemiyor	92	36.9
Toplam	249	100.0

Tablo 10'da araştırma kapsamına alınanların çalışma nedenleri, memnuniyet özellikleri dağılımına yer verilmiştir. Katılımcıların %66.7'sinin iş öğrenmek için, %32.5'inin ailesine ekonomik destek için, %0.8'inin aile zoruyla çalışmaya başladığı; %73.1'inin çalışmaktan memnun olduğu, %26.9'unun çalışmaktan memnun olmadığı; %30.5'inin meslek öğrendiği için, %24.1'inin yaptığı işi sevdiği için, %18.5'inin para kazandığı için memnun olduğu; %63.1'inin çalışmak yerine okulda olmayı istediği, %36.9'nun okulda olmayı istemediği saptanmıştır.

Tablo 11:Araştırmaya Katılanların Çalışma Ücreti, Fazla Mesai Ücreti Dağılımı

Haftalık Kazanılan Ücret	Sayı	%
15– 50 TL	45	18.1
55- 100 TL	171	68.7
110-150 TL	27	10.8
155 TL ve üzeri	6	2.4
Kazanılan Ücretin Yeterliliği		
Yeterli	79	31.7
Yetersiz	170	68.3
Fazla Mesai Yapması		
Evet	142	57.0
Hayır	107	43.0
Fazla Mesai Süresi		
Fazla mesai yok	107	43.0
31-60 dakika	17	6.8
61-90 dakika	37	14.9
91-120 dakika	18	7.2
120 dakika üzeri	42	16.9
Süre belli değil	28	11.2
Fazla Mesai Ücreti Alması		
Fazla Mesai Yok	107	43.0
Evet	47	18.6
Hayır	95	38.4
Toplam	249	100.0

Tablo 11’de araştırma kapsamına alınanların çalışma ücreti ve fazla mesai ücreti dağılımları yer almaktadır.

Katılımcıların haftalık %68.7’sinin 55-100 TL arasında, %18.1’inin 15-50 TL arasında, %10.8’inin 110-150 TL arasında, %2.4’ünün 155 TL ve üzerinde kazancının olduğu; %68.3’ünün kazancını yetersiz bulduğu, %31.7’sinin kazancını yeterli bulduğu saptanmıştır.

Katılımcıların %57.0’ının fazla mesai yaptığı, %43.0’ının fazla mesai yapmadığı; %16.9’unun 120 dakika üzerinde, %14.9’unun 61-90 dakika aralığında, %11.2’sinin fazla mesaisinin süresinin belli olmadığı, %7.2’sinin 91-120 dakika aralığında, %6.8’inin 31-60 dakika aralığında fazla mesai yaptığı; %38.4’ünün fazla mesai ücreti almadığı, %18.6’sinin fazla mesai ücreti aldığı saptanmıştır.

Tablo 12:Araştırmaya Katılanların Ailesinin Çalışmaya Bakış Özellikleri

Çalışmadıklarında Aileden Alınan Tepki	Sayı	%
Evet	90	36.1
Hayır	158	63.5
Bilmiyor	1	0.4
Eve Belli Miktar Para Getirme Şartı		
Var	56	22.5
Yok	193	77.5
Eve Para Gelmediğinde Ailenin Tepkisi		
Sorun olmaz	190	76.3
Dayak yeme	8	3.2
Kızma	37	14.9
Korkudan eve gidememe	1	0.4
Aile ekonomik zorluk yaşar	12	4.8
Dayak + kızma	1	0.4
Kazanılan Paranın Değerlendirilme Şekli		
Harçlık yapıyor	50	20.1
Ailesine veriyor	72	28.9
Ailesi ile paylaşıyor	106	42.6
Birikim yapıyor	21	8.4
Toplam	249	100.0

Tablo 12’de, araştırma kapsamına alınanların çalışma, para getirme, kazancı değerlendirmede aile tepkisi dağılımları yer almaktadır. Katılımcıların %63.5’inin çalışmadığında ailesinden tepki almayacağı, %36.1’inin tepki alacağı, %0.4’ünün ailesinin tepkisinin nasıl olacağını bilmediği; %77.5’inin eve belli miktar para getirmesini istemediği, %22.5’inin ailesinin eve belli miktar para getirmesini istediğini ifade etmiştir. Araştırmaya katılanların %76.3’ünün eve para götürmediğinde aileden tepki almadığı, %14.9’unun ailesinin kızdığı, %4.8’inin ailesinin ekonomik zorluk içerisine girdiği, %3.2’sinin dayak yediği, %0.4’ünün korkudan eve gidemediği, %0.4’ünün dayak ve kızma gibi tepkilerle karşılaştıkları belirlenmiştir. Katılımcıların %42.6’sının kazandığı parayı ailesi ile paylaştığı, %28.9’unun kazancının hepsini ailesine verdiği, %20.1’inin harçlık yaptığı, %8.4’ünün birikim yaptığı saptanmıştır.

Tablo 13:Araştırmaya Katılanların Sosyal İlişki ve Dinlenme Özellikleri Dağılımı

Ailenin Sosyal Arkadaşa İzin Vermesi	Sayı	%
Evet	197	79.1
Hayır	52	20.9
Hafta Tatilini Değerlendirme		
Geziliyor	142	57.0
Dinleniyor	49	19.7
Hiç bir şey yapmıyor	1	0.4
Arkadaşlarla oluyor	20	8.0
Çalışıyor	27	10.8
Ailesi ile birlikte geziyor	4	1.6
Genelde dinleniyor bazen iş yerinde çalışıyor	2	0.8
Enstrüman kursu + spor yapıyor	1	0.4
Okula (açık öğr. lise) gidiyor	3	1.2
Toplam	249	100.0

Tablo 13’de, araştırma kapsamına alınanların sosyal arkadaş, hafta sonu tatilini değerlendirme dağılımları yer almıştır. Katılımcıların %79.1’inin ailesinin sosyal arkadaşlarıyla olmasına izin verdiği, %20.9’unun izin vermediği; %57.0’sının hafta sonu tatilinde gezdiği, %19.7’sinin dinlendiği, %10.8’inin çalıştığı, %8.0’ının arkadaşlarıyla olduğu, %1.6’sının ailesi ile birlikte gezdiği, %1.2’sinin okula (açık öğretim Lisesi) gittiğini, %0.4’ünün hiçbir şey yapmadığı, %0.8’inin genelde dinlendiği bazen iş yerinde çalıştığı, %0.4’ünün enstrüman kursuna ve spora gittiği saptanmıştır.

Tablo 14: Araştırmaya Katılanlarda İş Vereninin Özelliği Dağılımı

Ustanın İşi Öğretmesi	Sayı	%
Var	189	75.9
Yok	29	11.6
Kısmen	31	12.4
İş Vereninin Tanıdık Olması		
Evet	76	30.5
Hayır	173	69.5
Tanıdık İş Vereninin Faydası		
İş veren tanıdık değil	173	69.5
Var	53	21.3
Yok	23	9.2
İş Yeri Denetimi Olması		
Var	136	54.6
Yok	113	45.4
Çıraklık Sözleşmesi Varlığı		
Var	218	87.6
Yok	31	12.4
Toplam	249	100.0

Tablo 14’de araştırma kapsamına alınanların işverenlerinin özelliği dağılımına yer verilmiştir. Katılımcıların %75.9’unun ustasının işi öğretmede etkili olduğu, %12.4’ünün kısmen etkili olduğu, %11.6’sının etkili olmadığı; %69.5’inin iş vereninin tanıdık olmadığı, %30.5’inin tanıdık olduğunu ifade etmiştir.

Katılımcıların %21.3’ünün tanıdık yanında çalışmanın yararının olduğunu söylerken %9.2’si yararının olmadığı ifade etmiştir.

Katılanların %54.6’sı iş yerinin denetlendiği, %45.4’ünün iş yerinin denetlenmediği söylemiştir.

Katılanların %87.6’sı çıraklığa başlarken çıraklık sözleşmesi imzaladığını, %12.4’ü çıraklık sözleşmesini imzalamadığını söylemiştir.

Tablo 15:Araştırmaya Katılanların İşyerinde Çalışma Davranışı Özellikleri

İş Veren Davranışı	Sayı	%
İyi davranıyor	193	77.5
Küfür ediyor	9	3.6
Azarlıyor	30	12.0
Çok fazla çalıştırıyor	11	4.4
Bazen kızıyor	1	0.4
Küfür ediyor ve azarlıyor	3	1.2
Bazen kızma ve azarlama oluyor	1	0.4
Küfür, Azar ve Çok çalıştırma oluyor	1	0.4
İşyerinde Rahatsızlık Verenler		
İşveren	21	8.4
Kalfa	10	4.0
İşçi çocuklar	23	9.2
Rahatsızlık duyulan kimse yok	195	78.3
İşyerinde Karşılaşılan Problemlere Gösterilen Tepki		
Konuşarak halletme	179	71.9
Tartışma ortamı oluşturma	36	14.5
Kavga ile savunma	16	6.4
Başka birinden destek alma	16	6.4
Karşıdaki kişinin tepkisine göre karşılık verme	1	0.4
Konuşarak+Tartışma ortamı oluşturma	1	0.4
Toplam	249	100.0

Tablo 15’de araştırma kapsamına alınanların işveren davranışı ve çalışma arkadaşından rahatsız olma dağılımlarına yer verilmiştir. Katılımcıların %77.5’inin işverenin iyi davrandığını, %12.0’nin azarladığını, %4.4’ünün çok fazla çalıştırdığını, %3.6’sının küfür ettiğini, %1.2’sinin küfür+azarladığını, %0.4’ünün bazen kızdığını, %0.4’ünün bazen kızdığını+azarladığını, %0.4’ü küfür edip azarladığını ve çok çalıştırdığını ifade etmiştir. Katılımcıların %78.3’ünün rahatsızlık duyduğu kimse olmadığı, %9.2’sinin işçi çocuklardan rahatsızlık duyduğunu, %8.4’ünün iş vereninden, %4.0’nin kalfasından rahatsız olduğunu söylemiştir.

Katılanların %71.9’unun işyerinde karşılaştığı problemleri konuşarak halletmeye çalıştığı, %14.5’inin tartışma ortamı oluşturduğunu, %6.4’ünün kavga ortamı oluşturduğunu, %6.4’ünün başka birinden yardım aldığı, %0.4’ünün karşıdaki kişinin tepkisine göre değişeceğini, %0.4’ünün konuşarak+ tartışma ortamı oluşturarak çözeceğini ifade ettiği saptanmıştır.

Tablo 16: Araştırmaya Katılanların Ailesinden İstismar Edilme Özelliği Dağılımı

Ailesinden İlgisizlik ve İhmal Edilme	Sayı	%
Evet	36	14.5
Hayır	213	85.5
Ailenin Sorunlarına Destek Vermesi		
Evet	196	78.7
Hayır	53	21.3
Aile İçi Şiddet Olması		
Evet	36	14.5
Hayır	213	85.5
Şiddetin Şekli		
Aile İçi Şiddet Yok	213	85.5
Dayak	4	1.6
Küfür	4	1.6
Tartışma/ kavga	28	11.2
Aileden Dayak Yeme		
Evet	15	6.0
Hayır	234	94.0
Dayak Uygulayan Kişi		
Dayak uygulayan yok	234	94.0
Anne	3	1.2
Baba	8	3.2
Ağabey/abla	3	1.2
Anne+ baba	1	0.4
Toplam	249	100.0

Tablo 16’da araştırma kapsamına alınanların ailesi tarafından istismar özellikleri dağılımına yer verilmiştir. Katılımcıların %85.5’inin ilgisiz bırakılmadığı ve ihmal edilmediğini, %14.5’inin ailesi tarafından ilgisiz bırakıldığı ve ihmal edildiğini söylemiştir.

Katılanların %78.7’sinin ailesinin sorunlarına destek olduğunu, %21.3’ünün ailesinin sorunlarına destek olmadığını ifade etmiştir

Katılanların %85.5’inin aile ortamında şiddet olmadığını, %14.5’inin aile ortamında şiddet olduğunu; %11.2’sinin aile ortamında tartışma/ kavga yaşandığını, %1.6’sının aile ortamında dayak, %1.6’sının aile ortamında küfür olduğunu söylemiştir

Katılanların %94.0’ının aileden dayak yemediğini, %6.0’sı aileden dayak yediğini bunların %3.2’sinin babasından, %1.2’sinin annesinden, %1.2’sinin ağabey /ablasından, %0.4’ünün hem anne hem de babasından dayak yediğini ifade ettiği saptanmıştır.

Tablo 17:Araştırmaya Katılanların İş Ortamında İstismara Uğrama Özellikleri

İş ortamında Fiziksel veya Cinsel İstismarla Karşılaşma	Sayı	%
Evet	33	13.3
Hayır	216	86.7
İstismarı Uygulayan Kişi		
İstismar yok	216	86.7
Patron	24	9.6
Kalfa	2	0.8
Diğer işçi çocuklar	7	2.8
İstismar Şekli		
İstismar yok	216	86.7
Küfür	17	6.8
Dayak	1	0.4
Çok çalıştırma	7	2.8
Azarlama	8	3.2
Toplam	249	100.0

Tablo 17’de araştırma kapsamına alınanların iş ortamında istismarı istismar şeklini, uygulayan kişi dağılımlarına yer verilmiştir. Katılımcıların %86.7’sinin iş yerinde istismara uğramadığı, %13.3’ünün iş ortamında istismara uğradığı; %9.6’sının patrondan, %2.8’inin diğer işçi çocuklardan, %0.8’inin kalfası tarafından istismar edildiği; %6.8’inin küfür duyduğu, %3.2’sinin azarlandığı, %2.8’inin çok fazla çalıştırıldığı, %0.4’ünün dayak yediği saptanmıştır,

Tablo18: Araştırmaya Katılanların Çocuk Çalışmasına Bakış Özellikleri

Çocukların Çalışmalı mı?	Sayı	%
Evet	148	59.4
Hayır	101	40.6
Çalışmaya Başlama yaşı ne olmalı		
Çalışmamalı	101	40.6
11 yaş ve altı	19	7.6
12-14 yaş	41	16.5
15-17 yaş	82	32.9
18 yaş ve üzeri	6	2.4
Evden Kaçma Düşünceleri		
Evet	45	18.1
Hayır	177	71.1
Daha önce kaçtım	27	10.8
İntiharı Düşünme Durumları		
Evet	20	8.0
Hayır	229	92.0
Çocukluk Çağında Çalışmanın Yetişkinlikte Yararlı mı		
Evet	211	84.7
Hayır	37	14.9
Kararsız	1	0.4
Toplam	249	100.0

Tablo 18’de araştırma kapsamına alınanların çocukların çalışması, evden kaçma düşüncesine bakışlarının dağılımı yer almaktadır. Katılımcıların %59.4’ünün çocuklar çalışmalı, %40.6’sının çalışmamalı dediği; %32.9’unun 15-17 yaş aralığında, %16.5’inin 12-14 yaş aralığında, %7.6’sının 11 yaş ve altında, %2.4’ünün 18 yaş ve üzerinde

çalışmaya başlamasını söylediği; %71.1'inin evden kaçmayı düşünmediği, %18.1'inin evden kaçmayı düşündüğü, %10.8'inin daha önce evden kaçtığı; %92.0'ının intiharı düşünmediği, %8.0'ının intiharı düşündüğü; %84.7'sinin çocukluk çağında çalışmanın yetişkinlikte olumlu yönde etkisinin olacağını, %14.9'unun olumlu yönde etkisinin olmayacağı, %0.4'ünün kararsız olduğu saptanmıştır.

Tablo 19:Araştırmaya Katılanların Gelecekte Meslekle İlgili Düşünceleri

Gelecekteki Meslek Düşünceleri	Sayı	%
İş yeri açmak	140	56.2
İlgili okulu okumak	2	0.8
İlgili serviste çalışmak	1	0.4
Aynı işe devam etmek	41	16.5
Kararsız	39	15.7
Bir şey düşünmüyor	19	7.6
Farklı bir işte çalışmak	1	0.4
Okul eğitime geri dönmek	3	1.2
Sosyal Güvenlik Kurumuna bağlı bir işte çalışmak	3	1.2
Toplam	249	100.0

Tablo 19'da araştırma kapsamına alınanların meslek hayatıyla ilgili düşünce dağılımları yer almaktadır. Katılımcıların %56.2'sinin iş yeri açmak istediği, %16.5'inin aynı işe devam etmek istediği, %15.7'sinin kararsız olduğu, %7.6'sının bir şey düşünmediği, %1.2'sinin okul eğitime geri dönmek, %1.2'sinin Sosyal Güvenlik Kurumuna bağlı bir işte çalışmak istediği, %0.8'inin ilgili okulu okumak istediği, %0.4'ünün ilgili serviste çalışmak istediği, %0.4'ünün farklı bir işte çalışmak istediği saptanmıştır.

Tablo 20:Araştırmaya Katılanların İşyerinde Sağlık Güvencesi Uygulama Dağılımı

İş Yerindeki Sağlık Güvencesi	Sayı	%
Var	54	21.7
Yok	195	78.3
Sağlık Muayenesi Yapılması		
Evet	27	10.8
Hayır	162	65.1
Muayeneleri ara sıra yapıyor	60	24.1
Tetanos Aşısı Yapılması		
Evet	168	67.5
Hayır	81	32.5
Sağlık Açısından Riski		
Var	119	47.8
Yok	130	52.2
Sağlık Sorunu Yaşama		
Evet	31	12.4
Hayır	218	87.6
Yaşanan Sağlık Sorunu		
Sağlık Sorunu Yaşanmamış	218	87.6
İş Kazası	5	2.0
İşe bağlı hastalık	26	10.4
Toplam	249	100.0

Tablo 20’de araştırma kapsamına alınanların %78.3’ünün iş yerinden sağlanan sağlık güvencesi olmadığı, %21.7’sinin sağlık güvencesi olduğu; %65.1’inin iş yeri tarafından sağlık muayenelerinin yaptırılmadığı, %10.8’inin sağlık muayenelerinin yaptırıldığı, %24.1’inin muayenelerinin ara sıra yaptırıldığı; %67.5’inin tetanos aşısının yapıldığı, %32.5’inin yapılmadığı;

Katılımcıların %52.2’sinin çalışma ortamının sağlık açısından riskli olmadığını, %47.8’inin riskli olduğunu; %87.6’sının çalışma ortamında sağlık sorunu yaşamadığı, %12.4’ünün sağlık sorunu yaşadığı; %10.4’ünün işe bağlı hastalık yaşadığı, %2.0’nın iş kazası yaşadığı saptanmıştır.

Tablo 21: Araştırmaya Katılanların İş ve İşyeri Sorunlarına Çözüm Düşüncesi

Çalıştığı İşin Ağırlığı	Sayı	%
Evet	86	34.5
Hayır	163	65.5
İş Yerindeki Sorunlara Çözüm Olabilecek Düşünceleri		
Günlük çalışma süresinin 8 saat olması	37	14.9
Çıraklara güçlerinin yeteceği işler yaptırılması	22	8.8
Ücretlerin düzenlenmesi	18	7.2
Kazaların önlenmesi	17	6.8
İş sağlığı ve işçi güvenliği hakkında bilgi verilmesi	14	5.6
Usta ve kalfaların kötü davranmaması	6	2.4
Oyun sahasının olması	1	0.4
Temizlik işlerinin iyi yapılması	1	0.4
2’li çözüm olabilecekler	79	31.7
3’lü çözüm olabilecekler	41	16.5
4’lü çözüm olabilecekler	9	3.6
5’li çözüm olabilecekler	3	1.2
7’li çözüm olabilecekler	1	0.4
Toplam	249	100.0

Tablo 21’de araştırma kapsamına alınanların çalıştığı işin ağırlığı ve iş yerindeki sorunlara çözüm olabilecek düşünce dağılımları yer almaktadır.

Katılımcıların %65.5’inin çalıştığı işin kendine göre ağır olmadığını, %34.5’inin ağır olduğu; %14.9’unun günlük çalışma süresinin 8 saat olmasının, %8.8’inin çıraklara güçlerinin yeteceği işler yaptırılmasının, %7.2’sinin ücretlerin düzenlenmesinin, %6.8’inin kazaların önlenmesinin, %5.6’sının iş sağlığı ve işçi güvenliği hakkında bilgi verilmesinin, %2.4’ünün usta ve kalfaların kötü davranmamasının, %0.4’ünün oyun sahasının olmasının, %0.4’ünün temizlik işlerinin iyi yapılmasının, %31.7’nin 2 seçeneğin, %16.5’i 3 seçeneğin, %3.6’sının 4 seçeneğin, %1.2’sinin 5 seçeneğin, %0.4’ünün 7 seçeneğinde çözüm olabileceğini söylediği saptanmıştır.

Tablo 22: Çocukların Yaş Göre Aile ve Çalışma Koşulları Dağılımı

	10-12 yaş		13-15 yaş		16 yaş		17 yaş		18 yaş		İstatistik
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Ailenin Kötü Alışkanlıkları											
Baba	6	66.7	9	25.7	6	13.3	13	16.9	14	16.9	x²=19.185 p=0.014 SD=8
Ağabey/ Abla	-	-	2	5.7	3	6.7	1	1.3	2	2.4	
Yok	3	33.3	24	68.6	36	80	63	81.8	67	80.7	
Çıracılık Sözleşmesi											
Var	-	-	20	57.1	42	93.3	73	94.8	83	100	x²=1.099 p=0.000 SD=4
Yok	9	100	15	42.9	3	6.7	4	5.2	-	-	
Çıracılık Okuluna Gitme											
Gidiyor	-	-	20	57.1	42	93.3	73	94.8	33	100	x²=1.099 p=0.000 SD=4
Gitmiyor	9	100	15	42.9	3	6.7	4	5.2	-	-	
Çıracılık Okulunun Yararı											
Gitmemiş	9	100	15	42.9	3	6.7	4	5.2	-	-	x²=1.131 p=0.000 SD=8
Yararlı	-	-	20	57.1	39	86.7	68	88.3	73	88.0	
Yararsız	-	-	-	-	3	6.7	5	6.5	10	12.0	
Çıracılık Eğitimindeki Ders Saatleri											
Gitmemiş	9	100.0	15	42.9	3	6.7	4	5.2	-	-	x²=1.166 p=0.000 SD=12
4 saat	-	-	1	2.9	1	2.2	2	2.6	2	2.4	
8 saat	-	-			1	2.2			5	6.0	
10 saat	-	-	19	54.3	40	88.9	71	92.2	76	91.6	
Günlük Çalışma Saatleri											
5 saat	-	-	1	2.9	-	-	1	1.3	-	-	x²=46.149 p=0.000 SD=16
6 saat	1	11.1	1	2.9	-	-	1	1.3	-	-	
8 saat	3	33.3	1	2.9	1	2.2	3	3.9	2	2.4	
9-12 saat	5	55.6	30	85.7	40	88.9	67	87.0	63	75.9	
13-15 saat	-	-	2	5.7	4	8.9	5	6.5	18	21.7	
Çalıştığı İşin Ağırlığı											
Evet	3	33.3	12	34.3	13	28.9	26	33.8	32	38.6	x²=1.254 p=0.869 SD=4
Hayır	6	66.7	23	65.7	32	71.1	51	66.2	51	61.4	
Çalışma Nedeni											
Aileye destek	-	-	11	31.4	12	26.7	28	36.4	30	36.1	x²= 18.723 p=0.016 SD=8
İş öğrenmek	8	88.9	24	68.6	33	73.3	49	63.6	52	62.7	
Aile zorlaması	1	11.1	-	-	-	-	-	-	1	1.2	
Sağlık Muayenesi Yapılması											
Evet			2	5.7	3	6.7	6	7.8	16	19.3	x²=16.214 p=0.039 SD=8
Hayır	9	100	27	77.1	29	64.4	52	67.5	45	54.2	
Arasıra oluyor			6	17.1	13	28.9	19	24.7	22	26.5	
Tetanos Aşısı Yapılması											
Evet	8	88.9	23	65.7	22	48.9	53	68.8	62	74.7	x²=11.050 p=0.026 SD=4
Hayır	1	11.1	12	34.3	23	51.1	24	31.2	21	25.3	
Ailenin Sorunlarına Destek Olması											
Evet	8	88.9	27	77.1	35	77.8	60	77.9	66	79.5	x²=0.692 p=0.952 SD=4
Hayır	1	11.1	8	22.9	10	22.2	17	22.1	17	20.5	
İş Ortamında Fiziksel veya Cinsel İstismarla Karşılaşma											
Evet			3	8.6	6	13.3	10	13.0	14	16.9	x²=2.990 p=0.559 SD=4
Hayır	9	100	32	91.4	39	86.7	67	87.0	69	83.1	
Toplam	9	100	35	100	45	100	77	100	83	100	

Tablo 22’de anketi cevaplayan çocukların; 10-12 yaş grubunda %66.7’sinin babasının, 16 yaş grubunda %80’inin, 17 yaş grubunda %81.8’inin ve 18 yaş grubunda %80.7’sinin ailesinde kötü alışkanlığı olmadığı saptanmıştır. Yaşla ailedeki kötü alışkanlıkların varlığı arasında istatistiksel ilişki varlığı ve bunun anlamlı olduğu bulunmuştur ($p<0.05$). Çocukların; 10-12 yaş grubunda hepsinin çıracılık sözleşmesi imzalamadığı, 18 yaş grubunda hepsinin sözleşmeyi imzaladığı, 13-15 yaş grubunda %57.1’inin, 16 yaş grubunda %93.3’ünün, 17 yaş grubunda %94.8’inin çıracılık sözleşmesini imzaladığı saptanmıştır. Yaş ile çıracılık sözleşmesi imzalama arasında istatistiksel olarak tam anlamlı ilişki bulunmuştur($p=0.00$). 10-12 yaş grubunun tümünün çıracılık okuluna

gitmediği, 13-15 yaş grubunun %57.1'inin çıraklık okuluna gittiği, 16 yaş grubunun %93.3'ünün gittiği, 17 yaş grubunda %94.8'inin gittiği, 18 yaş grubunda tümünün gittiği saptanmıştır. Yaşa göre çıraklık okuluna gitmeleri arasında istatistiksel tam anlamlı ilişki bulunmuştur($p=0.000$). Çocukların; 10-12 yaş grubunun %100'ünün çıraklık okuluna gitmediği, 13-15 yaş grubunun %57.1'inin, 16 yaş grubunun %86.7'sinin, 17 yaş grubunun %88.3'ünün, 18 yaş grubunda %88'inin çıraklık okulunun yararlı olduğunu söylediği saptanmıştır. Yaşla çıraklık okulunun yararlı olması arasında istatistiksel tam anlamlı ilişki bulunmuştur($p=0.000$). 10-12 yaş grubunun tümünün çıraklık eğitimine gitmediği, 13-15 yaş grubunun %54.3'ünün, 17 yaş grubunda %92.2'sinin, 18 yaş grubunun %91.6'sinin haftada 10 saat derse gittiği saptanmıştır. yaşla çıraklık eğitimindeki ders saatleri arasında istatistiksel tam ilişki bulunmuştur($p=0.00$). 10-12 yaş grubunun %55.6'sinin, 16 yaş grubunun %88.9'unun, 17 yaş grubunun %87'sinin 9-12 saat arası çalıştığı saptanmıştır. Yaşla günlük çalışma saatleri arasında istatistiksel tam anlamlı ilişki bulunmuştur($p=0.00$). 10-12 yaş grubunun %66.7'sinin, 16 yaş grubunun %71.1'inin, 17 yaş grubunun %66.2'sinin, 18 yaş grubunun %61.4'ünün çalıştığı işin ağır olmadığını söylediği saptanmıştır. Yaşla çalışılan işin ağırlığı arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunamamıştır($p>0.05$). 10-12 yaş grubunun %88.9'unun, 16 yaş grubunun %73.3'ünün, 17 yaş grubunun %63.6'sinin, 18 yaş grubunun %62.7'sinin iş öğrenmek için çalıştığını saptanmıştır. Yaşla çalışma nedenleri arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmuştur($p<0.05$). Yaşa göre iş yerindeki sağlık muayenesinin yapılması karşılaştırıldığında; 10-12 yaş grubunda hepsinin, 13-15 yaş grubunda %77.1'inin, 17 yaş grubunda %67.5'inin, 18 yaş grubunda %54.2'sinin iş yerinde sağlık muayenelerinin yapılmadığı saptanmıştır. Yaşla iş yerindeki sağlık muayenesi yapılması arasında anlamlı ilişki bulunmuştur($p<0.05$). 10-12 yaş grubunda %88.9'unun, 13-15 yaş grubunda %65.7'sinin, 18 yaş grubunda %74.7'sinin tetanos aşısının yapıldığı, 16 yaş grubunda %51.1'inin tetanos aşısının yapılmadığı saptanmıştır. Yaşla tetanos aşısının yapılması arasında istatistiksel önemli ilişki bulunmuştur($p<0.05$). 10-12 yaş grubunda %88.9'unun, 13-15 yaş grubunda %77.1'inin, 18 yaş grubunda %79.5'inin ailesinin sorunlarına destek olduğu bulunmuştur. Yaşla ailenin sorunlarına destek olması arasında istatistiksel ilişki yoktur($p>0.05$). 10-12 yaş grubunun %100'ünün, 13-15 yaş grubunun %91.4'ünün, 17 yaş grubunun %87'sinin, 18 yaş grubunun %83.1'inin iş ortamında istismarla karşılaşmadığı saptanmıştır. Yaşla iş ortamında fiziksel, cinsel istismarla karşılaşmaları arasında istatistiksel önemli ilişki bulunamamıştır($p>0.05$).

Tablo 23: Çocukların Çalışmaya İzin Verilen, Verilmeyen Yaşa Göre Özellikleri

Çıraklık Sözleşmesi	10-14 yaş		15-18 yaş		İstatistik
	Sayı	%	Sayı	%	
Var	1	4.5	217	95.6	x²=152.540 p=0.000 SD=1
Yok	21	95.5	10	4.4	
Çıraklık Okulunun Yararı					
Gitmemiş	21	95.5	10	4.4	x²=152.545 p=0.000 SD=2
Yararlı	1	4.5	199	87.7	
Yararsız	-	-	18	7.9	
Günlük Çalışma Saatleri					
5-8 saat	6	27.2	9	3.9	x²=25.306 p=0.000 SD=4
9-12 saat	16	72.7	189	83.3	
13-15 saat	-	-	29	12.8	
Ustanın İş Öğretme Etkinliği					
Evet	16	72.7	173	76.2	x²=7.102 p=0.029 SD=2
Hayır	-	-	29	12.8	
Kısmen	6	27.3	25	11.0	
Kazanılan Ücreti Yeterli Bulma					
Yeterli	11	50	68	30	x²= 3.720 p=0.054 SD=1
Yetersiz	11	50	159	70	
Çalışma Nedeni					
Aileye destek	5	22.7	76	33.5	x²=5.053p=0.080 SD=2
İş öğrenmek	16	72.7	156	66.1	
Aile zorlaması	1	4.5	1	0.4	
Çalışma Memnuniyeti					
Evet	11	50	171	75.3	x²=6.543 p=0.011 SD=1
Hayır	11	50	56	24.7	
Ailesinden İlgisizlik ve İhmal					
Evet	2	9.1	34	15.0	x²=0.562p=0.453 SD=1
Hayır	20	90.9	193	85.0	
Aile İçinde Şiddet Varlığı					
Evet	3	13.6	33	14.5	x²=0.013p=0.909 SD=1
Hayır	19	86.4	194	85.5	
Şiddetin Şekli					
Aile İçi Şiddet Yok	19	86.4	194	85.5	x²=9.768p=0.021SD=3
Dayak	2	9.1	2	0.9	
Küfür	-	-	4	1.8	
Tartışma/ Kavga	1	4.5	27	11.9	
Aileden Dayak Yeme					
Evet	3	13.6	12	5.3	x²=2.470p=0.116 SD=1
Hayır	19	86.4	215	94.7	
Dayak Uygulayan Kişi					
Dayak uygulayan yok	19	86.4	215	94.7	x²=15.713p=0.003 SD=4
Anne	1	4.5	2	0.9	
Baba	-	-	8	3.5	
Ağabey/abla	2	9.1	1	0.4	
Anne+ baba	-	-	1	0.4	
İşverenin Davranış Şekli					
İyi davranıyor	19	86.4	174	76.7	x²=13.298 p=0.065SD=7
Küfür ediyor	1	4.5	8	3.5	
Azarlıyor, kızıyor	2	9.0	29	12.8	
Çok fazla çalıştırıyor	-	-	11	4.8	
Küfür, azarlama, kızma, çok çalışma	-	-	5	2.1	
İşyerinde Rahatsızlık Verenler					
İşveren	-	-	21	9.3	x²=14.672p=0.002SD=3
Kalfa	4	18.2	6	2.6	
İşçi çocuklar	1	4.5	22	9.7	
Rahatsızlık duyulan kişi yok	17	77.4	178	78.4	
İş ortamında Fiziksel veya Cinsel İstismarla Karşılaşma					
Evet	-	-	33	14.5	x²=3.687p=0.055 SD=1
Hayır	22	100.0	194	85.5	
İstismarı Uygulayan Kişi					
İstismar yok	22	100.0	194	85.5	x²=3.687p=0.297SD=3
Patron	-	-	24	10.6	
Kalfa	-	-	2	0.9	
Diğer işçi çocuklar	-	-	7	3.1	
İstismar Şekli					
İstismar yok	22	100.0	194	85.5	x²=3.687p=0.450SD=4
Küfür	-	-	17	7.5	
Dayak	-	-	1	0.4	
Çok çalıştırma	-	-	7	3.1	
Azarlama	-	-	8	3.5	
Toplam	22	100.0	227	100.0	

Tablo 23’de Yaşı göre çıraklık sözleşmesi imzalaması karşılaştırıldığında; 10-14 yaş grubunun %4.5’i, 15-18 yaş grubunun %95.6’sı sözleşme yaptığını söylemiştir. Yaşla çıraklık sözleşmesi imzalama arasında istatistiksel tam anlamlı ilişki bulunmuştur ($p=0.000$).

Yaşı göre çıraklık okulunun yararlı olması karşılaştırıldığında; 10-14 yaş grubunun %95.5’i çıraklık okuluna gitmediğini, 15-18 yaş grubunun %87.7’si yararlı olduğunu belirtmiştir. Yaşla çıraklık okulunun yararlılığı arasında istatistiksel açıdan tam ilişki bulunmuştur($p=0.000$).

Yaşı göre günlük çalışma saatleri arasında; 10-14 yaş grubunun %72.7’sinin 9-12 saat; 15-18 yaş grubunda %83.3’ü 9-12 saat çalıştığını söylemiştir. Yaşla günlük çalışma saatleri arasında istatistiksel önemli tam ilişki bulunmuştur($p=0.000$).

Yaşı göre ustanın iş öğretme etkinliği karşılaştırıldığında; 10-14 yaş grubunun %72.7’si etkili, 15-18 yaş grubunun %76.2’si etkili olduğunu belirtmiştir. Yaşla ustanın iş öğretme etkinliği arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmuştur($p<0.05$). Yaşı göre kazanılan ücreti yeterli bulma karşılaştırıldığında; 10-14 yaş grubunun %50’si yetersiz, 15-18 yaş grubunun %70’i yetersiz demiştir. Yaşla kazanılan ücreti yeterli bulma arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmuştur($p<0.05$).

Yaşı göre çalışma nedenleri karşılaştırıldığında; 10-14 yaş grubunun %72.7’si iş öğrenme, %22.7’si aileye destek, %4.5’i aile zorlaması, 15-18 yaş grubunda %66.1’i iş öğrenme, %33.5’i aileye destek için çalıştığını belirtmiştir. Yaşla çalışma nedeni arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunamamıştır($p>0.05$).

Yaşı göre çalışmaktan memnun olmada; 10-14 yaşta %50’si, 15-18 yaş grubunda %75.3’ü memnun olduğunu söylemiştir. Yaşla çalışma memnuniyeti arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmuştur($p<0.05$).

Yaşı göre ailesinden ihmal edilme karşılaştırıldığında; 10-14 yaş grubunun %9.1’i, 15-18 yaş grubunun %15’i ihmal edildiğini belirtmiştir. Yaşla ailesinden ihmal edilme arasında istatistiksel ilişki bulunamamıştır($p>0.05$).

Yaşı göre aile içi şiddet karşılaştırıldığında; 10-14 yaş grubunun %13.6’sı, 15-18 yaş grubunun %14.5’i aile içinde şiddet olduğunu söylemiştir. Yaşla aile içi şiddet arasında istatistiksel ilişki bulunamamıştır($p>0.05$).

Yaşı göre aile içi şiddet şekli karşılaştırıldığında; 10-14 yaş grubunun %86.4’ü şiddet olmadığını, %9.1’i dayak, 15-18 yaş grubunun %85.5’i şiddet yok derken, %11.9’u

tartışma/kavga, %1.8'i küfür, %0.9'u dayak olduğunu belirtmiştir. Yaşla aile içi şiddet şekli arasında istatistiksel önemli ilişki bulunmuştur($p<0.05$).

Yaşa göre aileden dayak yeme karşılaştırıldığında; 10-14 yaş grubunun %13.6'sı, 15-18 yaş grubunun %5.3'ü dayak yediğini söylemiştir. Yaşla aileden dayak yeme arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunamamıştır($p>0.05$).

Yaşa göre dayak uygulayan kişide; 10-14 yaş grubunda %9.1'i abi/abla, %4.5'i anne, 15-18 yaş grubunda %3.5'i baba, %0.9'u annenin dayak uyguladığını belirtmiş, Yaşla dayak uygulayan kişi arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmuştur($p<0.05$).

Yaşa göre işverenin davranış şekli karşılaştırıldığında; 10-14 yaş grubunun %86.4'ü işverenin iyi davrandığını, %4.5'i küfür ettiğini, %9'u azarlayıp+kızdığını, 15-18 yaş grubunda %76.7'si iyi olduğunu, %12.8'i azarladığını, %4.8'i çok fazla çalıştırdığını, %2.1'i küfür, azarlama, kızma olduğunu belirtmiştir. Yaşa göre işverenin davranışı arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişki bulunamamıştır($p>0.05$).

Yaşa göre iş yerinde rahatsızlık veren karşılaştırıldığında; 10-14 yaş grubunda %77.4'ü rahatsızlık veren kimse olmadığını, %18.2'si kalfasının, %4.5'i işçi çocukların, 15-18 yaş grubunda %78.4'ü rahatsızlık veren kimse olmadığını, %9.7'si işçi çocukların, %9.3'ünün işverenlerinin, %2.6'sı kalfasının rahatsızlık verdiğini söylemiştir. Yaşla işyerinde rahatsızlık veren arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmuştur($p<0.05$).

Yaşa göre iş yerinde fiziksel veya cinsel istismarla karşılaştırıldığında; 10-14 yaş grubunun tümü karşılaşmadığını, 15-18 yaş grubunun %14.5'i karşılaştığını belirtmiştir. Yaşla iş yerinde fiziksel veya cinsel istismarla karşılaşma arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmuştur($p<0.05$).

Yaşa göre istismar uygulayan kişi karşılaştırıldığında; 10-14 yaş grubunun tümü istismar olmadığını, 15-18 yaş grubunda %10.6'sı işverenden, %3.1'i işçi çocuklardan, %0.9'u kalfasından istismar gördüğünü belirtmiş, Yaşla istismar uygulayan kişi arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunamamıştır($p>0.05$).

Yaşa göre uygulanan istismar şekli karşılaştırıldığında; 10-14 yaş grubunun tümü istismar olmadığını, 15-18 yaş grubunda %7.5'i küfür, %3.5'i azarlama, %3.1'i çok çalıştırma, %0.4'ü dayak olduğunu söylemiş, yaşla uygulanan istismar şekli arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunamamıştır($p>0.05$).

Tablo 24: Eğitime Göre Çıraklık, Çalışma ve Aile İstismarı Özellikleri Dağılımı

	Okula Devam Ediyor		İlköğretim		Lise Terk		Lise		İstatistik
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Çıraklık Sözleşmesi									
Var	2	11.1	181	92.3	24	100	11	100	x²=1.056 p=0.000 SD=3
Yok	16	88.9	15	7.7	-	-	-	-	
Çıraklık Okulunun Yararı									
Gitmemiş	16	88.9	15	7.7					x²=1.063 p=0.000 SD=6
Yararlı	2	11.1	165	84.2	23	95.8	10	90.9	
Yararsız			16	8.2	1	4.2	1	9.1	
Çıraklık Eğitimindeki Ders Saatleri									
Gitmemiş	16	88.9	15	7.7					x²=1.091 p=0.000 SD=9
4 saat	1	5.6	4	2.0	1	4.2			
8 saat			5	2.6	1	4.2			
10 saat	1	5.6	172	87.8	22	91.7	11	100	
Günlük Çalışma Saatleri									
5 saat	2	11.1							x²=53.240 p=0.000 SD=12
6 saat	2	11.1	1	0.5					
8 saat	3	16.7	6	3.1	1	4.2			
9-12 saat	11	61.1	165	84.2	20	83.3	9	81.8	
13-15 saat			24	12.2		12.5	2	18.2	
Çalışmaktan Memnuniyet									
Evet	10	55.6	148	75.5	15	62.5	9	81.8	x²= 5.192 p=0.158SD=3
Hayır	8	44.4	48	24.5	9	37.5	2	18.2	
Aile İçi Şiddet									
Evet	2	11.1	30	15.3	3	12.5	1	9.1	x²=0.608 p=0.895SD=3
Hayır	16	88.9	166	84.7	21	87.5	10	90.9	
Aileden Dayak Yemesi									
Evet	3	16.7	10	5.1	1	4.2	1	9.1	x²=4.225 p=0.238 SD=3
Hayır	15	83.3	186	94.9	23	95.8	10	90.9	
Toplam	18	100.0	196	100.0	24	100.0	11	100.0	

Tablo 24’de çocukların eğitime göre çıraklık sözleşmesini imzalamaları karşılaştırıldığında; okula devam edenlerin %88.9’unun sözleşme imzalamadığı, ilköğretim mezunu olanların %92.3’ünün, liseyi terk edenlerin %100’ünün, lise mezunu olanların %100’ünün çıraklık sözleşmesini imzaladığı saptanmıştır. Eğitimle çıraklık sözleşmesi imzalamaları arasında istatistiksel tam ilişki bulunmuştur(p=0.00).

Eğitime göre çıraklık okulunun yararlı olması karşılaştırıldığında; okula devam edenlerin %88.9’unun çıraklık okuluna gitmediği, ilköğretim mezunu olanların %84.2’sinin, liseyi terk edenlerin 95.8’inin, lise mezunu olanların %90.9’unun okulun yararlı olduğunu söylediği saptanmıştır. Eğitimle çıraklık okulunun yararlı olması arasında istatistiksel tam ilişki bulunmuştur(p=0.00).

Eğitime göre çıraklık eğitimindeki ders saatleri karşılaştırıldığında; okula devam edenlerin %88.9’unun çıraklık eğitime gitmediği, ilköğretim mezunu olanların %87.8’inin, liseyi terk edenlerin %91.7’sinin, lise mezunu olanları %100’ünün haftada 10 saat derse gittiği saptanmıştır. Eğitimle çıraklık eğitimindeki ders saatleri arasında istatistiksel tam ilişki bulunmuştur(p=0.00).

Eğitime göre günlük çalışma saatleri karşılaştırıldığında; okula devam edenlerin %61.1'inin, liseyi terk edenlerin %83.3'ünün, lise mezunu olanların %81.8'inin 9-12 saat arası çalıştığı görülmektedir. Eğitimle günlük çalışma saatleri arasında istatistiksel tam ilişki bulunmuştur($p=0.00$).

Eğitime göre çalışmaktan memnun olması karşılaştırıldığında; okula devam edenlerin %55.6'sının, ilköğretim mezunu olanların %75.5'inin, liseyi terk edenlerin %62.5'inin, lise mezunu olanların %81.8'inin çalışmaktan memnun olduğu saptanmıştır.

Eğitimle çalışmaktan memnun olmaları arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunamamıştır ($p>0.05$).

Eğitime göre aile içi şiddette; okula devam edenlerin %88.9'unun, ilköğretim mezunu olanların %84.7'sinin, lise mezunu olanların %90.9'unun ailesi içinde şiddet olmadığı saptanmıştır. Eğitimle aile şiddeti arasında istatistiksel ilişki yoktur($p>0.05$).

Eğitime göre aileden dayak yeme karşılaştırıldığında; okula devam edenlerin %83.3'ünün, liseyi terk edenlerin %95.8'inin, lise mezunlarının %90.9'unun ailesinden dayak yemediği saptanmıştır. Eğitimle aileden dayak yemesi arasında istatistiksel olarak önemli ilişki bulunamamıştır($p>0.05$).

Tablo 25: Anne Eğitimine Göre Çıraklık Özelliği ve Aile İstismarı Dağılımı

	Okur-Yazar Değil		Okur Yazar		İlköğretim		İstatistik
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Çıraklık Sözleşmesi							
Var	63	95.5	22	71.0	133	87.5	$\chi^2=11.604$ $p=0.003$ SD=2
Yok	3	4.5	9	29.0	19	12.5	
Çıraklık Okulunun Yararı							
Gitmemiş	3	4.5	9	29.0	19	12.5	$\chi^2=11.630$ $p=0.020$ SD=4
Yararlı	58	87.9	20	64.5	122	80.3	
Yararsız	5	7.6	2	6.5	11	7.2	
Çıraklık Eğitimindeki Ders Saatleri							
Gitmemiş	3	4.5	9	29.0	19	12.5	$\chi^2=22.186$ $p=0.001$ SD=6
4 saat	2	3	3	9.7	1	0.7	
8 saat	1	1.5	1	3.2	4	2.6	
10 saat	60	90.0	18	58.1	128	84.2	
Günlük Çalışma Saatleri							
5 saat	1	1.5	1	3.2			$\chi^2=27.462$ $p=0.001$ SD=8
6 saat			3	9.7			
8 saat	2	3.0	2	6.5	6	3.9	
9-12 saat	53	80.3	23	74.2	129	84.9	
13-15 saat	10	15.2	2	6.5	17	11.2	
Çalışma Nedeni							
Aileye destek için	25	37.9	10	32.3	46	30.3	$\chi^2=2.378$ $p=0.667$ SD=4
İş öğrenmek için	41	62.1	21	67.7	104	68.4	
Aile zorlaması					2	1.3	
Ailesi Tarafından İlgisiz Ve İhmal Edilmesi							
Evet	12	18.2	3	9.7	21	13.8	$\chi^2=1.364$ $p=0.506$ SD=2
Hayır	54	81.8	28	90.3	131	86.2	
Ailenin Sorunlarına Destek Olması							
Evet	51	77.3	24	77.4	121	79.6	$\chi^2=0.185$ $p=0.912$ SD=2
Hayır	15	22.7	7	22.6	31	20.4	
Aileden Dayak Yemesi							
Evet	1	1.5	5	16.1	9	5.9	$\chi^2=7.964$ $p=0.019$ SD=2
Hayır	65	98.5	26	83.9	143	94.1	
Toplam	66	100.0	31	100.0	152	100.0	

Tablo 25’de anne eğitimine göre çocukların çıraklık sözleşmesi imzalamaları karşılaştırıldığında; annesi okur-yazar olmayanların %95.5’inin, okur-yazar olanların %71’inin, ilköğretim mezunu olanların %87.5’inin çıraklık sözleşmesini imzaladığı saptanmıştır.

Anne eğitimi ile çocukların çıraklık sözleşmesi imzalamaları arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmuştur($p<0.05$).

Anne eğitimine göre çocukların çıraklık okulunun yararlı olması karşılaştırıldığında; annesi okur-yazar olmayanların %87.9’unun, okur-yazar olanların %64.5’inin, ilköğretim mezunu olanların %80.3’ünün okulun yararlı olduğunu söylediği saptanmıştır. Anne eğitimi ile çocuklara çıraklık okulunun yararlı olması arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmuştur($p<0.05$).

Anne eğitimine göre çocukların çıraklık eğitimindeki ders saatleri karşılaştırıldığında; annesi okur-yazar olmayanların %90’ı, okur-yazar olanların %58.1’i, ilköğretim mezunu olanların %84.2’sinin haftada 10 saat derse gittiği saptanmıştır. Anne eğitimi ile çocukların çıraklık eğitimi ders saatleri arasında istatistiksel önemli ilişki bulunmuştur($p<0.05$).

Anne eğitimine göre çocukların günlük çalışma saatleri karşılaştırıldığında; annesi okur-yazar olmayanların %80.3’ünün, okur-yazar olanların %74.2’sinin, ilköğretim mezunu olanların %84.9’unun 9-12 saat arası çalıştığı saptanmıştır.

Anne eğitimi ile çocukların günlük çalışma saatleri arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmuştur($p<0.05$).

Anne eğitimine göre çocukların çalışma nedenleri karşılaştırıldığında; annesi okur-yazar olmayanların %62.1’inin, okur-yazar olanların %67.7’sinin, ilköğretim mezunu olanların %68.4’ünün iş öğrenmek için çalıştığı saptanmıştır.

Anne eğitimi ile çocukların çalışma nedenleri arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunamamıştır($p>0.05$).

Annelerin eğitimine göre çocukların ailesi tarafından ilgisiz ve ihmal edilme durumları karşılaştırıldığında; annesi okur-yazar olmayanların %81.8’inin, okur-yazar olanların %90.3’ünün, ilköğretim mezunu olanların %86.2’sinin ailesi tarafından ilgisiz ve ihmal edilmediğini saptanmıştır.

Anne eğitimi ile çocukların ailesinden ihmal edilmesi arasında istatistiksel önemli ilişki bulunmamıştır($p>0.05$)

Anne eğitimine göre ailenin çocukların sorunlarına destek olması durumu karşılaştırıldığında; annesi okur-yazar olmayanların %77.3'ünün, okur-yazar olanların %77.4'ünün, ilköğretim mezunu olanların %79.6'sının ailesinin sorunlarına destek olduğunu söylediği saptanmıştır. Anne eğitimi ile ailelerin çocukların sorunlarına destek olması durumları arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunamamıştır ($p>0.05$).

Anne eğitimine göre çocukların aileden dayak yemeleri karşılaştırıldığında; annesi okur-yazar olmayanların %98.5'inin, ilköğretim mezunu olanların %83.9'unun, okur-yazar olanların %94.1'inin ailesinden dayak yemediği saptanmıştır. Anne eğitimi ile çocukların aileden dayak yemesi arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmuştur ($p<0.05$).

Tablo 26: Baba Eğitimine Göre Çıraklık Özellikleri ve Aile İstismar Dağılımı

	Okur-Yazar Değil		Okur Yazar		İlköğretim		İstatistik
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Çıraklık Sözleşmesi							x²=7.525 p=0.023 SD=2
Var	11	100.0	4	57.1	203	87.9	
Yok			3	42.9	28	12.1	
Çıraklık Okulunun Yararı							x²=9.432 p=0.051 SD=4
Gitmemiş			3	42.9	28	12.1	
Yararlı	9	81.8	4	57.1	187	81.0	
Yararsız	2	18.2			16	6.9	
Çıraklık Eğitimindeki Ders Saatleri							x²=14.725 p=0.023 SD=6
Gitmemiş			3	42.9	28	12.1	
4 saat	1	9.1			5	2.2	
8 saat			1	14.3	5	2.2	
10 saat	10	90.9	3	42.9	193	83.5	
Günlük Çalışma Saatleri							x²=30.470 p=0.000 SD=8
5 saat			1	14.3	1	0.4	
6 saat			1	14.3	2	0.9	
8 saat			1	14.3	9	3.9	
9-12 saat	10	90.9	4	57.1	191	82.7	
13-15 saat	1	9.1			28	12.1	
Çalışma Nedeni							x²=0.278 p=0.991 SD=4
Aileye destek için	4	36.4	2	28.6	75	32.5	
İş öğrenmek için	7	63.6	5	71.4	154	66.7	
Aile zorlaması					2	0.9	
Aile İçi Şiddet Olması							x²=1.319 p=0.517 SD=2
Evet	2	18.2			34	14.7	
Hayır	9	81.8	7	100	197	85.3	
Aileden Dayak Yemesi							x²=1.550 p=0.461 SD=2
Evet			1	14.3	14	6.1	
Hayır	11	100	6	85.7	217	93.9	
Toplam	11	100.0	7	100.0	231	100.0	

Tablo 26'da baba eğitimine göre çocukların çıraklık sözleşmesi imzalaması karşılaştırıldığında; babası okur-yazar olmayanların %100'ünün, okur-yazar olanların %57.1'inin, ilköğretim mezunu olanların %87.9'unun sözleşme imzaladığı saptanmıştır. Baba eğitimi ile çocukların çıraklık sözleşmesi imzalamaları arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmuştur ($p<0.05$).

Baba eğitimine göre çocuklara çıraklık okulunun yararlı olması karşılaştırıldığında; babası okur-yazar olmayanların %81.8'inin, okur-yazar olanların %57.1'inin, ilköğretim

mezunu olanların %81'inin okulun yararlı olduğunu söylediği saptanmıştır. Baba eğitimi ile çocuklara çıraklık okulunun yararlı olması arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunamamıştır($p>0.05$).

Baba eğitimine göre çocukların çıraklık eğitimindeki ders saatleri karşılaştırıldığında; babası okur-yazar olmayanların %90'ının, okur-yazar olanların %42.9'unun, ilköğretim mezunu olanların %83.5'inin 10 saat derse gittiği saptanmıştır. Baba eğitimi ile çocukların çıraklık eğitimindeki ders saatleri arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmuştur ($p<0.05$).

Baba eğitimine göre çocukların günlük çalışma saatleri karşılaştırıldığında; babası okur-yazar olmayanların %90.9'unun, okur-yazar olanların %57.1'inin, ilköğretim mezunu olanların %82.7'sinin 9-12 saat arası çalıştığı saptanmıştır.

Baba eğitimleri ile çocukların günlük çalışma saatleri arasında istatistiksel tam anlamlı ilişki bulunmuştur($p=0.00$).

Baba eğitimine göre çocukların çalışma nedenleri karşılaştırıldığında; babası okur-yazar olmayanların %63.6'sının, okur-yazar olanların %71.4'ünün, ilköğretim mezunu olanların %66.7'sinin iş öğrenmek için çalıştığını saptanmıştır.

Baba eğitimi ile çocukların çalışma nedenleri arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunamamıştır($p>0.05$).

Baba eğitimine göre aile içi şiddet durumları karşılaştırıldığında; babası okur-yazar olmayanların %81.8'inin, okur-yazar olanların %100'ünün, ilköğretim mezunu olanların %85.3'ünün aile içinde şiddet olmadığını söylediği saptanmıştır.

Baba eğitimi ile aile içi şiddet durumları arasında istatistiksel önemli ilişki bulunamamıştır($p>0.05$).

Baba eğitimine göre çocukların aileden dayak yemesi karşılaştırıldığında; babası okur-yazar olmayanların %100'ünün, okur-yazar olanların %85.7'sinin, ilköğretim mezunu olanların %93.9'unun ailesinden dayak yemediği saptanmıştır.

Baba eğitimi ile çocukların aileden dayak yeme durumları arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunamamıştır($p>0.05$).

Tablo 27:Aile Tipine Göre Çalışan Kardeş, Kötü Alışkanlık, Çalışma ve Aile İstismarı Dağılımı

	Çekirdek Aile		Geniş Aile		Parçalanmış Aile		İstatistik
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Çalışan Kardeş Durumu (sütun)							
Kardeş yok	2	1.3					x²=7.490 p=0.112 SD=4
Kendisi dışında çalışan kardeşi var	64	43.0	56	58.3	3	75.0	
Kendisi dışında çalışan kardeşi yok	83	55.7	40	41.7	1	25.0	
Katılanın Kötü Alışkanlıkları (sütun)							
Sigara	29	19.5	15	15.6			x²=6.565 p=0.885 SD=12
Alkol	2	1.3					
Sigara+ Alkol	5	3.4	2	2.1			
Uyuşturucu madde	2	1.3	4	4.2			
Kötü alışkanlığı olmayanlar	109	73.2	72	75.0	4	100.0	
Sigara bırakmış	1	0.7	2	2.1			
Maraş otu	1	0.7	1	1.0			
Çıraklık Sözleşmesi (sütun)							
Var	122	81.9	93	96.9	3	75.0	x²=12.633 p=0.002 SD=2
Yok	27	18.1	3	3.1	1	25.0	
Çıraklık Okulunun Yararı (sütun)							
Gitmemiş	27	18.1	3	3.1	1	25.0	x²=14.145 p=0.007 SD=4
Yararlı	114	76.5	83	86.5	3	75.0	
Yararsız	8	5.4	10	10.4			
Çıraklık Eğitimindeki Ders Saatleri (sütun)							
Gitmemiş	27	18.1	3	3.1	1	25	x²=14.934 p=0.021 SD=6
4 saat	5	3.4	1	1.0			
8 saat	4	2.7	2	2.1			
10 saat	113	75.8	90	93.8	3	75	
Çalıştığı İşin Ağırlığı (sütun)							
Evet	41	27.5	43	44.8	2	50	x²=8.136 p=0.017 SD=2
Hayır	108	72.5	53	52.2	2	50	
Çalışma Nedeni (sütun)							
Aileye destek için	50	33.6	29	30.2	2	50	x²=0.962 p=0.915 SD=4
İş öğrenmek için	98	65.8	66	68.8	2	50	
Aile zorlaması	1	0.7	1	1.0			
Ailesi Tarafından İlgisiz Ve İhmal Edilmesi (sütun)							
Evet	16	10.7	19	19.8	1	25.0	x²=4.235 p=0.120 SD=2
Hayır	133	89.3	77	80.2	3	75.0	
Ailenin Sorunlarına Destek Olması (sütun)							
Evet	123	82.6	72	75.0	1	25.0	x²=8.987 p=0.011 SD=2
Hayır	26	17.4	24	25.0	3	75.0	
Aile İçi Şiddet Olması (sütun)							
Evet	21	14.1	14	14.6	1	25.0	x²=0.377 p=0.828 SD=2
Hayır	128	85.9	82	85.4	3	75.0	
Aileden Dayak Yemesi (sütun)							
Evet	9	6.0	6	6.2			x²=0.265 p=0.876 SD=2
Hayır	140	94.0	90	93.8	4	100	
İş Ortamında Fiziksel veya Cinsel İstismar İle Karşılaşma (sütun)							
Evet	13	8.7	20	20.8			x²=8.067 p=0.018 SD=2
Hayır	136	91.3	76	79.2	4	100	
Toplam	149	100.0	96	100.0	4	100.0	

Tablo 27’de aile tipine göre kardeşinin çalışmasında; çekirdek ailede çocukların %55.7’sinin kendi dışında çalışan kardeşi olmadığı saptanmıştır. Aile tipi ile çocukların kendilerinden başka çalışan kardeşi olması arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunamamıştır (p>0.05). Aile tipine göre çocukların kötü alışkanlığı karşılaştırıldığında; çekirdek ailede %73.2’sinin, geniş ailede %75’inin, parçalanmış ailede %100’ünün kötü alışkanlığının olmadığı saptanmıştır. Aile tipi ile çocukların kötü alışkanlığı arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunamamıştır (p>0.05).

Aile tipine göre çocukların sözleşme imzalamasında; çekirdek ailede %81.9'unun, parçalanmış ailede %75'inin çıraklık sözleşmesi imzaladığı saptanmıştır. Aile tipiyle çıraklık sözleşmesi imzalaması arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmuştur($p<0.05$).

Aile tipine göre çocuklara çıraklık okulunun yararlı olması karşılaştırıldığında; geniş ailede %86.5'inin, parçalanmış ailede %75'inin çıraklık okulunun yararlı olduğu söylediği saptanmıştır. Aile tipiyle çıraklık okulunun yararlı olması arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmuştur($p<0.05$).

Aile tipine göre çıraklık eğitimindeki ders saatleri; geniş ailede %93.8'inin, parçalanmış ailede %75'inin haftada 10 saat derse gittiği saptanmıştır. Aile tipi ile çıraklık eğitimindeki ders saatleri arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmuştur($p<0.05$).

Aile tipine göre çocukların çalıştığı işin ağırlığı karşılaştırıldığında; çekirdek ailede %72.5'inin, geniş ailede %52.2'sinin, parçalanmış ailede %50'sinin çalıştığı işin ağır olmadığını söylediği saptanmıştır. Aile tipi ile çocukların çalıştığı işin ağırlığı arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmuştur($p<0.05$).

Aile tipine göre çalışma nedenleri karşılaştırıldığında; çekirdek ailede %65.8'inin, parçalanmış ailede %50'sinin iş öğrenmek için çalıştığı saptanmıştır. Aile tipiyle çalışma nedenleri arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunamamıştır ($p>0.05$).

Aile tipine göre çocukların ailesi tarafından ihmal edilme durumları karşılaştırıldığında; çekirdek ailede %89.3'ünün, parçalanmış ailede %75'inin ailesi tarafından ilgisiz ve ihmal edilmediğini söylediği saptanmıştır. Aile tipi ile çocukların ailesi tarafından ihmal edilmesi arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunamamıştır($p>0.05$).

Aile tipine göre ailenin çocukların sorunlarına destek olması karşılaştırıldığında; çekirdek ailede %82.6'sının ailesinin sorunlarına destek olduğu, parçalanmış ailede %75'inin ailesinin sorunlarına destek olmadığı saptanmıştır. Aile tipi ile ailenin çocukların sorunlarına destek olması arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmuştur($p<0.05$).

Aile tipine göre çocukların aile içi şiddet durumları karşılaştırıldığında; çekirdek ailede %85.9'unun, parçalanmış ailede %75'inin ailesi içinde şiddet olmadığını söylediği saptanmıştır. Aile tipi ile aile içi şiddet arasında istatistiksel ilişki yoktur($p>0.05$).

Aile tipine göre ailesinden dayak yemede. geniş ailede %93.8'inin, parçalanmış ailede %100'ünün ailesinden dayak yemediği saptanmıştır. Aile tipi ile ailesinden dayak yemesi arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunamamıştır($p>0.05$).

Aile tipine göre parçalanmış ailede hepsinin iş ortamında fiziksel veya cinsel istismarla karşılaşmadığını söylediği saptanmıştır. Aile tipi ile çocukların iş ortamında fiziksel-cinsel istismar ile karşılaşmaları arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmuştur($p<0.05$).

5. TARTIŞMA

Bu çalışma Kahramanmaraş Küçük Sanayi Sitesinde çalışan 9-18 yaş arasındaki çocuk işçilerin çalışma koşullarını ve istismara bakışlarını belirlemek için Mayıs-Temmuz 2010 tarihleri arasında yapılmış, veriler SPSS programında değerlendirilerek aşağıda tartışılmıştır.

Araştırmaya katılanların %33.3'ünün 18, %30.9'unun 17, %18.1'inin 16, %8.8'inin 15, %3.6'sının 14, %2.8'inin 12, %1.6'sının 13, %0.4'ünün 11, %0.4'ünün 10 yaşında olduğu ve yaş ortalaması 16.61 ± 0.4 olduğu belirlenmiştir. Çocuk işçilerin %82.4'ü 16-18 yaş, %17.6'si 15-10 yaş grubundadır. Karaçi'de 2002 yılında Tabassum and Baig'nin yaptığı çalışmada çocukların yaş ortalamasının 12-14 aralığında (ort.13.91) olduğu belirtilmiştir(89). Köksal'ın 1992'de Ankara'da yaptığı çalışmada, çıraklık okuluna devam etmeyen çocuk işçilerin %48.3'ünün 15 yaşında, %25'inin 18 yaşında, çıraklık okuluna devam edenlerin %35'inin 17 yaşında, %7'sinin 15 yaşında, %33.8'inin 18 yaşında olduğu belirtilmiştir(58). Denizli'de 2005'de Ceylan ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocukların yaş ortalamalarının 16.9 ± 0.9 olduğu ve çocukların 15-18 yaş grubunda olduğu belirtilmiştir(20). İzmir'de 1998'de Emlek'in yaptığı çalışmada çocukların %1.2'sinin 12 yaş, %24.7'sinin 15 yaş, %3.5'inin 18 yaş grubunda olduğu belirtilmiştir(35). Malatya'da 2002'de Yılmaz ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada, çocukların %81.8'inin 16-18 yaş grubunda olduğu belirtilmiştir(108). Samsun'da 2001-2002'de Canbaz ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çırakların yaş ortalamasının 16.9 ± 1.5 yıl olduğu belirtilmiştir(18). Sivas'ta 1999'da Kuğu ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çırakların yaş ortalamalarının 16.1 ± 2.5 yıl olduğu belirtilmiştir(59). Denizli'de 2005'de Metin ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocukların yaş ortalamasının 17.06 ± 1.45 yıl olduğu belirtilmiştir (65). Gemlik'te 2000-2001'de Akış ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çırakların yaş ortalamasının 16.9 ± 1.4 yıl (14-21 yaş) olduğu belirtilmiştir(5). Sivas'ta 2007'de Kocatürk'ün yaptığı çalışmada %89.1'inin 16-18 yaş grubunda (14-18 yaş) olduğu belirtilmiştir(55). Manisa'da 2002-2003'de Dünder ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocuk işçilerin yaş ortalamasının 17.8 ± 0.94 yıl olduğu belirtilmiştir(36). Çalışma sonuçlarımızın yukarıdaki araştırmalara benzer olduğunu ancak 10-15 yaş arasında azda olsa işçi çocukların olduğu görülmektedir. Bunu yörenin ekonomik ve sosyal özelliklerine bağlayabiliriz(Tablo1).

Çocuk işçilerin %98.4'ünün erkek, %1.6'sının kadın olduğu belirlenmiştir. İzmir'de 2007'de Koçoğlu ve arkadaşlarının yaptığı araştırmada çalışanların tamamının erkek

olduğu belirtilmiştir(56). İzmir’de 2002’de Başbakkal ve arkadaşlarının çıraklık merkezinde yaptığı çalışmada, çocukların %83’ünün erkek, %16.6’sının kız olduğu belirtilmiştir(14). İzmir’de 1998’de Emlek’in yaptığı çalışmada çocukların %16.5’inin kız, %83.5’inin erkek olduğu belirtmiştir(35). Çalışmamızın, sanayi sitesinde yapılmasına bağlı olarak kız çocuk oranının farklılık göstermesine bağlanabilir(Tablo1). Çalışmada çocukların %78.7’sinin ilköğretim mezunu, %9.6’sının lise terk, %7.2’sinin okula devam ettiği, %2.8’inin açık öğretim lisesinde okuduğu, %1.6’sının lise mezunu olduğu belirlenmiştir. Ankara’da 2002’de Albayrak ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocukların %55.4’ünün ilkokul mezunu olduğu belirtilmiştir(8). İzmir’de 2002’de Başbakkal ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocukların %59.6’sının ilkokul mezunu olduğu belirtilmiştir(14). İstanbul’da 2008’de Yıldırım’ın yaptığı çalışmada çocukların %23’ünün ilköğretim mezunu olduğu, %77’sinin ilköğretim mezunu olmadığı belirtilmiştir (107). Ankara’da 1992’de Köksal’ın yaptığı çalışmada çıraklık okuluna devam eden çocukların %88.75’inin ilkokul, %11.25’inin ortaokul mezunu olduğu, çıraklık okuluna devam etmeyenlerin %91.25’inin ilkokul, %6.25’inin ortaokul, %1.25’inin OY olmadığı belirtilmiştir(58). Denizli’de 2005 yılında Ceylan ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocukların %83.8’inin ortaokul mezunu olduğu belirtilmiştir(20). Malatya’da 2002 yılında Yılmaz ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocuk işçilerin %55.7’sinin ortaokul mezunu olduğu belirtilmiştir(108). Sivas’ta 1999 yılında Kuğu ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada %53.2’sinin ilkokul mezunu olduğu belirtilmiştir(59). Denizli’de 2005 yılında Metin ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocukların %79.7’si ortaokul mezunu olduğu belirtilmiştir (65). Gemlik’te 2000-2001 yılında Akış ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çırakların %78.4’ünün ilkokul, %21.6 ortaokul mezunu olduğu belirtilmiştir(5). Çalışmamızın sonuçları ilköğretim ortaokul mezunu dengi olduğuna göre Denizli ile paralellik gösterdiği Sivas Malatya ve Gemlik çalışmalarına göre daha iyi değerler sahip olduğu söylenebilir(Tablo 1)

Çalışmada çocukların okulunu terk etme nedenleri kendi içinde irdelendiğinde; %50’sinin okuldaki başarısızlık, %20.8’inin ekonomik yetersizlik, %4.2’sinin kısa zamanda iş sahibi olmak için, %25’inin diğer nedenlerle okul terk ettiği belirlenmiştir. İzmir’de 2002 yılında Başbakkal ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocuk işçilerin %46.1’nin okula ilgi duymama, %37.5’inin okul masraflarının yüksek olması, %8.3’nün uygun okul bulunmaması ve %4.3’nün ailesinin izin vermemesi nedeniyle okulu bıraktıkları belirtilmiştir(14). Çankırı’da 2004’de Akyan ve arkadaşlarının yaptığı

çalışmada çocukların %40'ının başarılı olmama, %20'sinin ailesinin ekonomik güç yetersizliği, %10'ının para kazanmak ve %30'unun diğer nedenlerle okulu bıraktığı belirtilmiştir(6). 1999 yılında DİE'nin yaptığı çocuk işgücü anketine göre çocukların %30.8'inin okula ilgi duymadığı, %23.7'sinin okul masraflarının yüksek olması, %9.6'sının okulun uygun olmaması, %6.9'unun ailesinin izin vermemesi nedeniyle okulunu terk ettiği belirtilmiştir(63) (Tablo 1).

Çalışmada çocukların %59.4'ünün il merkezinde, %25.3'ünün köyde, %8.4'ünün ilçede, %6.8'inin beldede ikamet etmekte olduğu belirlenmiştir. Araştırmamıza çalışan çocukların büyük çoğunluğunun il merkezinde ikamet ettikleri, dörtte birinin köyden gelerek zanaat öğrenmek istedikleri çiftçi olmak istemedikleri şeklinde yorumlanabilir(Tablo 1).

Araştırmada çocukların %59.8'inin çekirdek aileye, %38.6'sının geniş aileye, %1.6'sının parçalanmış aileye sahip olduğu belirlenmiştir. Karaçi'de 2002 yılında Tabassum and Baig'nin yaptığı çalışmada, çocukların %72'sinin geniş, %28'sinin çekirdek aileye sahip olduğu ve ev halkı sayısı ort:7.4 kişi olarak belirtilmiştir(89). Nepal'de 2004 yılında Chakrabarty'nin yaptığı çalışmada, işçi çocukların ev halkı sayısı ort:4.8 kişi olarak belirtilmiştir(21). İzmir'de 2002 yılında Başbakkal ve arkadaşlarının çalışmasında, çocukların %68.8'nin aile çekirdek aile yapısında olduğu belirlenmiştir(14). Sivas'ta 1999 yılında Kuğu ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada, çocukların %85.1'inin çekirdek aile, %12.6'sının geniş aile, %2.3'ünün parçalanmış aileye sahip oldukları belirtilmiştir(59). Denizli'de 2006 yılında Çatak ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çalışan çocukların %74.6'sının çekirdek aile, %13.0'ının geniş aile, %7.4'ünün parçalanmış aileye sahip oldukları belirtilmiştir(25). Çalışmamızdaki geniş aile oranı diğer çalışmalardan yüksek olduğu görülmektedir. Bunu güneydoğunun yöresel özelliklerine bağlayabiliriz(Tablo1)

Araştırmada çalışan çocukların ailelerinin %36.9'unun SSK'lı, %30.1'inin yeşil kartlı, %14.9'unun Bağ-kur'lu, %13.3'ünün sosyal güvenceye sahip olmadığı, %4.8'inin emekli sandığına bağlı olduğu belirlenmiştir. Ailelerin %56.6'sinin sosyal güvenceye sahip olduğu yarısının ailesinin sosyal güvencesinin olmadığı görülmektedir. Ailede gelecek güvencesinin olmaması çocukların aileye katkısını zorlamaktadır diyebiliriz(Tablo 1).

Çalışmada çocukların %43.0'ünün 1-3 kardeşi, %39.8'inin 4-5 kardeşi olduğu, %16.5'inin 6 ve üzerinde kardeşi olduğu, %0.8'inin kardeşi olmadığı belirlenmiştir. İstanbul'da 2004 yılında Kolaç ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocukların

%83.1'inin dört ve daha çok kardeşe sahip olduğu belirtilmiştir(57). İstanbul'da 2008 yılında Yıldırım'ın yaptığı çalışmada çocukların %18'inin iki, %20'sinin üç, %20'sinin dört, %15'inin beş kardeş, %27'sinin altı ve daha fazla kardeşe sahip oldukları belirtilmiştir(107). Denizli'de 2005 yılında Ceylan ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocukların %67.2'sinin 2-3 kardeşe, %25.8'i 4-5 kardeşe sahip oldukları belirtilmiştir(20). Denizli'de 2005 yılında Metin ve arkadaşlarının yapmış oldukları çalışmada çocukların %33,8'inin dört ve daha fazla sayıda kardeşe sahip oldukları belirtilmiştir(65). Emlek'in 1998 yılında İzmir'de yapmış olduğu çalışmada çocukların %27.1'inin 2 kardeşe, %31.8'inin 5 ve daha fazla kardeşe sahip olduğu belirtilmiştir(35). İstanbul'da 2007 yılında Sarıbeyoğlu'nun yaptığı çalışmada çocukların %6.9'unun tek çocuk oldukları, %45.9'unun iki kardeşe, %23.6'sının üç kardeşe, %12.5'inin dört kardeşe, %11.1'inin beş ve üstü kardeşe sahip oldukları belirtilmiştir(74). Çalışma bulgularımızda yarısının dört ve daha çok kardeş olması yukarıdaki çalışmalara benzer sonuç gösterdiğini söyleyebiliriz(Tablo 1).

Çalışmaya katılan çocuk işçilerin %49.4'ünün kardeşinin çalıştığı, %49.8'inin kardeşinin çalışmadığı belirlenmiştir. Çalışmamıza katılanların kaderini benzer şekilde kardeşleri de yarıya yakının paylaştığı söylenebilir. İzmir'de 1998 yılında Emlek'in yaptığı çalışmada çocukların %59'unun kendinden başka çalışan kardeşi olduğu belirtilmiştir(35).Samsun'da 2001-2002'de Canbaz ve arkadaşlarının arasında yaptığı çalışmada çırakların ailelerinde kendilerinden başka çalışan kardeş ortalamasının 1.7+0.9 kişi olduğu belirtilmiştir (18). Gemlik'te 2001-2002'de Akış ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çırakların %49.5'inin en az bir çalışan kardeşinin olduğu belirtilmiştir(5). Denizli'de 2005 yılında Ceylan ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocukların %87.8'inin ailesinde başka çalışan çocuk olduğunu belirtmiştir(20). Çankırı'da 2004 yılında Akyan ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocukların %44.7'sinin kardeşlerinin çalışmakta olduğu belirtilmiştir(6). Çalışmamızın sonuçları buradaki sonuçlara benzemektedir(Tablo 1).

Araştırmada ailelerinin %20.1'inin kirada, %79.9'unun kendi evlerinde oturdukları belirlenmiştir. İstanbul'da 2004'de Kolaç ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocukların %50.6'sının kiralık evlerde oturmakta olduğu belirtilmiştir(57). İzmir'de 1998'de Emlek'in yaptığı çalışmada çocukların %57.6'sının kendi evinde, %41.2'sinin kirada oturduğu belirtilmiştir(35). Sonuçlarımızda kiralık evde oturma oranının buradaki

sonuçlardan daha düşüktür. Bu sonucu çalışmamızın kırsal alanda olması ev sahibi olmayı kolaylaştırmasına bağlanabilir(Tablo 1).

Çalışmada çocukların %97.6'sının anne ve babasının sağ olduğu, %1.6'sının sadece annesinin sağ olduğu, %0.8'inin sadece babasının sağ olduğu belirlenmiştir. İstanbul'da 2004'de Kolaç ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocukların %2.2'sinin babasının hayatta olmadığı belirtilmiştir(57). Ankara'da 1993'de Boz'un yaptığı çalışmada çocukların %8.8'inin anne-babadan birinin hayatta olmadığı belirtilmiştir(17). İzmir'de 1998'de Emlek'in yaptığı çalışmada çocukların %94.1'inin annesinin sağ, %94.1'inin babasının sağ olduğu belirtilmiştir(35). İstanbul'da 2007'de Sarıbeyoğlu'nun yaptığı çalışmada çocukların %99.3'ü annesinin sağ olduğunu, %98'i babasının sağ olduğunu belirtilmiştir(74). Sonuçlarımızın buradaki sonuçlarla benzerlik saptanmıştır(Tablo 2).

Araştırmada çırakların annelerinin %37.3'ünün 36-40 yaş aralığında, %24.9'unun 45 yaş üzerinde, %22.9'unun 41-45 yaş aralığında, %12.4'ünün 31-35 yaş aralığında, %1.6'sının 25-30 yaş aralığında olduğu belirlenmiştir. Samsun'da 2001-2002'de Canbaz ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çırakların annelerinin yaş ortalamasının 40.3+5.3 yıl olduğu belirtilmiştir(18)(Tablo 2).

Araştırmada annelerin %59.4'ünün ilköğretim mezunu, %25.7'sinin okur-yazar olmadığı, %12.4'ünün okur-yazar, %1.6'sının lise mezunu olduğu belirlenmiştir. İstanbul'da 2007'de Sarıbeyoğlu'nun yaptığı çalışmada çocukların annelerinin %42'sinin ilkokul ve altı düzeyde, %16.4'ünün ortaokul düzeyinde, %27.2 lise düzeyinde, %14.4 üniversite ve üstü düzeyde eğitime sahip oldukları belirtilmiştir(74). Denizli'de 2005'de Metin ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocukların annelerinin %88.7'sinin ilköğretim mezunu olduğu belirtilmiştir(65). Çankırı'da 2004'de Akyan ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocukların annelerinin %72.3'ünün ilkokul, %12.8'inin ortaokul mezunu olduğu belirtilmiştir(6). Ankara'da 1992'de Köksal'ın yaptığı çalışmada çocuk işçilerin çıraklık okuluna devam edenlerin annelerinin %56.25'inin ilkokul, etmeyenlerin annelerinin %55'inin ilkokul mezunu olduğu belirtilmiştir (58). İzmir'de 2002'de Başbakkal ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocukların annelerinin %59.6'sının ilkokul mezunu olduğu belirtilmiştir(14). İstanbul'da 2004'de Kolaç ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocukların annesinin %68.5'inin okur-yazar olmadığı belirtilmiştir(57). Çalışmamızda okur-yazar olmayanların oranı Kolaç'ın üçte biri dolayında olduğu, ancak 7 sene öncesi ve İstanbul varoşu olarak nitelenirse Maraş'ın daha iyi olması şeklinde ifade edilebilir(Tablo 2).

Çalışmada annelerin %96.8'inin ev hanımı, %1.2'sinin evde çalışan, %0.4'ünün memur, %0.4'ünün emekli, %0.4'ünün esnaf olduğu belirlenmiştir. Denizli'de 2006'da Çatak ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çalışan çocukların annelerinin %1.1'inin yüksek nitelikli ve beyaz yakalı olarak, %51.7'sinin geçici, mevsimlik, ev eksenli, %22.6'sının vasıfsız ve mavi yakalı işçi olarak, %23.2'sinin ücretsiz aile işçisi (ev hanımı) olarak çalıştıkları belirtilmiştir(25). İstanbul'da 2004'de Kolaç ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocukların annelerinin %95.5'inin çalışmadığı belirtilmiştir(57). İzmir'de 2002'de Başbakkal ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocukların annelerinin %73.4'nün ev hanımı olduğu belirtilmiştir(14). İstanbul'da 2008'de Yıldırımın yaptığı çalışmada çocuk işçilerin annelerinin %67'sinin herhangi bir işte çalışmadığını, %33'ünün çalıştığı belirtmiştir(107). İzmir'de 1998'de Emlek'in yapmış olduğu çalışmada çocukların annelerinin %84.7'sinin annesinin ev hanımı, %9.4'ünün işçi olduğu belirtilmiştir (35). Çalışmamızın sonuçları Kolaç'ın 2004 çalışmasına paralel ev hanımı olma oranı gösterirken diğerleri ile farklılık göstermektedir. Kırsal alan özelliğine bağlanabilir (Tablo 2).

Çalışmada çocukların babalarının %44.2'sinin 45 yaş üzerinde olduğu, %34.9'unun 41-45 yaş aralığında, %16.1'inin 36-40 yaş aralığında, %3.2'sinin 31-35 yaş aralığında, %1.6'sinin babasının hayatta olmadığı belirlenmiştir. Samsun'da 2001-2002 yılları arasında Canbaz ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çırakların babalarının yaş ort:44.2+6.1 yıl olduğu belirtilmiştir(18). Sonuçlarımızda baba yaşlarının yüksek oranda 45 yaş ve üzerinde olduğu saptanmıştır(Tablo 2).

Çalışmada çocukların babalarının %85.9'unun ilköğretim mezunu, %6.0'ının lise mezunu, %4.0'ının okur-yazar olmadığı, %2.4'ünün okur-yazar olduğu belirlenmiştir. Kolaç ve arkadaşlarının İstanbul'da 2004'de yaptığı çalışmada çocukların babalarının %30.3'ünün okur-yazar olmadığı belirtilmiştir(57). İzmir'de 2002'de Başbakkal ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocukların babalarının %61.3'nün ilkokul mezunu olduğu belirtilmiştir(14). Çankırı'da 2004'de Akyan ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocukların babalarının %53.2'sinin babası ilkokul, %19.1'inin ortaokul, %12.8'inin lise mezunu olduğu belirtilmiştir(6). Denizli'de 2005'de Metin ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocukların babalarının %78.4'ünün ilköğretim mezunu olduğu belirtilmiştir(65). İstanbul'da 2007'de Sarıbeyoğlu'nun yaptığı çalışmada çocukların babalarının %32.1'inin ilkokul ve altı düzeyde, %21.6'inin ortaokul düzeyinde, %25.2'sinin lise düzeyinde, %21'inin üniversite ve üstü düzeyde eğitime sahip oldukları

belirtilmiştir(74). Sonuçlarımızda baba eğitiminde ilköğretim mezunu olmanın diğer çalışma sonuçlarından yüksek, okur-yazar olmama sonuçlarının diğer çalışma sonuçlarından düşük olduğu saptanmıştır. Maraş ilinde baba eğitiminin diğer çalışmalara göre daha iyi olduğu kişilerin zorunlu eğitime uyduğunu göstermektedir diyebiliriz (Tablo 2).

Araştırmada babaların %45'inin serbest meslek yaptığı, %18.5'inin işçi, %11.6'sının çiftçi, %9.2'sinin esnaf, %6.8'inin işsiz, %4.8'inin emekli, %1.6'sının memur, %0.8'inin hizmetli olarak çalıştığı belirlenmiştir. Denizli'de 2006'da Çatak ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çalışan çocukların babalarının %0.9'unun beyaz yakalı statüde, %9.3'ünün kamu kurumlarında çalıştığı belirtilmiştir(25). İzmir'de 2002'de Başbakkal ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocukların babalarının %67.3'nün çalıştığı, %43.6'sının işçi olarak çalıştığı belirtilmiştir(14). İstanbul'da 2008'de Yıldırımın yaptığı çalışmada çocuk işçilerin babalarının %82'sinin çalıştığı, %18'inin çalışmadığı belirtmiştir(107). İzmir'de 1998'de Emlek'in yaptığı çalışmada çocukların babalarının %52.9'unun işçi, %10.6'sının işsiz olduğu belirtilmiştir(35). Akış ve arkadaşlarının Gemlik'te 2001-2002'de yaptığı çalışmada çocukların babalarının %13.2'sinin işsiz, %7.4'ünün düzenli işe sahip olmayıp, tarımda ya da tarım dışı işlerde geçici çalıştığı belirtilmiştir(5). Çalışmamızda babaların yarısına yakınının serbest meslek yaptığı, işçi olarak çalışan grubun diğer araştırma sonuçlarına göre daha az olduğu, işsiz baba oranının diğer çalışma sonuçlarına göre daha düşük olduğu saptanmıştır. Babaların gelecek güvencesinin olmaması çocuklarını altın bilezik olan mesleklerde istihdam edilmesine imkan sağlamak için çıraklığa yönlendirdiği söylenebilir(Tablo 2).

Araştırmada çocukların %97.2'sinin bulunduğu şehirde doğduğu, %2.0'ının ailesinin göç geldiği ama bu şehirde doğduğu, %0.8'inin 10-12 yıldır aynı şehirde yaşadığı belirlenmiştir. Denizli'de 2006'da Çatak ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çalışan çocukların ailelerinin yarıdan fazlası %54.6'sının göç ettiği, %55.9'unun kırsaldan kente göç ettiği, çevre illerden de (Afyon, Burdur, Aydın, Uşak) göçlerin olduğu belirtilmiştir(25). Çalışmada ailelerin göç gelme nedenlerinde %97.2'sinin göç etmediği, %1.6'sının ailesinin iş nedeniyle, %0.8'inin iş ve terör nedeniyle göç ettiği, %0.4'ünün memleketi olduğu için göç ettiği belirlenmiştir. Denizli'de 2006'da Çatak ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çalışan çocukların ailelerinin göç etme nedenlerinde %97.4'ünün toprak yetersizliği/işsizlik ve kötü yaşam koşulları olduğu belirtilmiştir(25). Çalışmamızda Maraş'ın göç almadığı görülmektedir. Araştırmada göç gelen ailelerin

%0.4'ünün Adıyaman'dan, %0.4'ünün Antalya'dan, %0.4'ünün Bingöl'den, %0.4'ünün Hatay'dan, %0.8'ünün Muş'tan, %0.4'ünün Siirt'ten göç ettiği; toplam göçün %2.8 olduğu, bunların doğu illerinden geldiği saptanmıştır(Tablo 3).

Çalışmada çocukların annelerinin %84.3'ünde sağlık sorunu olmadığı, %4'ünde hepatit B, %1.6'sında Hipertansiyon, %0.8'inin kalp hastası, %0.8'inin hastalığını bilmediği, %0.4'ünün astım, %0.4'ünde bel fıtığı hastalıklarının mevcut olduğu; babalarının %1.6'sında kalp hastalığı, %1.2'sinde fiziksel engeli, %1.2'sinde Diabetes Mellitus, %0.8'inde görme engeli, %0.8'inde böbrek, %0.4'ünde Hipertansiyon, %0.4'ünde kulak sağırılığı, %0.4'ünde mide kanseri, %0.4'ünde astım, %0.4'ünde obezite hastalıklarının mevcut olduğu belirlenmiştir. Denizli'de 2005'de Metin ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocukların ailesinde %18.4'ünün kronik bir hastalığı olduğu belirtilmiştir(65). Sonuçlarımız buradaki sonuçla benzerlik göstermektedir. Ayrıca annelerin rahatsızlıklarında Hepatit B hastalığının oranının yüksek olduğu görülmektedir (Tablo 4). Çalışmada ailelerin %77.5'inin kötü alışkanlığı olmadığı, %19.3'ünün babasının, %3.2'sinin ağabey/ablasının kötü alışkanlığı olduğu belirlenmiştir. Sivas'ta 1999'da Kuğu ve arkadaşlarının yaptığı oldukları çalışmada çocukların ailesinde %74.3'ünün madde kullanımı olmadığı belirtilmiştir(59). Denizli'de 2005'de Metin ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocukların ailesinin %9.5'inde alkol bağımlısı birey bulunduğu belirtilmiştir(65). Sonuçlarımızda, beşe birinin babasında kötü alışkanlık olduğu sonucu göze çarpmaktadır. Bunu çocukların aile sorumluluğunu erken yaşta sırtlanarak çalışmaya başlamalarına önemli bir faktör olarak düşünmek gerekmektedir(Tablo 5).

Araştırmada çocukların %74.3'ünün kötü alışkanlığı olmadığı, %17.7'sinin sigara kullandığı, %2.8'inin sigara+alkol, %2.4'ünün uyuşturucu madde kullandığı, %1.2'sinin sigarayı bıraktığı %0.8'inin alkol, %0.8'inin Maraş otu kullandığı belirlenmiştir. Denizli'de 2006'da Çatak ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocuk işçilerde sigara içme oranı %20.7 olarak belirtilmiştir(25). İstanbul'da 2004'de Kolaç ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocukların %12.4'ünün sigara içtiği ve içenlerin %54.5'inin günde 15-20 adet sigara içtiği, %2.2'sinin alkol kullanmakta olduğu belirtilmiştir(57). Akış ve arkadaşlarının Gemlik'te 2000-2001'de yaptığı çalışmada çocukların %40.4'ünün sigara içtiği, %28'inin alkol aldığı belirtilmiştir(5). Gemlik çalışması dışında sonuçlarımız benzerdir. Gemlik'in turizm yeri batıda kıyı bölgesi olması nedenine bağlanabilir (Tablo5). Çalışmada çocukların kötü alışkanlığa %10.4'ünün arkadaş ortamı-sokakta, %9.6'sının okulda, %5.2'sinin iş ortamında, %0.4'ünün cevap vermediği belirlenmiştir.

Sonuçlarımıza göre çocuklar iş ortamından çok okul ve arkadaş ortamlarında kötü alışkanlığa başlamaktadır(Tablo 5).

Çalışmada çocuk işçilerin %79.1'inin sanayi dışı sektörde çalışmadığı, %20.9'unun sanayi dışı sektörde çalıştığı belirlenmiştir. Sonucumuzda çocukların daha başka iş sektörleri denediği sonucunda da sanayide devam ettiği saptanmıştır. Çalışan çocukların sanayi dışındaki çalıştıkları sektörlerin %8.0'nın gıda, %4.8'inin kuaför/berber, %1.2'sinin giyim, %0.8'inin kuyumcu, %0.8'inin ayakkabı imalatı, %0.8'inin çiftçilikte, %0.4'ünün fotoğrafçı, %0.4'ünün odun ambarında ağaç işleri ile uğraştığı ve taşımacılık yaptığı, %0.4'ünün iletişim bayisinde, %0.4'ünün dolmuşta, %0.4'ünün televizyon tamiri, %0.4'ünün eczane, %0.4'ünün tüpçü, %0.4'ünün su tesisatı, %0.4'ünün orkestrada, %0.4'ünün muhasebeci, %0.4'ünün marangozda çalıştığı belirlenmiştir. Çalışmada çocukların sanayide çalışmaya başlamadan önce çeşitli iş sektörleri denediği saptanmıştır. Bunların gıda sektörü ile kuaför/berber sektörü ağırlıkta olduğu saptanmıştır(Tablo 6).

Araştırmada çocukların çalışmakta olduğu iş sektörlerinin %32.9'unun oto-tamiri, %14.5'inin elektrikçi, %8.8'inin oto-elektrik, %8.8'inin tornacı, %4.4'ünün mobilyacı, %3.6'sının demir doğrama atölyesi, %2.4'ünün bobinaj, %2'sinin PVC doğrama atölyesi, %1.6'sının ağaç oyma işi, %1.6'sının oto-lastikçi, %1.6'sının kaynakçı, %1.6'sının metal sanayisi, %1.2'sinin elektro-elektrik mekanikçi, %1.2'sinin kilitçi, %1.2'sinin kaporta tamiri, %1.2'sinin oto-kilitçi, %1.2'sinin çelik sanayisi, %1.2'sinin beyaz eşya servisi, %0.8'inin oto yıkama, %0.8'inin kamyon tamiri, %0.8'inin yedek parçacı, %0.8'inin bakalit sanayisi, %0.8'inin marisit, %0.8'inin oto-gaz sistemleri, %0.4'ünün bakırcılık, %0.4'ünün kuyumcu atölyesi, %0.4'ünün krom sanayisi, %0.4'ünün eksoz tamiri, %0.4'ünün iş makinesi tamiri, %0.4'ünün boyada, %0.4'ünün motor yenileştirici, %0.4'ünün alüminyum sanayisi, %0.4'ünün otomotiv yağ bakımı, %0.4'ünün oto döşeme sektöründe çalıştığı belirlenmiştir. Sivas'ta 2007'de Kocatürk'ün yaptığı çalışmada çocukların %26.3'ünün kuaför/berber, %13.5'inin mobilya/ döşeme, %12.2'sinin oto tamir/bakım alanlarında çalıştıkları belirtilmiştir(55). Çankırı'da 2004'de Akyan ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada 13-14 yaş grubundaki çocukların %62.5'inin, 15-16 yaş grubunun %45'inin ve 17-18 yaş grubundakilerin %36.8'inin oto-tamirciliğine çalıştığı belirtilmiştir(6). Genel olarak çoğunluğun oto-tamirciliğinde çalışmakta olduğu ve buradaki sonuçlara benzer olduğu saptanmıştır(Tablo 7). Çalışmada çocukların çoğunluğunun sanayide çalıştığı sadece %6.8'sinin geleneksel işlerde çalıştığı

görülmektedir. Bu da geleneksel işlerin yok olma nedenidir. Bu yok olmayı engellemek için geleneksel işlerin öğretildiği meslek liseleri ya da meslek yüksekokullarının açılması önerilebilir.

Araştırmada çocukların %87.6'sının çıraklık okuluna gittiği, %12.4'ünün çıraklık okuluna gitmediği belirlenmiştir. Malatya'da 2002'de Yılmaz ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocuk işçilerin %45.2'sinin Çıraklık Eğitim Merkezine devam ettiği belirtilmiştir(108). Sonuçlarımıza göre ve çocuk işçilerin 15 yaş ve altının çıraklık okuluna gidemeyeceği göz önüne alındığında çıraklık okuluna giden oranının yüksek olduğu görülmektedir. Çalışmada çıraklık okuluna giden çocuk işçilerin %80.3'ü çıraklık eğitiminin çalışma yaşamına fayda sağladığını, %7.2'si çıraklık eğitiminin çalışma yaşamına olumlu etki sağlamadığını ifade etmiştir. Çalışmaya katılan çırakların beşte dördü katıldığı çıraklık eğitimini beğenmektedir. Çıraklık eğitime katılan çocuk işçilerin %78.7'sinin 10, %4'ünün 9, %2.4'ünün 8, %1.2'sinin 3, %1.2'sinin 4 saat derse katıldığını belirlenmiştir. Çıraklık eğitimi haftada bir gün ve on saattir. Çalışmamızda çırakların hepsinin on saat eğitime gitmemekle birlikte büyük çoğunluğu(%85.1'i 8-10 saat) eğitime katıldığını ifade etmiştir. %87.6'sı çıraklık okuluna gittiğini düşünürsek bu oldukça iyi katılımdır. Çalışmamızda çocuk işçilerin (%58.6) 3/5'ü çırak olarak çalışmanın okul eğitimine engel olduğunu, (%18.9) 1/5'i ara sıra derslere gidemediğini, %10'u eğitime engel oluşturmadığını söylemiştir. Çalışmamızdaki çocuk işçilerin okul eğitimlerinin engellenmesine olumlu bakmadıkları söylenebilir(Tablo 8).

Çalışmamızda çocuk işçilerin %82.3'ü 9-12 saat, %11.6'sı 13-15 saat, %4'ü 8, %1.2'si 6, %0.4'ü 4, %0.4'ünün 5 saat çalıştığı belirlenmiştir. Nepal'de 2004'te Chakrabarty'nin yaptığı çalışmada çocukların yaklaşık %53'ü günde 8 saat, %29'u 8-14 saat, %18'inin 14 saatten fazla çalıştığı(21); Karaçi'de 2002'de Tabassum and Baig'nin çalışmasında çocukların %56'sı günlük 7±1 saatten fazla çalıştığı(89); İzmir'de 2002'de Başbakkal ve arkadaşlarının çalışmasında çocuk işçilerin %52.5'nin günde 12 saatten fazla çalıştığı belirtilmiştir(14). İstanbul'da 2008'de Yıldırım'ın çalışmasında çocuk işçilerin %37'si 8, %18'i 9, %9'u 10, %24'ü 11 ve %12'sinin 12 saat çalıştığı belirtilmiştir(107). Çankırı'da 2004'de Akyan ve arkadaşları yaptığı çalışmada çocuk işçilerin %48.9'u ort:9-12 saat çalıştığı belirtilmiştir(6). Erzurum'da 1997'de Erci ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocuk işçilerin günlük çalışma sürelerinin 9.7±1.4 saat olduğu belirtilmiştir(38). İzmir'de 1998'de Emlek'in çalışmasında çocuk işçilerin %3.5'inin 9 saat, %18.8'inin 8 saat, %38.9'unun 12 saat ve üzeri çalıştığı(35) Malatya'da 2002'de Yılmaz ve arkadaşlarının

çalışmasında çocuk işçilerin %61.7'sinin 11-12 saat çalıştığı(108); Samsun'da 2001-2002'de Canbaz ve arkadaşlarının çalışmasında çırakların günde ort:11.0+1.9 saat çalıştıkları belirtilmiştir(18). Denizli'de 2005'de Metin ve arkadaşlarının çalışmasında çocukların %46,3'ünün günde 9-11 saat çalıştığı(65); Gemlik'te 2000-2001'de Akış ve arkadaşları çalışmasında çocukların %3.2'sinin 8 saat, %89.4'ünün yasal çalışma sürelerin çok üstünde çalıştığı, %7.4'ü çalışma saatleri belli olmayıp, işleri bitinceye kadar çalıştığı belirtilmiştir(5). Sivas'ta 2007'de Kocatürk'ün çalışmasında çocukların %93'ünün günde 8 saatten fazla çalıştığı(55); Denizli'de 2005'de Ceylan ve arkadaşları çocukların %44.1'inin günde 9-11 saat çalıştığını belirtilmiştir(20). Çalışmamızda çocuk işçilerin sadece %5.8'inin 8 saat ve altında diğerlerinin 9 saat ve üstünde çalıştığı saptanmıştır(Tablo 9).

Çalışmamızda çocuk işçilerin işe başlama zamanlarının %68.3'ü saat 8'de, %28.5'i saat 7'de, %0.8'i saat 6'da, %0.8'i saat 12'de, %0.4'ü saat 9'da, %0.4'ü saat 10'da, %0.4'ü saat 13'te, %0.4'ü saat 14.00 olduğu görülmektedir. Çankırı'da 2004'de Akyan ve arkadaşlarının çalışmasında çocuk işçilerin %74.5'inin 8.00-8.30'da işe başladığı belirtilmiştir(6). Çalışmamızda çocuk işçilerin çoğunluğunun (%96.8) 7-8 arası işe başladıkları diğer çalışmaya göre daha erken saatte çalışmaya başladıkları; bunun çalıştığı alana bağlı olabileceği söylenebilir(Tablo 9).

Çalışmada çocuk işçilerin %26.5'inin saat 19'da, %25.3'ünün 18'de, %21.7'sinin 20'de, %17.7'sinin 17'de, %4.8'inin 21-22 arasında, %3.6'sının 16'da iş bıraktığı belirlenmiştir. Çankırı'da 2004'de Akyan ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocuk işçilerin %66'sının 20.00-21.00 saatleri arasında işi bıraktıkları belirtilmiştir(6). Ankara'da 1993'de Boz'un çalışmasında çocuk işçilerin %15.8'inin akşam sekizden sonra işten ayrıldığı belirtilmiştir(17). Çalışmamızda çocuk işçilerin dörtte birinden fazlası(%26.5) 20-22 saatleri arasında işten ayrıldıkları saptanmıştır. Çalışmamıza katılan çocukların Çankırı'dan daha erken işi bırakırken Ankara çalışmasına göre daha geç saatte işten ayrılmaktadırlar. Çalışma yıllarının farkı önemsenmelidir. Çocuklar gittikçe daha geç işi bırakmaktadır denilebilir. Ancak çalışmanın yapıldığı mevsim ve gün kararına saatlerinin de önemli bir faktör olduğu unutulmamalıdır(Tablo 9).

Araştırmada çocuk işçilerin iş yerinde %47.4'ünün 1-2 saat arası dinlendiği, %23.7'sinin dinlenemediği, %22.1'inin ½ saat civarında, %3.6'sının yemek molasında, %3.2'sinin iş olmadığı zamanlarda dinlendiği belirlenmiştir. Samsun'da 2001-2002'de Canbaz ve arkadaşlarının çalışmasında çırakların günde ort: 49.5+26.3 dakika dinlenme fırsatlarının

olduğunu belirtilmiştir(18).Karaçi’de 2002’de Tabassum and Baig’nin yaptığı çalışmada çocukların%72’sinin dinlenmek için zamanının olmadığını belirtilmiştir(89). Çalışmamızda dinlenme zamanına sahip olan %69.5’idir. Karaçi ve Samsun’a göre daha çok dinlenmektedirler diyebiliriz bu sevindiricidir(Tablo 9).

Araştırmada çocuk işçilerin iş yerinde %54.6’sının öğle tatili yapamadığı, %45.4’ünün öğle tatili yapabildiği belirlenmiştir. Çankırı’da 2004’de Akyan ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocuk işçilerin %29.8’inin iş yerlerinde işin durumuna göre yemek arası verdiği belirtilmiştir(6). Ankara’da 1993’de Boz’un yaptığı çalışmada çocuk işçilerin %26’sının iş yerinde öğle tatili yaptığı, %19.6’sının öğle tatili olmadığı belirtilmiştir(17). Çalışmamızın ve bu çalışma sonuçlarına göre çocuk işçilerin çoğunluğunun öğle tatili olmadığı ya da öğle tatili olanlarında bunu kullanamadığı saptanmıştır. Yine çalışmamıza katılan çocuk işçilerin şanslı olduğu söylenebilir. Bunu yörenin olumlu özelliklerine bağlayabiliriz.

Çalışmada çocuk işçilerin iş yerinde %77.5’inin yıllık izin kullanmadığı, %12.4’ünün yıllık iznini 1 aydan az kullandığı, %10’unun yıllık iznini kullandığı belirlenmiştir. İstanbul’da 2008’de Yıldırım’ın yaptığı çalışmada çocuk işçilerin %62’sinin yıllık izninin olmadığını, %13’ünün yılda bir haftalık, %8’inin yılda on günlük, %17’sinin yılda iki haftalık tatil hakkına sahip oldukları belirtilmiştir(107). Ankara’da 1993’de Boz’un yaptığı çalışmada çocuk işçilerin %58.4’ünün hiç yıllık izin kullanmadığı, %8’inin yasayla belirtilen veya daha fazla süre izin kullandığı belirtilmiştir(17). İzmir’de 1998’de Emlek’in yaptığı çalışmada çocuk işçilerin %68.2’sinin yıllık izin kullandığı, %24.7’sinin yıllık izin kullanmadığı belirtilmiştir(35). Malatya’da 2002’de Yılmaz ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocuk işçilerin %9.6’sının yıllık izin kullandığı, %78.2’sinin yıllık izin kullanmadığı belirtilmiştir (108). Gemlik’te 2000-2001’de Akış ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocukların %60.4’ünün yıllık izin kullanamadığı belirtilmiştir(5). Erzurum’da 1997’de Erci ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocuk işçilerin %97.4’ünün yıllık izin kullanmadıkları belirtilmiştir(38). Çalışmamızın ve buradaki çalışma sonuçlarına göre çocuk işçilerin büyük çoğunluğunda kanuni hakkı olan yılda 1 aylık izinlerinin kullandırılmadığı, yıllık izinlerini kullananların bir hafta ya da on gibi bir süre ile kullandırıldığı saptanmıştır. Ülkemizdeki yukarıdaki örneklerde de çocukların izin kavramına genelde uzak olduğu ve bilmediği batıya doğru kaydıkça bu oranın arttığı göze çarpmaktadır. Bunu batıda denetimlerin daha çok olmasına bağlı

önemsenmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Çalışan çocuğun bilinç seviyesi ve çevre faktörü de önemlidir diyebiliriz(Tablo 9).

Çalışmada çocuk işçilerin iş yerinde günde %74.7'sinin 1 öğün, %17.7'sinin 2 öğün, %7.6'sının 3 öğün yemek yediği belirlenmiştir. Çalışmamızda çocukların ort: 8.5 saat çalıştığı ortamda dörtte üçünün tek öğün yemek yediği, ara öğün olmadığı, bunda iş verimini azaltarak kazalara neden olabileceği; ayrıca büyüme gelişme döneminde yoğun enerji gereksiniminin karşılanamayacağı görüşümüzü desteklemektedir(Tablo 9).

Çalışmada çocuk işçiler yemeklerini %42.6'sı lokantadan yediğini, %39'u iş yerinde pişirdiğini, %14.1'i marketten aldığını, %3.6'sın evden getirdiğini, %0.8'in yemek şirketinden gelen yemeklerden yediğini söylemiştir. Ankara'da 1993'de Boz'un yaptığı çalışmada çocuk işçilerin %68.4'ü yemeğini evden getirdiğini ya da kendisinin dışarıdan alarak sağladığını, %29.4'ü işverenin sağladığını belirtilmiştir(17). Denizli'de 2005'de Ceylan ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocukların %11.8'i iş yerinde yemek verilmediğini belirtilmiştir(20). Çalışmamızda evden yemek getirme düşüktür. Daha çok dışardan yeme ya da işyerinde hazırlama geçerlidir. Çocukların beslenme konusunda çok duyarlı olmaması şeklinde düşünülebilir. Sorunu işverene yükleme şeklinde de düşünülebilir. Bu durumda işverenin çalışanına nasıl bir beslenme sunduğu önemlidir. Ayrıca ücretlerin çok az olması da çocukların yemek işini işverene yükleme düşüncesi olarak yorumlanabilir(Tablo 9).

Araştırmada çocuk işçilerin iş yerlerinde ısıtma sisteminin %57'sinin yeterli olduğunu, %43'ünün yetersiz olduğunu söylediği belirlenmiştir. Denizli'de 2005'de Ceylan ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocukların çalışma ortamlarının %35.8'inde ısıtmanın yetersiz olduğunu belirtilmiştir(20). Ankara'da 1992'de Köksal'ın yaptığı çalışmada %52.5'inin çalışma ortamlarında ısınmanın yeterli bulduğu belirtilmiştir(58).Ankara'da 1993'de Boz'un yaptığı çalışmada çocuk işçilerin %25.8'inin iş yerinde üşüdüğünü, %11.6'sının iş yerinin ısıtılmadığını ancak üşümediğini söylediği belirtilmiştir(17). Sanayide birçok iş ortamının dış ortamda olması nedeniyle çocukların kış aylarında soğukta açıkta olmaları zorlu şartları sağlayabilir. Çıraklığın alanı çalışma ortamı özellikleri ısıtma ve üşüme üzerine direkt etkilidir diyebiliriz(Tablo 9).

Araştırmada çocuk işçilerin %83.1'inin iş yerindeki tuvaletlerin temiz olduğunu, %16.9'unun temiz olmadığını söylediği belirlenmiştir. Denizli'de 2005'de Ceylan ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocukların %10.9'unda işyerlerinde tuvalet bulunmadığı

belirtilmiştir(20). Çalışmamızda işyerinde tuvalet hijyeni açısından kötü olmadığı söylenebilir. Boşaltım ihtiyaçlarının düşünülmesi de olumlu bir etkidir diyebiliriz (Tablo 9).

Çalışmada çocuk işçilerin %66.7'sinin iş öğrenmek için, %32.5'inin ailesine ekonomik destek için, %0.8'inin aile zoruyla çalışmaya başladığı belirlenmiştir. Ankara'da 1992'de Köksal'ın yaptığı çalışmada çocuk işçilerin çalışma nedenlerinin okula devam edenlerin %66.25'inin meslek edinmek, %15'inin aile geçimine katılmak için, devam etmeyenlerin %53.61'inin meslek edinmek, %18.33'ünün okulu sevmediğinden, %11.64'ünün aile geçimine katılmak için çalıştığı belirtilmiştir(58). Çankırı'da 2004'de Akyan ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocuk işçilerin %78.7'sinin meslek sahibi olmak, %12.8'inin ailesine maddi yönden destek olmak, %4.3'ünün para kazanmak ve öğrenimini sürdürmek için çalıştığı belirtilmiştir(6). Ankara'da 1993'de Boz'un yaptığı çalışmada çocuk işçilerin %25'inin çalışmak istemesi, %21.8'inin okumak istememesi, %13.6'sının okuldaki başarısızlığı nedeniyle çalışmaya başladığı belirtilmiştir(17). İzmir'de 1998'de Emlek'in yaptığı çalışmada çocuk işçilerin %37.6'sının ailesinin ihtiyacı olduğundan, %37.6'sının okumak istemediğinden, %14.1'inin meslek edinmek için çalışmaya başladığı belirtilmiştir(35). Karaçi'de 2002'de Tabassum and Baig'nin yaptığı çalışmada çocukların %89'unun aileye yardım, %52'sinin aile baskısı nedeniyle, %4'ünün çalışmayı sevdiği için, %1'inin iş öğrenmek için, %1'inin kendi ihtiyacını karşılamak için çalıştığını belirtmiştir(89). Nepal'de 2004'deChakrabarty'nin yaptığı çalışmada çocukların %59.26'sının yiyecek ve giyecek ihtiyacını, %22.22'sinin gelirini artırmak için, %7.41'i ebeveyni hasta olduğu için, %7.41'i kendini korumak için, %3.7'si eğitimle ilgilenmediği için çalıştığı belirtilmiştir(21). Yukarıdaki çalışmalarda genellikle aileye destek açısında ya da kendi ihtiyaçlarını karşılamak için para kazanmak adına çalışıldığı göze çarpmaktadır. Meslek öğrenme düşüncesi zayıf kalmaktadır. Çocuklar yaşam kalitesini artırmak ve birey olarak ekonomik katkı için çalışmaktadırlar denilebilir(Tablo 10).

Araştırmada çocuk işçilerin %73.1'inin çalışmaktan memnun olduğu, %26.9'unun çalışmaktan memnun olmadığı belirlenmiştir. Karaçi'de 2002'de Tabassum and Baig'nin yaptığı çalışmada çocukların %79'unun işini sevmediği belirtilmiştir(89). Çalışmamızın aksine işini sevmediği göze çarpmaktadır. Bunu para kazanmak için yapmalarına bağlayabiliriz. Çalışmada çocuk işçilerin %30.5'inin meslek öğrendiği için, %24.1'inin yaptığı işi sevdiği için, %18.5'inin para kazandığı için çalışmaktan memnun olduğu

belirlenmiştir. Çalışmamızdaki memnuniyeti geleceğini planladığından dolayı memnun olmalarına bağlayabilir. Çocuklar meslek öğreniminin ekonomik nedenlerden daha ön planda görmelerini de söyleyebiliriz.

Çalışmada çocuk işçilerin %63.1'inin çalışmak yerine okulda olmayı istediği, %36.9'nun okulda olmayı istemediği belirlenmiştir. Çankırı'da 2004'de Akyan ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocuk işçilerin %46.8'inin çalışmayı ve okumayı, %27.7'sinin okumayı, %25.5'i sadece çalışmayı istediği belirtilmiştir(6). İzmir'de 1998'de Emlek'in yaptığı çalışmada çocuk %56.5'inin okula dönmek istediği, %38.8'inin istemediği belirtilmiştir(35). Çalışmamızla benzerlik gösterdiği ancak imkan verilse seçenek sunulsa okula gitmeyi tercih edecekleri söylenebilir. Yaşam şartlarına bağlı çalıştıkları sonucu çıkarılabilir(Tablo 10).

Araştırmada çocuk işçilerin haftalık kazançlarının (%68.7) üçte ikisinin 55-100 TL arasında, (%18.1)beşte birinin 15-50 TL arasında, %10.8'inin 110-150 TL arasında, %2.4'ünün 155 TL ve üzerinde kazancının olduğu belirlenmiştir. Günümüzde asgari ücret net olarak 2011 Asgari (16 yaşından küçükler için) 796,50 TL, neti (16 yaşından büyükler için): 629,96 TL olduğu düşünülürse ciddi bir farktan söze edilebilir. Denizli'de 2005'de Metin ve arkadaşlarının çalışmasında çocukların aylık kazançlarının %79.7'sinin 300 TL'nin altında olduğu(65). İzmir'de 1998'de Emlek'in çalışmasında çocuk işçilerin %30.6'sının 18-24 milyon, %7.1'inin 10 milyon altında, %3.5'inin 53-59 milyon arası aylık kazançlarının olduğunu(35). Çankırı'da 2004'de Akyan ve arkadaşlarının çalışmasında çocuk işçilerin %46.8'inin 15-20 milyon, %21.3'ünün 5-10 milyon ve 50-100 milyon lira haftalık ücret aldığı(6). Denizli'de 2005'de Ceylan ve arkadaşlarının çalışmasında çocukların %55.9'unun 250 TL altında ücret aldığı belirtilmiştir(20). Karaçi'de 2002'de Tabassum and Baig'nin çalışmasında çocukların aylık gelirini ort: Pakistan Rupesi ile 615 Rs (1.00 PKR=0.0183433) belirtmiştir(89). Çalışmamızda çocuk işçilerin haftalık ücretlerinin hem asgari ücrete hem de iş koşullarına göre düşük olduğu ve yukarıdaki çalışmaların yapıldığı yıllar göz önüne alındığında çalışmamızdaki çocukların çok az ücret aldıkları söylenebilir. Bunu **karın tokluğuna çalışma** olarak yorumlama tam konuyu açıklayabilir düşüncesindeyiz. Ayrıca bunu ekonomik istismar grubunda incelemek gerekir düşüncesindeyiz. Çalışmada çocuk işçilerin %68.3'ünün kazancını yetersiz bulduğu, %31.7'sinin kazancını yeterli bulduğu belirlenmiştir. Çalışan çocuk işçilerden üçte ikisi yaptıkları işe karşı aldıkları ücreti az bulduklarını söyleyerek çalışmalarını azda olsa para kazanmayı kabul ederek çalışmayı zorunluluk olarak

niteleyebiliriz. Çalışmada çocuk işçilerin (%57) yarısının fazla mesai yaptığını söylemiştir. Ort: 8.5 saatin üstüne çocukların çalıştırılması çalışma koşullarının ağırlığı ile düşünülünce yanlış olarak nitelenmelidir. Ağır işte uzun süre çalışma göstergesidir diyebiliriz. Çocukların fazla mesai yapma durumları kendi içinde incelendiğinde (n=142) %29.6'sının 120 dakika üzerinde, %26.1'inin 61-90 dakika aralığında, %19.7'sinin fazla mesaisinin süresinin belli olmadığı, %12.7'sinin 91-120 dakika aralığında, %11.9'unun 31-60 dakika aralığında fazla mesai yaptığı belirlenmiştir. Çalışmada çocukların çoğunluğunun günde 12 saat çalıştığı belirlenmişti ama fazla mesailerle bu sürenin daha da uzamaktadır. Bunun çalışma yasası dışında olması ve kesinlikle engellenmesi gerektiği düşüncesindeyiz. Çocukların fazla mesaiye kalanları kendi içinde incelediğimizde %66.9'unun fazla mesai ücreti almadığı, %33.1'inin fazla mesai ücreti aldığı saptanmıştır. Çocukların yarısından fazlasının fazla çalıştırıldığı ek sürenin ücretinin ödenmediği görülmektedir. Çocuklara ödenen ücretin azlığı yanında fazla çalışma ücretlerinin de verilmemesi ekonomik istismarı katlamaktadır. Emek sömürüsüne dönüşmektedir diyebiliriz(Tablo 11).

Çalışmada çocukların %63.5'i çalışmadığında ailesinden tepki almayacağını, %36.1'inin tepki alacağını söylemiştir. Çalışmamızın sonucuna göre çocukların 3/1'inin çalışmadığında ailesinden tepki alacağı görülmektedir. Çocukların ailelerinin %22.5'i çalışan çocuğun eve belli miktar para getirmesini istediğini, %77.5'i para getirmesini istemediklerini söylemiştir. Çalışmasa tepki alan ve kendisinden para beklenen çocuk sayısı yaklaşık benzerdir. Bunların çalışmasının ekonomik zorunluluktan kaynaklananlar olduğu söylenebilir. Bu çocukların %14.9'unun para götürmediğinde ailesinin kızdığı, %4.8'inin ailesinin ekonomik zorluk içerisine girdiği, %3.2'si dayak yediğini, %0.4'ünün korkudan eve gidemediğini, %0.4'ünün dayak ve kızma gibi tepkilerle karşılaştıkları belirlenmiştir. Eve para götürmezse %76.3'ü aileden tepki almadığını söylemiş 4/1'inin eve para götürmediğinde sorunla karşılaşacağı belirlenmiştir. Çocukların %42.6'sının kazandığı parayı ailesi ile paylaştığını, %28.9'u kazancının hepsini ailesine verdiğini, %20.1'inin harçlık yaptığını, %8.4'ü birikim yaptığını belirtmiştir. Nepal'de 2004'de Chakrabarty'nin yaptığı çalışmada çocukların %70.37'sinin yiyecek ve giyime, %14.81'inin kişisel günlük giderlere, %11.11'inin aileye borç verdiğini, %3.7'sinin ailenin giderlerini ödediği belirtilmiştir(21). Çalışmalarda çocuk kazandığı parayı ailesine vermesi yanında ailenin kendisi için yapması gereken harcamaları da kendi kazancıyla yaptığı, erken yaşta kendi giderlerini üstelenmek zorunda kaldığı, ailesinin diğer fertleri

için de destek sağladığı ortaya çıkmaktadır. Çocuğun erken erişkin olması ve sorumluluk alması demektir(Tablo 12).

Çalışmada çocukların %79.1'inin ailesinin sosyal arkadaşlarıyla olmasına izin verdiği saptanmıştır. Beşte biri ailenin çocuklarının arkadaş edinmelerinde sakınca görmekte arkadaşlarıyla olmasına izin vermemektedir. Ailelerin topluma güvenmemesi olarak düşünülebileceği gibi çocuğun kontrol dışına çıkması korkusu ile de bunu istemedikleri söylenebilir. Çalışmada çocukların %57'sinin hafta sonu tatilinde gezdiği, %19.7'sinin dinlendiği, %10.8'inin çalıştığı, %8'inin arkadaşlarıyla olduğu, %1.6'sının ailesi ile birlikte gezdiği, %1.2'sinin okula (açık öğretim Lisesi) gittiği %0.8'inin genelde dinlendiği bazen iş yerinde çalıştığı, %0.4'ünün enstrüman kursuna ve spora gittiği belirlenmiştir. Çocukların üçte ikisi gezerek boş vaktini değerlendirirken üçte birinin değişik aktivite, okula devam ya da çalışarak geçirdiği dinlenmediği saptanmıştır. Çocuk yaşta yoğun sorumluluk çocukluğunu yaşayamama ileride büyük pişmanlığa neden olabilecektir(Tablo 13).

Çalışmamızda çocukların %75.9'u ustasını işi öğretmede etkili bulduğunu, %11.6'sı etkili bulmadığını söylemiştir. Denizli'de 2005'de Metin ve arkadaşlarının çalışmasında çocukların %83.5'i ilk yaptığı işlerde ustasından yardım alabildiği(65), Denizli'de 2005'de Ceylan ve arkadaşları çalışmasında çocukların %11.4'ü ustaların kendilerine mesleki eğitim vermediğini söylediğini belirtmiştir(20). Çalışmamızla benzerlik gösteren çalışmalarda çocuk işçilerce ustaların iş öğretmede etkili bulunduğu saptanmıştır. Usta çırak yöntemi olarak öğrenilen el becerileri meslek öğrenmekte en uygun öğrenme yöntemi olduğu tüm otörlerce kabul edilen bir yöntemdir. Çocukların %69.5'i çalıştığı işyerinde iş vereni tanımadığını, %30.5'i tanıdığını söylemiştir. Çocuklar %21.3'ü tanıdık işverenin yararlı olduğunu, %9.2'si yararlı olmadığını söylemiştir. Çocukların üçte birinin tanıdık yanında olmasına rağmen onda biri bunun fayda sağlamadığını ifade etmiştir. Çocukların %54.6'sı iş yeri denetiminin yapıldığını, %45.4'ü yapılmadığını söylemiştir. İş yerlerinin yarısının denetlenmemesi iş yerlerinde çalışma ve işçi çalıştırma kanunlarına aykırı hareket edebileceği korkusu yaratmaktadır. Denetlenmeme keyfi çalışma koşulları oluşmasında önemli bir faktördür(Tablo 14).

Çalışmada çocukların %87.6'sı çıraklığa başlarken çıraklık sözleşmesi imzaladığını, %12.4'ü imzalamadığını ifade etmiştir. İstanbul'da 2008'da Yıldırım'ın çalışmasında çocuk işçilerin %13'ü çıraklık sözleşmesi imzaladığını, %87'si çıraklık sözleşmesi imzalamadığını(107). Ankara'da 1993'de Boz'un çalışmasında çocuk işçilerin

%48.2'siçiraklık eğitiminde sözleşme imzaladığını belirtmiştir(17).Çalışmamızda çocuk işçilerin büyük oranının çiraklık sözleşmesi yaptığı bozun çalışmasında bu oranın yarıdan daha az olduğu, Yıldırım'ın çalışma sonuçlarının bizimkinin tam tersi değerler sahip olduğu saptanmıştır. Büyük şehirlerde daha çok denetimsizlik olduğu göçün çalışan sayısını artırmasına, kontrol dışı çalışmalara bağlanabilir(Tablo 14).

Çalışmamızdaki çocuk işçilerin %77.5'i işverenin iyi davrandığını, %12'si azarladığını, %4.4'ü çok fazla çalıştırdığını, %3.6'sı küfür ettiğini, %1.2'si küfür ve azarlama olduğunu söylemiştir. Çalışmamızda çocukların üçte ikisi iş verinin iyi davrandığını söylerken diğerleri azar küfür çok çalışmadan şikayet etmiştir. İşverence dövülen çocuk yoktur. Ankara'da 1993'de Boz'un çalışmasında çocuk işçiler ustasının davranış şeklini %50.4'ü tatlılıkla uyarma, %32'si kızıp bağırma, %4.4'ü küfür, %4'ü dövme olarak belirtilmiştir(17). Çalışmamızda işveren davranışı Ankara'ya göre daha iyidir. Çocukların iş yerinde rahatsızlık duyduğu kişileri kendi içinde incelediğimizde %42.6'sı işçi çocuklardan, %38.9'u iş verenden, %18.5'i kalfasından rahatsız olduğunu belirtmiştir. Çocuklar çalışma yaşamında karşılaştığı problemleri %71.9'u konuşarak, %14.5'i tartışmayla, %6.4'ü kaba kuvvetle, %6.4'ü başkasına sığınarak, %0.4'ü konuşarak-tartışarak çözeceğini ifade etmiştir. Çocukların problemleri öncelikle konuşarak çözümlemesi sevindiricidir(Tablo 15).

Çalışmada çocukların ailesi tarafından %85.5'inin ihmal edilmemesi, %78.7'sinin ailesinin çocuğun sorunlarına destek olması ve %85.5'inin aile ortamında şiddet olmaması yanında %14.5'inin ihmale uğrayıp %21.3'ünün ailede destek görmemesi %14.5'inin aile ortamında şiddet olması söz konusudur. Sivas'ta 1999'da Kuğu ve arkadaşlarının çalışmasında çocukların %73'ü aile içi şiddet olmadığı belirtilmiştir(59). Çalışmamızda aile içi ihmal ya da şiddet oranı aynıdır aile desteği olmaması daha fazladır. Sivas'a göre daha az olan değerlerimiz yerleşik yaşama özelliğine ve aile bağının kuvvetine bağlanabilir. Ancak altıda birlik ya da beşte birlik değerlerde çok azımsanmamalıdır. Çalışmamızda(%14.5) aile içi şiddet şekli kendi içinde incelediğimizde %77.8'i aile ortamında tartışma/kavga, %11.1'i dayak, %11.1'i küfür olduğunu belirtmiştir(Tablo 16).

Araştırmada çocukların %94'ü aileden dayak yemediğini, %6'sı yediğini söylemiştir. Dayak uygulayanları kendi içinde incelediğimizde %53.4'ü baba, %20'si anne, %20'si abi/abla, %6.6'sı anne+baba belirlenmiştir. Denizli'de 2006'da Çatak ve arkadaşlarının çalışmasında çocuk işçi ailelerinde fiziksel şiddet %9.8'dir. Bu çalışmada çocuk işçilerde

fiziksel ceza verenlerin %66'sı baba, %24'ü anne, %10'u baba ve anne olduğu belirtilmiştir(25). Çalışmamız benzerlik göstermektedir. Fiziksel ceza veya istismarı en çok babalar tarafından yapıldığı söylenebilir(Tablo 16).

Çalışmada çocukların %86.7'sinin iş ortamında istismara uğramadığı, %13.3'ünün uğradığı belirlenmiştir. Çalışmamızda çeşitli şekilde istismara uğrama az da olsa mevcuttur. Çocuklara istismar uygulayanlar kendi içinde incelendiğinde %72.8'i patron, %21.2'si işçi çocuklar, %6'sı kalfasıdır. Buna göre iş ortamındaki istismarların dörtte üçü işveren, beşte biri işçi çocukların birbirine uyguladığı istismardır. Uygulanan istismar şekli incelendiğinde %51.5'i küfür, %24.2'si azar, %21.2'si çok çalıştırılma, %3.1'i dayak olarak saptanmıştır. Çalışmamızda, fiziksel istismarın düşük, duygusal istismarın çokluğu dikkat çekmektedir. Cinsel istismara rastlanmamıştır. Saklandığına dair bir izlenimde hissedilmemiştir(Tablo 17).

Çalışmada işçi çocukların %59.4'ü çocuklar çalışmalı, %40.6'sı çalışmamalı demiştir. Sonuca göre işçi çocukların bu konuda olumlu düşünenlerle olumsuz düşünenlerin yakın olduğu fakat çoğunluğun çalışmaya olumlu baktığı söylenebilir. Çocuk işçilerin çalışmaya başlama yaşına bakışları incelendiğinde %55.5'i 15-17 yaşında, %27.7'si 12-14 yaşında, %12.8'i 11 yaş ve altında, %4'ü 18 yaş ve üzerinde çalışmaya başlaması gerektiğini söylemiştir. Çocukların yarısı 12-15 yaşlarını çalışmaya başlama yaşı görürken dörtte biri ilköğretim zorunlu olmasına rağmen bu yaşları çalışma yaşı olarak nitelemesi, yörede okuryazarlığın yeterli görülmesi diplomaya ihtiyaç duyulmaması olarak yorumlanabilir.

Çalışmada çocuk işçilerin %71.1'i evden kaçmayı düşünmediği, %18.1'i evden kaçmayı düşündüğünü, %10.8'i daha önce bunu denediğini söylemiştir. Denizli'de 2006'da Çatak ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada çocuk işçilerde evi terk etme %7.9 belirtilmiştir(25). Evden kaçmayı düşünmeyen çocukların dörtte üç olmasına rağmen evden kaçmayı düşünen ve daha önce deneyen %29 olması yüksektir. Çocukların çok sıkıldığında aileden koptuğunu söyleyebiliriz. Bu sokak çocukları ve istismarı artıracığı için çok önemlidir, engellenmelidir. Çalışan işçi çocukların %92'si intihar düşünmediğini, %8'i intihar edebileceğini belirtmiştir. Sivas'ta 1999'da Kuğu ve arkadaşları çocukların %96.6'sının intihar düşünmediğini göstermektedir(59). Çalışmamızın Sivas'a göre iki kat fazla intihar düşündüğü söylenebilir bu yoğun çalışma şartlarına bağlanabilir(Tablo 18).

Çalışmada çocuk işçilerin %84.7'si çocukluk çağında çalışmanın yetişkinlikte olumlu etkisini göreceğini, %14.9'u fayda görmeyeceğini söylemiştir. Çocuk işçiler gelecekte iş

becerilerinin daha iyi olması için çocukta çalışmayı savundukları söylenebilir. Çalışmamızdaki çocuk işçiler gelecekteki meslek hayatlarında %56.2'si iş yeri açma, %16.5'i aynı işe devam etme, %1.2'si okul eğitimine geri dönmek istediğini, %1.2'si Sosyal Güvenlik Kurumuna bağlı çalışmak istediğini, %0.8'i ilgili okulu okumak istediğini, %0.4'ü farklı bir işte çalışma isteğini belirtirken %23.3'ü kararsızlık ve belirsizlik ifade etmiştir. Çalışma sonucumuza göre çocuk işçilerin 4/3'ü çalıştığı işi devam ettirmek, 4/1'inin farklı bir iş, okula dönmek ya da kararsızdır. Bunu zorlama ile çalıştırılmaya bağlayabiliriz(Tablo 19).

Çalışmamızda çocuk işçilerin %78.3'ü iş yerinde sigortasız çalıştığını; Ankara'da 2002'de Albayrak ve arkadaşları çocukların %21.5'inin sigortasız(8), İstanbul'da 2008'de Yıldırım %80'inin sigortasız(107), Ankara'da 1992'de Köksal çıraklık okuluna gitmeyenlerin %91.6'sının sigortasız(58). İzmir'de 1998'de Emlek çocuk işçilerin %40'ının sigortasız(35), Malatya'da 2002'de Yılmaz ve arkadaşları çocuk işçilerin %48.7'sinin sigortasız(108). İzmir'de 2002'de Başbakkal ve arkadaşları çocuk işçilerin %47.9'unun sigortasız çalıştığını belirtmiştir(14). Köksal ve Yıldırımın yüksek olan sigortasız çalıştırma özelliği bizim çalışmamıza yakın değerler göstermektedir. Diğerleri yarıya yakın düşüklük göstermektedir. Bunu eksik denetim özelliklerine bağlayabiliriz. Çalışmamıza katılan çocuk işçilerin %65.1'i çalıştığı sürece periyodik sağlık muayenesi yaptırılmadığını, %10.8'i yaptırıldığı, %24.1'i ara sıra yaptırıldığını ifade etmiştir. Erzurum'da 1997'de Erci ve arkadaşları çocuk işçilerin %94.2'sinin periyodik muayene yaptırılmadığını(38), Malatya'da 2002'de Yılmaz ve arkadaşları çocuk işçilerin %98.3'ünün periyodik muayene yaptırılmadığını(108). Ankara'da 1993'de Boz çocukların %12.6'sının sağlık kontrolünden geçtiğini belirtilmiştir(17). Erci ve Yılmaz'ın periyodik muayene yaptırmamasına göre düşük olan yaptırmama sayımız; yaptıranların onda bir olması, ara sıra yaptıranlarla yetersiz değerlendirilmeli diyebiliriz. Çalışmaya katılan çocuk işçilerin %67.5'i tetanos aşılı olması, %32.5'inin aşısının yapılmaması belirlenmiştir. Çalışmamızın 9-18 yaş grubu çocuklar üzerinde olması ve bu yaş grubunun rapellerinin ilköğretim ve lise eğitimi sürecinde devam etmesine bağlanabilir. Buna rağmen üçte bir yapılmama yapılan iş riski nedeniyle önemli derecede yüksek görülmelidir. Çalışmamızdaki çocuk işçilerin %52.2'si çalışma ortamının sağlık açısından riskli olmadığını, %47.8'i riskli olduğunu söylemiştir. Ankara'da 1993'de Boz çocukların %13'ünün iş ortamında kaza riskinin yüksek söylediği belirtmiştir(17). Çalışmamızda bozun değerinden çok daha yüksek bulunan sonucu çalışma ortam

farklılığına bağlayabiliriz. Çalışmada çocuk işçilerin %87.6'sı çalışma ortamında sağlık sorunu yaşamadığını, %12.4'ü yaşadığını söylemiştir. İstanbul'da 2008'de Yıldırım çocuk işçilerin %15'inin çalışma ortamında sağlık sorunu yaşadığını,%85'inin yaşamadığı belirtilmiştir(107). Çalışmamıza paralel sonuçlar göstermektedir. Çalışma süreleri uzadığında sorunların artacağı düşünülebilir(Tablo 20). Çalışmamızda çalışan çocukların %12.4'ünün sağlık sorunu yaşamasını incelersek, %10.4'ünün işe bağlı hastalık, %2'sinin iş kazası yaşadığı görülür. İzmir'de 1998'de Emlek çocuk işçilerin %14.1'inin iş kazası geçirdiği ve %41.2'sinin sağlık sorunu yaşadığını(35), Sivas'ta 2007'de Kocatürk çocukların %48.8'inin iş kazası geçirdiğini(55), Ankara'da 1993'de Boz çocukların %16'sının işle ilgili hastalık geçirdiğini, %28.75'inin solunum rahatsızlığı, %15'inin halsizlik, bayılma, baş ağrısı, %15'inin eklem ağrıları, romatizma olduğunu, %23.6'sının işle ilgili bir kaza geçirdiği belirtmiştir(17). Çankırı'da 2004'de Akyan ve arkadaşları çocuk işçilerin %34'ünün iş kazası geçirdiğini belirtmiştir(6). Çalışmamızın çalışmalara göre çok düşük kaldığı söylenebilir. Kaza ve hastalıklara bakış açısında farklılık ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Göreceli değerlendirmelere bağlayabiliriz(Tablo 20).

Çalışmada çocukların %65.5'i çalıştığı işin kendine göre ağır olmadığını, %34.5'i ağır olduğunu söylemiştir. Denizli'de 2005'de Metin ve arkadaşları çocukların %40.3'ünün gücünü aşan işte çalıştığını söylediğini(65). Denizli'de 2005'de Ceylan ve arkadaşları çocukların %40.3'ünün işyerinde çalışırken gücünü aşan işler yapmak zorunda kaldığını ifade etmiştir(20). Çalışmamızda iş ağırlığı diğer çalışmalara göre daha yüksek ifade edilmiştir. Sanayide çalışma farklılığı sağlamış olabilir. Çalışmamızda çocuk işçiler %14.9'u günlük çalışma süresinin 8 saat, %8.8'i içraklara güçlerinin yeteceği işler yaptırılmasını, %7.2'si ücretlerin düzenlenmesini, %6.8'i kazaların önlenmesini, %5.6'sı iş sağlığı ve işçi güvenliği hakkında bilgi verilmesini,%2.4'ü usta ve kalfaların kötü davranmamasını, %0.4'ü oyun sahasının olmasını, %0.4'ü temizlik işlerinin iyi yapılmasını istemektedirler. Çalışmamızda kazaların önlenmesi, ücret ve çalışma saatlerinin düzenlenmesinin sanayideki birçok sorunun çözümü olabileceği saptanmıştır(Tablo 21).

Çocukların yaş dağılımına göre ailedeki kötü alışkanlık durumlarına bakınca; 10-12 yaş grubunda %66.7'sinin ve 13-15 yaş grubunda %25.7'sinin babasının, 16 yaş grubunda %80'inin, 17 yaş grubunda %81.8'inin ve 18 yaş grubunda %80.7'sinin ailesinde kötü alışkanlığı olmadığı saptanmıştır. Bu çalışma sonucunda 10-12 yaş ve 13-15 yaş

grubundaki çocukların ailesindeki kötü alışkanlığın babalarında olduğu bulunurken, 16-18 yaş arasındakilerde ailesinde kötü alışkanlığı olanların çok düşük oranlarda olduğu görülmektedir. Çocukların yaşı büyüdükçe ailesindeki kötü alışkanlıklar önemli ölçüde azalmıştır. Yaş ile ailedeki kötü alışkanlık arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmuştur ($p=0.014$) (Tablo 22).

Çocukların yaş dağılımlarına göre çıraklık sözleşmesini imzalama durumları karşılaştırıldığında; 10-12 yaş grubunda tümünün çıraklık sözleşmesi imzalamadığı, 18 yaş grubunda tamamının ve 13-15 yaş grubunda %42.9'unun sözleşmeyi imzaladığı, 17 yaş grubunda %94.8'inin, 16 yaş grubunda %93.3'ünün, 13-15 yaş grubunda %57.1'inin çıraklık sözleşmesini imzaladığı saptanmıştır. 10-12 yaş grubundan hiç kimse çıraklık sözleşmesini imzalamazken, 13-15 yaş grubundan itibaren bu oran artmaya başlamış ve 18 yaşındakilerin tamamının sözleşmeyi imzalamıştır.

Yaşı kanunların çalışmaya izin verdiği sınırlar öncesi ve sonrası olarak ayırdığımızda; 10-14 yaş grubunun %4.5'i, 15-18 yaş grubunun %95.6'sı sözleşme yaptığını söylemiştir. 10-14 grubunda tamamına yakınının sözleşme imzalamadığı görülmektedir. Bu durum 1475 Sayılı İş Kanunun 67. maddesine göre "15 yaşından aşağı çocukların çalışmaları yasaktır. Ancak, çocukların sağlık ve gelişmelerine, okul veya mesleki eğitim ve mesleğe yönelme programlarına devamlarına yahut öğrenimden faydalanma kabiliyetlerine zarar vermeyecek işlerde 13 yaşını doldurmuş çocukların çalıştırılması mümkündür" (95) ifadesine istinaden 15 yaşını geçmiş çocukların çalıştırıldığı ve işe alınan çocuklara çıraklık sözleşmesi imzalatıldığı söylenebilir. Ayrıca 10-14 yaş grubu çocukların sözleşmesi olmadığı için çalışma haklarını öğrenememekte ve kullanamamaktadır. Yaş ile çıraklık sözleşmesi imzalama durumları arasında istatistiksel tam ilişki bulunmuştur ($p=0.00$) (Tablo 22-23).

Çocukların yaş dağılımına göre çıraklık okuluna gitmeleri karşılaştırıldığında; 10-12 yaş grubunun tümünün çıraklık okuluna gitmediği, 13-15 yaş grubunun %57.1'inin çıraklık okuluna gittiği, %42.9'unun gitmediği, 16 yaş grubunun %93.3'ünün gittiği, 17 yaş grubunda %94.8'inin gittiği, 18 yaş grubunda tümünün gittiği saptanmıştır. Yaşa göre çıraklık okuluna gitmeleri arasında istatistiksel tam anlamlı ilişki bulunmuştur($p=0.000$).

Çocukların yaş dağılımına göre çıraklık okulunun yararlı olması karşılaştırıldığında; 10-12 yaş grubunda tümünün, 13-15 yaş grubunda %42.9'unun, 16 yaşındakilerin %6.7'sinin, 17 yaşındakilerin %5.2'sinin çıraklık okuluna gitmediği, 13-15 yaş grubunun %57.1'inin, 16 yaş grubunun %86.7'sinin, 17 yaş grubunun %88.3'ünün, 18 yaş

grubunun %88'inin çıraklık okulunun yararlı olduğunu söylediği saptanmıştır. Yaş gruplarını 15 yaş altı ve üstü olarak gruplandığımızda; 10-14 yaş grubunun %95.5'i çıraklık okuluna gitmediğini, %4.5'i yaralı, 15-18 yaş grubunun %87.7'si yararlı, %7.9'u yararsız olduğunu belirtmiştir. Çıraklık okuluna 3308 sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunun 10. maddesine göre; çıraklık eğitimine alınma şartlarında; “en az ilkokul mezunu olmak ve 13 yaşını doldurmuş, 19 yaşından gün almamış olmak” (28) ifadesi bulunmakta olup buna göre araştırmamızda da 10-12 yaş grubundakilerin tamamının çıraklık okula gitmediği, ve 16-18 yaş arasındaki çocukların büyük oranı çıraklık okulunun faydalı olduğu görüşündedir. Sanayi içinde uygulamalı olarak iş öğrenen çocukların çıraklık eğitimini faydalı görmeleri bu okullarda verilen eğitim kalitesinin iyi düzeyde olduğunu düşündürebilir. Yaş ile çıraklık okulunun yararlı olma durumları arasında istatistiksel tam ilişki bulunmuştur($p=0.000$) (Tablo 22-23).

Yaş dağılımlarına göre çıraklık eğitimindeki ders saatleri karşılaştırıldığında; 10-12 yaş grubunda tümünün çıraklık eğitimine gitmediği, 13-15 yaş grubunun %54.3'ünün haftada 10 ve %2.9'unun 4 saat, 16 yaş grubunda %88.9'unun 10 saat, 17 yaş grubunda %92.2'sinin 10 ve %2.6'sının 4 saat, 18 yaş grubunun %91.6'sının haftada 10 saat derse gittiği saptanmıştır. 3308 sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunun 20. maddesine göre; “Çıraklık eğitiminin amacına uygun olarak her meslek dalının özel amaçları ve bu amaçları gerçekleştirecek derslerin çeşitleri, süreleri konuları ve uygulamada göz önünde bulundurulacak esaslar Bakanlıkça hazırlanacak öğretim programlarında belirtilir. Eğitim ve öğretim hazırlanan bu programlara uygun olarak yürütülür”(28) ifadesine göre çıraklık eğitim saatleri bölümlere göre değişiklik gösterebilmektedir. Çalışmamızdaki çocukların ders saatleri değişiklik göstermekte olup haftada 10 saat eğitim alanların yanı sıra 4 saate kadar olan derslerin varlığı göze çarpmaktadır. Yaş ile çıraklık eğitimindeki ders saatleri arasında istatistiksel tam ilişki bulunmuştur($p=0.00$) (Tablo 22).

Yaş dağılımlarına göre günlük çalışma saatleri karşılaştırıldığında; 10-12 yaş grubunun %11.1'inin 6 saat, %33.3'ünün 8 saat, %55.6'sının 9-12 saat, 13-15 yaş grubunun %85.7'sinin 9-12 saat, %5.7'sinin 13-15 saat, 16 yaş grubunun %88.9'unun 9-12 saat, %8.9'unun 13-15 saat, 17 yaş grubunun %87'sinin 9-12 saat, %6.5'inin 13-15 saat, 18 yaş grubunun %75.9'unun 9-12 saat, %21.7'sinin 13-15 saat arası çalıştığı saptanmıştır. Yaşları 15 yaş ve altı olarak grupladığımızda; 10-14 yaş grubunun 27.2'si 5-8 saat, %72.7'si 9-12 saat, 15-18 yaş grubunun %3.9'u 5- 8 saat, %83.3'ü 9-12 saat, %12.8'i 13-15 saat çalıştığını belirtmiştir. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun 173. maddesine göre;

“12 yaş ile 16 yaş arasında bulunan kız ve erkek çocuklar günde azami 8 saatten fazla çalıştırılmazlar”(107) ifadesi mevcuttur. Çalışmamızda 10-12 yaş grubundakilerin yarısından fazlasının 8 saatten fazla çalıştığı, 15-18 yaş grubunun tamamına yakın(diğer yaş grubundan daha fazla) 9 saatten fazla çalışmakta ve işçi çalıştırma saatlerine uyulmadığı görülmektedir. Yaş ile günlük çalışma saatleri arasında istatistiksel tam ilişki bulunmuştur($p=0.00$) (Tablo 22-23).

Yaşa göre çalışılan işin ağırlığı karşılaştırıldığında; 10-12 yaş grubunun %66.7'si, 13-15 yaş grubunun %65.7'si, 16 yaş grubunun %71.1'i, 17 yaş grubunun %66.2'si, 18 yaş grubunun %61.4'ü çalıştığı işin ağır olmadığını söylemiştir. Buradaki sonuca göre her yaş grubunda yaklaşık üçte ikisi işinin ağır olmadığı söylene de sanayi çalışması beden gücünü isteyen işlerdir. Mevsimler bile sanayideki çalışma koşullarını ağırlaştırabilir. Örneğin kışın soğukta ve yazın sıcakta çalışıldığında iş koşulları olabildiğince ağırlaşmaktadır. Çalışmamızdaki yaş gruplarındaki çocuklar için sanayi çalışmasının kolay olmayacağı söylenebilir. Yaş ile çalışılan işin ağırlığı arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunamamıştır($p=0.869$) (Tablo 22).

Yaşa göre çalışma nedenleri karşılaştırıldığında; 10-12 yaş grubunun %88.9'u iş öğrenmek ve %11.1'i aile baskısı, 13-15 yaş grubunun %31.4'ü ve %68.6'sı, 16 yaş grubunun % 27.6'sı ve %73.3'ü, 17 yaş grubunun %36.4'ü ve %63.6'sı, 18 yaş grubunun %36.1'i ve %62.7'si sırasıyla aileye destek ve iş öğrenmek için çalıştığını belirtmiştir. 10-12 yaş grubunda belli bir oranın aile baskısı altında çalıştığı ve diğer yaş gruplarında aile baskısının olmadığı görülmektedir. Bu yaşları 15 yaş ve üstü olarak grupladığımızda 10-14 yaş grubunun %72.7'si iş öğrenme, %22.7'si aileye destek, %4.5'i aile zorlaması, 15-18 yaş grubunda %66.1'i iş öğrenme, %33.5'i aileye destek, %0.4'ü aile zorlamasıyla çalıştığı görülmektedir. Bu toplumda var olan zanaatın küçük yaşta öğrenilmesi düşüncesini güçlendirmektedir. Çalışmamızdaki 15 ve üstü yaş grubundaki çocukların üçte ikisi iş öğrenmek için çalıştığını söylerken ve geriye kalan üçte biri aile bütçesine destek olmak için çalıştığını söylemiştir. Bu da çocuklardaki yaşın büyümesiyle aile bütçesine katkıda bulunma düşüncesinin arttığı söyleyebilir. Yaş ile çalışma nedenleri arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmuş($p=0.016$)(Tablo 22), 15 yaş altı ve üstü olarak gruplandığında istatistiksel ilişki bulunmamıştır($p=0.080$)(Tablo 23).

Yaşa göre iş yerindeki sağlık muayenesinin yapılması karşılaştırıldığında; 10-12 yaş grubunda tümünün sağlık muayenesinin yapılmadığı, 13-15 yaş grubunda %77.1'i, 16 yaş grubunda %64.4'ü, 17 yaş grubunda %67.5'i, 18 yaş grubunda %54.2'si iş yerinde

sağlık muayenelerinin yapılmadığını söylemiştir. 1475 sayılı İş Kanunun 80. maddesine göre; 13'den 18 yaşına kadar (18 dahil) çocukların herhangi bir işe alınmalarından önce, işyeri hekiminin, işçi sağlığı dispanserleri, bunların bulunmadığı yerlerde sırası ile en yakın Sosyal Sigortalar kurumu, sağlık ocağı, hükümet veya belediye tabiplerine muayene ettirilerek işin niteliği ve şartlarına göre vücut yapılarının dayanıklı olduğunun raporla belirtilmesi ve bunların 18 yaşını dolduruncaya kadar en az her 6 ayda bir aynı şekilde doktor muayenesinden geçirilerek bu işte çalışmaya devamlarında bir sakınca olup olmadığının kontrol ettirilmesi ve bu raporların işyerinde muhafaza edilerek yetkili memurların isteği üzerine kendilerine gösterilmesi zorunludur. Birinci fıkrada yazılı tabipliklerce verilen raporlara itiraz halinde, işçi en yakın Sosyal Sigortalar Kurumu Hastanesi sıhhi kurulunca muayeneye tabi tutulurlar. Verilen rapor kesindir” (95) hükmü olmasına rağmen çalışmamızda çocukların 10-12 yaş grubunun tamamında sağlık kontrollerinin hiç yapılmadığı, yaşların büyümesine rağmen çocukların ortalama olarak üçte ikisinin muayenelerinin yapılmadığı görülmektedir. Sağlık muayenelerinin hangi sıklıkta ve şartlarda yapılacağı kanunlarda açık bir şekilde belirtilmesine rağmen kanuna uygunsuz davranılmakta olduğu söylenebilir. Yaş ile iş yerindeki sağlık muayenesinin yapılması arasında anlamlı ilişki bulunmuştur($p=0.039$) (Tablo 22).

Yaşa göre tetanos aşısının yapılması karşılaştırıldığında; 10-12 yaş grubunda %88.9'u, 13-15 yaş grubunda %65.7'si, 16 yaş grubunda %48.9'u, 17 yaş grubunda %68.8'i, 18 yaş grubunda %74.7'si tetanos aşısının yapıldığını söylemiştir. 10-12 yaş grubundakilerin ilköğretim çağında olmalarından dolayı tetanos aşılarının ilköğretim aşı takvimine göre tam olarak yapılması gerekmektedir ama buradaki oranlara göre bu yaş grubundaki çocukların yaklaşık beşte birinin aşılanmadığını söylediği, yaşın yükselmesiyle birlikte bu oranın arttığı görülmektedir. Bu durum ya çocukların okulda kendilerine yapılan aşıyla ilgili bilgilendirilmedikleri ya da aşı uygulamaları sırasında çocukların okulda olmadıklarını düşündürebilir. Yaş ile tetanos aşısının yapılması arasında istatistiksel önemli ilişki bulunmuştur($p=0.026$) (Tablo 22).

Yaşa göre ailesinin sorunlarına destek olması karşılaştırıldığında; 10-12 yaş grubunda %88.9'u, 13-15 yaş grubunda %77.1'i, 16 yaş grubunda %77.8'i, 17 yaş grubunda %77.9'u, 18 yaş grubunda %79.5'i ailesinin sorunlarına destek olduğunu söylemiştir. Aileler çocuklarının sorunlarına her yaşta sonsuz destek vermek zorundadır. Toplumumuzda çocuklar büyüdükçe onların sorunlarına olan ilgilerinde bir parça olsun azalma olmaktadır. Çalışmamızda da görüldüğü gibi 10-12 yaş grubundakilerin beşte

dördüne ailelerin destek olduğu ama diğer yaş grubunda bu oranın biraz azaldığı görülmektedir. Maalesef çalışmamızda çocukların ortalama olarak dörtte ikisinin ailesinin sorunlarına destek olmadığı ve çocukların sorunlarla baş başa kaldığı açıktır. Yaş ile ailesinin sorunlarına destek olma durumları arasında istatistiksel önemli ilişki bulunamamıştır($p=0.952$) (Tablo 22).

Yaş dağılımlarına göre iş ortamında fiziksel veya cinsel istismarla karşılaşma durumları karşılaştırıldığında; 10-12 yaş grubunda tümünün istismarla karşılaşmadığı, 13-15 yaş grubunun %91.4'ü, 16 yaş grubunun %86.7'si, 17 yaş grubunun %87'si, 18 yaş grubunun %83.1'i istismarla karşılaşmadığını belirtmiştir. Aynı karşılaştırmayı 15 yaş altı ve üstü olarak gruplandırma yaptığımızda; 10-14 yaş grubunun tamamı karşılaşmadığını, 15-18 yaş grubunun %14.5'i karşılaştığını belirtmiştir. 10-14 yaş grubundaki çocukların tamamının fiziksel veya cinsel istismarla karşılaşmadığını söylerken bu oran yaş arttıkça azalmakta ve istismar görülmektedir. Bu durum küçük yaştaki çocukların bu soruya cevap verirken korku duyduklarını veya var olan gerçeği saklamaya çalıştıklarını gösterebilir. Yaş ile iş ortamında fiziksel veya cinsel istismarla karşılaşma durumları arasında istatistiksel önemli ilişki bulunamamıştır($p=0.559$) (Tablo 22-23).

Yaşa göre ustanın iş öğretme etkinliği karşılaştırıldığında; 10-14 yaş grubunun %72.7'si etkili, %27.3'ü kısmen, 15-18 yaş grubunun %76.2'si etkili, %12.8'i etkisiz, %11'i kısmen etkili olduğunu belirtmiştir. 10-14 yaş ve 15-18 yaş grubunun dörtte üçü ustalarının iş öğretmede etkili olduğunu söylemiş ve bu ustaların zanaat öğretmedeki ilgilerini, ayrıca çocukların işi diğer arkadaşların değil, ustalarından öğrenerek geliştirdikleri söylenebilir. Yaşla ustanın iş öğretmesi arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmuştur($p=0.029$)(Tablo 23).

Yaşa göre kazanılan ücreti yeterli bulma karşılaştırıldığında; 10-14 yaş grubunun %50'si; 15-18 yaş grubunun %70'i yetersiz bulduğunu söylemiştir. Sonucumuza göre 15 yaş altındaki çocukların yarısı kazancını yetersiz bulurken, 15 yaş üstündeki çocukların yaklaşık dörtte üçü yetersiz bulmaktadır. Çocuklar küçük yaşlarda kendisine verilen ücreti her koşulda kabul ettiği ve işine göre alması gereken ücretin farkındalığının az olduğu, fakat yaptığı işin ağırlığını yaşları büyüdükçe fark ettiği ve kazancının da buna göre az olduğunun farkına vardığı söylenebilir. Yaşla kazanılan ücreti yeterli bulma arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmuştur($p=0.054$)(Tablo 23).

Yaşa göre çalışmaktan memnun olmaları karşılaştırıldığında; 10-14 yaş grubunda %50'si, 15-18 yaş grubunun %75.3'ü memnun olduğunu söylemiştir. Sonuçta çalışmaktan

memnuniyet fazla olsada 10-14 yaş grubu çocukların yarısı çalışmaktan memnuniyetsizdir. Aile zorlaması yada çalışmak zorunda kalması tekrar karşımıza çıkmaktadır. 15-18 yaş grubunun dörtte üçü çalışmaktan memnun ve bu durum çocukların iş bulma ve zanaat öğrenme memnuniyeti olarak söylenebilir. Yaşla çalışma memnuniyeti arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmuştur($p=0.011$)(Tablo 23).

Yaşa göre ailesinden ihmal edilme karşılaştırıldığında; 10-14 yaş grubunun %9.1'i, 15-18 yaş grubunun %15'i ihmal edildiğini belirtmiştir. Sonuçta 10-14 yaş grubundaki her on çocuktan biri ihmal edildiğini söylemektedir. Böyle küçük yaşta çalışmaya başlayan çocukların aile tarafından ihmal edilmediği düşünülemez. Çocukların ailesi tarafından ihmal edildiklerini sakladıkları ya da bu durumun farkında olmadıkları söylenebilir. 15-18 yaş grubunda bu oran biraz daha fazladır ve çocukların ihmal edildiklerinin farkında oldukları söylenebilir. Yaşla ailesinden ihmal edilme arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunamamıştır($p=0.453$)(Tablo 23).

Yaşa göre aile içi şiddet karşılaştırıldığında; 10-14 yaş grubunun %13.6'sı, 15-18 yaş grubunun %14.5'i aile içinde şiddet olduğunu söylemiştir. Her iki yaş grubunda da aile içi şiddet mevcuttur ve 15 yaş üstü çocuklarda daha fazladır. Yaşla aile içi şiddet arasında istatistiksel ilişki saptanamamıştır($p=0.909$)(Tablo 23).

Yaşa göre aile içi şiddet şekli karşılaştırıldığında; 10-14 yaş grubunun %86.4'ü şiddet yok derken, %9.1'i dayak, %4.5'i tartışma/kavga, 15-18 yaş grubunun %85.5'i şiddet olmadığını, %11.9'u tartışma/kavga, 1.8'i küfür, 0.9'u dayak olduğunu belirtmiştir. 15 yaş altında ki çocukların ailesinde şiddetin dayak ve kavga olduğu, 15 yaş üstündeki çocukların ailesinde dayak oranının çok düştüğü görülmektedir. Ailelerdeki çocuk yaşları büyüdükçe, çocukların kazançlarının diğer yaş grubuna göre aile ekonomisine daha fazla rahatlama sağladıkları için ailedeki şiddeti daha az düzeye indiği söylenebilir. Yaşla aile içi şiddet şekli arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmuştur($p=0.021$)(Tablo 23).

Yaşa göre aileden dayak yeme karşılaştırıldığında; 10-14 yaş grubunun %13.6'sı, 15-18 yaş grubunun %5.3'ü dayak yediğini söylemiştir. Sonuçta 15 yaş altı grubundaki çocuklarda dayak yeme olayı daha fazladır. 15 yaşından daha sonra çocuklara dayak atma azalma göstermiştir. Buda çocuğun bir işe girmesi ve aileye destek olması nedeniyle azaldığını göstergesi olabilir. Yaşla aileden dayak yeme arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunamamıştır($p=0.116$)(Tablo 23).

Yaşa göre dayak uygulayan kişi karşılaştırıldığında; 10-14 yaş grubunun %9.1'i abi/abla, %4.5'i anne, 15-18 yaş grubunda %3.5'i baba, %0.9'u anneden, %0.4'ü abi/abla, %0.4'ü

anne+babadan dayak yediğini belirtmiştir. Sonuçta 15 yaşın altındaki çocuklarda dayak daha fazla ve onda birinin abi/ablasından dayak yediği ve kardeşlerin birbiri üzerinde baskı kurduğu görülmektedir. 15 yaş üstündeki çocuklarda baba baskısı daha fazladır. Ergenlik dönemindeki çocukların hem çalıştırılma hemde dayak uygulamasından psikolojik etki sağladığı için daha fazla olumsuz etki yaratacağı söylenebilir. Yaşla dayak uygulayan kişi arasında istatistiksel ilişki bulunmuştur ($p=0.003$)(Tablo 23).

Yaşa göre işverenin davranış şekli arasında; 10-14 yaş grubunun %86.4'ü işverenin iyi davrandığını, %4.5'i küfür ettiğini, %9'u azarladığını+ kızdığını, 15-18 yaş grubunun %76.7'si iyi davrandığını, %12.8'i azarladığını, %4.8'i çok fazla çalıştırdığını, %2.1'i küfür, azarlama, kizma olduğunu belirtmiştir. Sonucumuzda 15 yaş üstündeki çocuklar diğerlerine göre işvereninden daha çok rahatsızdır. Bu durum ya 15 yaş altı çocuklarda gerçekten rahatsızlığın az olduğu ya da çocukların bu durumu gizlemeye çalıştıklarının göstergesi olabilir. Yaşa göre işverenin davranışı arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunamamıştır($p=0.065$)(Tablo 23).

Yaşa göre iş yerinde rahatsızlık verenler karşılaştırıldığında; 10-14 yaş grubunun %77.4'ü rahatsızlık veren kimse olmadığını, %18.2'si kalfasının, %4.5'i işçi çocukların, 15-18 yaş grubunun %78.4'ü rahatsızlık veren kimse olmadığını, %9.7'si işçi çocukların, %9.3'ünün işverenlerinin, %2.6'sı kalfasının rahatsızlık verdiğini söylemiştir. Sonucumuzda 15 yaş altındaki çocukların işvereninden ziyade kalfaları tarafından daha çok istismara maruz kaldığı, 15 yaş üstündeki çocuklarda diğer işçi çocuklar ve işveren tarafından istismara uğradıkları görülmektedir. Yaşla iş yerinde rahatsızlık verenler arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmuştur ($p=0.002$)(Tablo 23).

Yaşa göre istismar uygulayan kişi karşılaştırıldığında; 10-14 yaş grubunun tamamı istismar olmadığını, 15-18 yaş grubunun %10.6'sı işverenden, %3.1'i işçi çocuklardan, %0.9'u kalfasından istismar gördüğünü belirtmiştir. 15 yaş altındaki çocuk istismar uygulayan kimsenin olmadığını söylerken, 15 yaşın üstündeki çocuklara istismar uygulayan kişilerde işverenin ağırlıklı olduğu görülmektedir. Bu yaştaki çocuklarda istismar varlığı küçük yaştaki çocukların korkudan istismarı sakladıkları söylenebilir. Yaşla istismar uygulayan kişi arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunamamıştır ($p=0.297$)(Tablo 23).

Yaşa göre uygulanan istismar şekli karşılaştırıldığında; 10-14 yaş grubunun tamamı istismar olmadığını, 15-18 yaş grubunun %7.5'i küfür, %3.5'i azarlama, %3.1'i çok çalıştırma, %0.4'ü dayak olduğunu söylemiştir. 15 yaş üzerindeki çocukların onda biri

kendilerine uygulanan istismarı küfür ve azarlama olarak söylemişlerdir. Yaşla göre uygulanan istismar şekli arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunamamıştır($p=0.450$) (Tablo 23).

Çocukların eğitimlerine göre çıraklık sözleşmesini imzalama durumları karşılaştırıldığında; okula devam edenlerin %88.9'u sözleşme imzalamadığını, ilköğretim mezunu olanların %92.3'ü, liseyi terk edenlerin tümü, lise mezunu olanların tümü çıraklık sözleşmesini imzaladığını belirtmiştir. Sonuçlarda okula devam eden çocuklarda sözleşme imzalamayanların bulunmasına rağmen eğitim seviyesinin yükselmesiyle sözleşme imzalama oranlarının arttığı görülmektedir. Bu durum eğitim seviyesinin ve yaşın artmasıyla birlikte bilinçlenmenin de arttığının bir göstergesi olabilir. Eğitimleri ile çıraklık sözleşmesi imzalamaları arasında istatistiksel tam ilişki bulunmuştur($p=0.00$) (Tablo 24).

Eğitim durumlarına göre çıraklık okulunun yararlı olması karşılaştırıldığında; okula devam edenlerin %88.9'u çıraklık okuluna gitmediğini, ilköğretim mezunu olanların %84.2'si, liseyi terk edenlerin 95.8'i, lise mezunu olanların %90.9'u okulun yararlı olduğunu söylediği saptanmıştır. Çıraklık okulunun yararlı olma durumu eğitim seviyesiyle paralel olarak az bir artış göstermektedir. Eğitim durumları ile çıraklık okulunun yararlı olması arasında istatistiksel tam ilişki bulunmuştur($p=0.00$)(Tablo 23).

Eğitim durumu göre çıraklık eğitimindeki ders saatleri karşılaştırıldığında; okula devam edenlerin %88.9'u çıraklık eğitimine gitmediğini, %5.6'sının 4 saat, ilköğretim mezunu olanların %87.8'inin 10 saat, liseyi terk edenlerin %91.7'sinin 10 saat, lise mezunu olanların tamamının haftada 10 saat derse gittiği saptanmıştır. Çıraklık okulundaki ders saatleri bölümlere göre farklılık göstermektedir. Sonucumuzda çocukların sanayinin farklı bölümlerinde çalışıyor olması çıraklık okulundaki ders saatlerinde de farklılığa yol açmaktadır. Eğitim durumları ile çıraklık eğitimindeki ders saatleri arasında istatistiksel tam ilişki bulunmuştur($p=0.00$) (Tablo 24).

Eğitim durumuna göre günlük çalışma saatleri karşılaştırıldığında; okula devam edenlerin %61.1'i 9-12 saat, %16.1'i 8 saat, ilköğretim mezunu olanların %84.2'si 9-12 saat, %12.2'si 13-15 saat, liseyi terk edenlerin %83.3'ü 9-12 saat, %12.5'i 13-15 saat, lise mezunu olanların %81.8'i 9-12 saat, %18.2'si 13-15 saat arası çalıştığı görülmektedir. Sonucumuzda sadece okula devam eden çocukların çok düşük oranının 8 saat çalıştığı ama hem okula gidip hem de bu kadar saat işte çalışan çocuğun günün en az 15 saatini ayakta geçirdiğini söylenebilir. Diğer çocukların beşte dördünden fazlasının 9-12 saat

arası çalıştığı görülmektedir. Kanunlara da belirtildiği üzere çocukların günlük çalışma saatlerinin 8 saatten fazla olmayacağı hükmü yer almasına rağmen buna uyulmayıp sürenin fazlasıyla aşıldığı ortadadır. Eğitim durumları ile günlük çalışma saatleri arasında istatistiksel tam ilişki bulunmuştur($p=0.00$) (Tablo 24).

Eğitim durumuna göre çalışmaktan memnun olması karşılaştırıldığında; okula devam edenlerin %55.6'sı, ilköğretim mezunu olanların %75.5'i, liseyi terk edenlerin %62.5'i, lise mezunu olanların %81.8'i çalışmaktan memnun olduklarını söylemişlerdir. Okula devam etmekte olan çocukların çalışmaktan memnun olma oranları düşüktür ve bu çocukların okuluna devam edip kendilerini başka alanlarda geliştirme olanaklarının olduğu düşüncesi memnuniyetlerini azalttığı söylenebilir. Diğer çocuklarda memnuniyetin arttığı görülmekte ve bu okulu bitirmiş veya terk etmiş çocukların artık okuma olanaklarını yitirdiklerini ve hayatın zor şartlarında iş olanaklarının sınırlı olduğu düşüncelerinin işin memnuniyetini arttırmaya başladığı düşünülebilir. Eğitim durumları ile çalışmaktan memnun olmaları arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunamamıştır($p=0.155$) (Tablo 24).

Eğitim durumuna göre aile içi şiddet karşılaştırıldığında; okula devam edenlerin %88.9'u, ilköğretim mezunu olanların %84.7'si, liseyi terk edenlerin %87.5'i, lise mezunu olanların %90.9'u ailesi içinde şiddet olmadığını belirtmiştir. Aile içi şiddet varlığı her grupta görülmektedir. Ancak okula devam eden çocuklarla lise mezunu olanların arasında oran farklı görülmektedir; bu durum çocukların eğitim seviyelerin artmasıyla veya bunla birlikte çocukların yaşlarının artarak daha bilinçli olmalarının yarattığı etkiyle aile içindeki şiddetin de azaldığı ifade edilebilir. Eğitim durumları ile aile şiddet arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunamamıştır($p=0.895$) (Tablo 24).

Eğitim durumuna göre aileden dayak yeme durumları karşılaştırıldığında; okula devam edenlerin %83.3'ü, ilköğretim mezunu olanların %94.9'u, liseyi terk edenlerin %95.8'i, lise mezunlarının %90.9'u aileden dayak yemediğini söylemiştir. Aileler de çocuk şiddeti maalesef devam etmektedir. Sonuçlarımızda dayak yeme olayı düşük oranda da olsa ne yazık ki mevcuttur. Çocukların aileden dayak yemelerinin eğitim seviyesiyle değiştiğini söyleyemeyiz. Çünkü sonuçlarımızda okula devam edenlerle oran yüksek iken, ilköğretim mezunlarında düşmekte ama lise mezunlarında tekrar yükselmektedir. Eğitim durumları ile aileden dayak yemesi arasında istatistiksel önemli ilişki bulunamamıştır($p=0.238$) (Tablo 24).

Annelerin eğitim durumuna göre çocukların çıraklık sözleşmesi imzalama durumları karşılaştırıldığında; annesi okur-yazar olmayanların %95.5'i, okur-yazar olanların %71'i, ilköğretim mezunu olanların %87.5'i çıraklık sözleşmesi imzaladığını söylemiştir. Çalışmamızda okur-yazar olmayan annelerin çocuklarının tamamına yakının çıraklık sözleşmesini imzalarken, annenin eğitim seviyesinin artmasıyla birlikte sözleşme imzalayan çocukların oranında düşüş görülmektedir. Bu durum ya annenin eğitimiyle birlikte çocuğunun işine olan ilgisizliğinin arttığını veya çocuğunun işiyle ilgili problemleri kendi kendine çözmesinde ki rolünü arttırmaya çalışmasıyla ilgili davranış olarak değerlendirilebilir. Annelerin eğitimleri ile çocukların çıraklık sözleşmesi imzalaması arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmuştur($p=0.03$)(Tablo25)

Anne eğitimine göre çocukların çıraklık okulunun yararlı olması karşılaştırıldığında; annesi okur-yazar olmayanların %87.9'u yararlı, okur-yazar olanların %29'u okula gitmediğini, %64.5'i yararlı, ilköğretim mezunu olanların %12.5'i okula gitmediğini, %80.3'ü yararlı olduğunu söylemiştir. Annelerin eğitim seviyesinin yükselmesiyle çıraklık okuluna gitmeyen çocukların sayısında artış olduğu görülmekte bunun nedeni olarak çocukların çıraklık okulu için gerekli olan şartları sağlamadığı (yaş, ilköğretim mezuniyeti) düşünülebilir. Annelerin eğitim seviyesi ne kadar yüksekse çocuğunu o kadar iyi yönlendirebilir düşüncesi burada görülmemektedir. Okur-yazar olmayanların çocuklarının okulun yararlı olduğunu söyleme oranları diğerlerinden daha yüksektir. Anneler eğitim seviyeleri ne olursa olsun her daim çocuklarıyla ilgilenmektedirler. Annelerin eğitimi ile çocuklara çıraklık okulunun yararlı olma durumları arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmuştur($p=0.020$) (Tablo 25).

Annelerin eğitimine göre çocukların çıraklık eğitimindeki ders saatleri karşılaştırıldığında; annesi okur-yazar olmayanların %90'ı, okur-yazar olanların %58.1'i, ilköğretim mezunu olanların %84.2'si 10 saat derse gittiğini belirtmiştir. Annelerin okur-yazarlığı olmasa bile çocukların çıraklık okulunun belirlediği derslere gittiği görülmektedir. Annelerin eğitim seviyesinin düşük olması çocukların okuluna gidememesi veya derslerini takip edemediği anlamına gelmemektedir, bu da güzel bir sonuçtur. Annelerin eğitimi ile çocukların çıraklık eğitimindeki ders saatleri arasında istatistiksel önemli ilişki bulunmuştur($p=0.001$) (Tablo 25).

Annelerin eğitimine göre çocukların günlük çalışma saatleri karşılaştırıldığında; annesi okur-yazar olmayanların %80.3'ü 9-12 saat, %15.2'si 13-15 saat, okur-yazar olanların %74.2'si 9-12 saat, %6.5'i 13-15 saat, ilköğretim mezunu olanların %84.9'u 9-12 saat,

%11.2'si 13-15 saat arası çalıştığı saptanmıştır. Okur-yazar olmayanların çocuklarının neredeyse tamamının 9 saatin üzerinde çalıştığı ve bu durumun lise mezunu olan annelerde de aynı olduğu görülmektedir. Çocukların çalışma saatlerine annelerin eğitim seviyesi ne olursa olsun hiçbir şekilde müdahale edemediği görülmektedir. Anneler çocuklarının işsiz kalmaması veya böyle bir çalışma sistemine tepki göstermeye güçlerinin yetmediği için müdahale edemediği düşünülebilir. Annelerin eğitimleri ile çocukların günlük çalışma saatleri arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmuştur($p=0.001$) (Tablo 25).

Annelerin eğitimine göre çocukların çalışma nedenleri karşılaştırıldığında; annesi okur-yazar olmayanların %62.1'i iş öğrenmek, %27.9'u aileye destek, okur-yazar olanların %67.7'si iş öğrenmek, %32.3'ü aileye destek, ilköğretim mezunu olanların %68.4'ü iş öğrenmek, %30.3'ü aileye destek olmak için çalıştığını belirtmiştir. Annelerin eğitim düzeylerinin farklılığı çocukların çalışma nedenlerinde herhangi bir değişikliğe yol açmamıştır. Çocukların genel olarak çalışma nedeninin iş öğrenmek olduğu açıktır. Ayrıca, annelerin eğitim seviyelerinin düşük olması nedeniyle aile ekonomisine yeterli desteği sağlayamadıkları için aile bütçesinde yetersizlik ortaya çıkmaktadır. Bu da çocukların üçte birinden fazlasının ekonomik yetersizlik yüzünden çalışmak zorunda kaldığını göstermektedir. Annelerin eğitimi ile çocukların çalışma nedenleri arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunamamıştır($p=0.667$) (Tablo 25).

Annelerin eğitimine göre çocukların ailesi tarafından ihmal edilme durumları karşılaştırıldığında; annesi okur-yazar olmayanların %81.8'i, okur-yazar olanların %90.3'ü, ilköğretim mezunu olanların %86.2'si ihmal edilmediğini belirtmiştir. Okur-yazarlığı olmayan annelerin çocuklarını ihmal etme oranı diğerlerine göre biraz daha fazla görülmekte, buna karşın ilköğretim mezunu olan annelerin okur-yazar olanlara göre çocuklarını ilgisiz ve ihmal etme oranı az da olsa fazladır. Bu durumun annelerin eğitim seviyesinden çok ailenin tipi ve ekonomisiyle daha ilişkili olabileceği düşünülebilir. Annelerin eğitimi ile çocukların ailesi tarafından ilgisiz ve ihmal edilme durumları arasında istatistiksel önemli ilişki bulunmamıştır($p=0.506$) (Tablo 25).

Annelerin eğitimine göre ailenin çocukların sorunlarına destek olması durumu karşılaştırıldığında; annesi okur-yazar olmayanların %77.3'ü, okur-yazar olanların %77.4'ü, ilköğretim mezunu olanların %79.6'sı ailesinin sorunlarına destek olduğunu söylemiştir. Annenin eğitim seviyesindeki farklılık çocuklarının sorunlarına destek olmalarında bir değişikliğe yol açmamıştır. Annelerin yaklaşık dörtte biri çocuklarının

sorunlarına destek olamamaktadır, bu da annenin eğitimi ile alakalı olmadığını düşündürebilir. Annelerin eğitimi ile ailelerin çocukların sorunlarına destek olması durumları arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunamamıştır($p=0.912$) (Tablo 25).

Annelerin eğitimine göre çocukların aileden dayak yeme durumları karşılaştırıldığında; annesi okur-yazar olmayanların %98.5'i, ilköğretim mezunu olanların %83.9'u, okur-yazar olanların %94.1'i ailesinden dayak yemediğini söylemiştir. Annelerin çocuklarına dayak uygulama oranının düşüğe olsa var olduğu görülmektedir. Ancak bu oranın okur-yazar olmayanlarda çok az, ilköğretim mezunu olan annelerde ise daha yüksek olduğu görülmektedir. Annelerin çocuklarına şiddet uygulamasının eğitim seviyesi ile ilgili değil kişiliği ile alakalı olduğu açıktır. Annelerin eğitimleri ile çocukların aileden dayak yemesi arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmuştur($p=0.019$)(Tablo 25).

Babaların eğitimine göre çocukların çıraklık sözleşmesi imzalama durumları karşılaştırıldığında; babası okur-yazar olmayanların tamamının, okur-yazar olanların %57.1'inin, ilköğretim mezunu olanların %87.9'unun çıraklık sözleşmesini imzaladığı saptanmıştır. Okur-yazar olan babaların çocuklarının tamamı sözleşme imzalarken, diğerlerinde bu oranın azaldığı görülmektedir. Bu durumun babaların eğitim seviyesi ile ilgili olduğu söylenemez. Çalışmamızda 15 yaş altında çalışan çocuklar vardır ve bunların kanunen çalıştırılmaları yasaktır. Sözleşmesi olmayan çocukların 15 yaşın altında olabileceği düşünülebilir. Babaların eğitimi ile çocukların çıraklık sözleşmesi imzalamaları arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmuştur($p=0.023$) (Tablo 26).

Babaların eğitimine göre çocuklara çıraklık okulunun yararlı olması karşılaştırıldığında; babası okur-yazar olmayanların %81.8'i yararlı olduğunu, okur-yazar olanların %57.1'i yararlı olduğunu, %42.9'u okula gitmediğini, ilköğretim mezunu olanların %81'i yararlı olduğunu, %12.1'i okula gitmediğini söylemiştir. Babaların eğitim seviyesinin atmasıyla çıraklık okuluna giden ve okulun yararlı olduğunu söyleyen çocukların oranlarında azalma olduğu görülmektedir. Bunun ya babaların çocuklarının iş yeri tarafından çıraklık okuluna gönderilme durumlarına ilgisiz kaldığı ya da 15 yaş altındaki çocukların çıraklık okuluna gidememesinden kaynaklanan bir durumun söz konusu olduğunu gösterebilir. Babaların eğitimi ile çocuklara çıraklık okulunun yararlı olması arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunamamıştır($p=0.051$) (Tablo 26).

Babaların eğitimine göre çocukların çıraklık eğitimindeki ders saatleri karşılaştırıldığında; babası okur-yazar olmayanların %90'ı, okur-yazar olanların %42.9'u, ilköğretim mezunu olanların %83.5'i 10 saat derse gittiğini belirtmiştir. Babaların eğitim

seviyelerinin artmasıyla birlikte haftalık derse girilen saatlerin azaldığı görülmektedir. Bu durumun çıraklık okulundaki bölümlere göre ders saatlerinin farklılık gösterebileceğinden kaynaklandığını düşündürebilir. Babaların eğitimi ile çocukların çıraklık eğitimindeki ders saatleri arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmuştur($p=0.023$) (Tablo 26).

Babaların eğitimine göre çocukların günlük çalışma saatleri karşılaştırıldığında; babası okur-yazar olmayanların %90.9'u 9-12 saat, %9.1'i 13-15 saat, okur-yazar olanların %57.1'i 9-12 saat, %14.3'ü 8 saat, ilköğretim mezunu olanların %82.7'si 9-12 saat, %12.1'i 13-15 saat arası çalıştığını söylemiştir. Babaların eğitim seviyelerinin düşük veya yüksek olması çocukların çalışma saatleri üzerinde maalesef bir etki yapamamıştır. Çocukların nerdeyse tamamına yakının kanunlarla belirtilen 8 saatten fazla çalıştıkları ve babaların çocuklarının kanuni haklarını savunamadığı ortadadır. Babaların eğitimleri ile çocukların günlük çalışma saatleri arasında istatistiksel tam ilişki bulunmuştur ($p=0.00$) (Tablo 26).

Babaların eğitimine göre çocukların çalışma nedenleri karşılaştırıldığında; babası okur-yazar olmayanların %63.6'sı iş öğrenmek, %36.4'ü aileye destek, okur-yazar olanların %71.4'ü iş öğrenmek, %28.6'sı aileye destek, ilköğretim mezunu olanların %66.7'si iş öğrenmek ve %32.5'i aileye destek olmak için çalıştığını saptanmıştır. Babaların eğitim durumları arasındaki fark çocukların çalışma nedenleri arasındaki oranlarda bir değişiklik yaratmamıştır. Çocukların üçte ikisinden fazlası iş öğrenmek için çalıştığını söylemiştir. Geriye kalanlar ise aile ekonomisine destek olmak için çalışmaktadır. Bu da babaların eğitiminin en üst seviyesinin ilköğretim olması nedeniyle iş olanaklarının kısıtlı olması ve aile ekonomisinin yeterli olmayabileceğini gösterebilir. Babaların eğitimi ile çocukların çalışma nedenleri arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunamamıştır($p=0.991$) (Tablo 26).

Babaların eğitimine göre aile içi şiddet durumları karşılaştırıldığında; babası okur-yazar olmayanların %81.8'i, okur-yazar olanların tamamı, ilköğretim mezunu olanların %85.3'ü ailede şiddet olmadığını söylemiştir. Babaların eğitim seviyesinin artmasıyla birlikte aile içi şiddette azalma olduğu görülmektedir. Babası okur-yazar olan çocukların tamamı aile içi şiddet olmadığını, ilköğretim mezunu olanların ailesinde şiddet olduğunu görülmektedir. Bu da eğer babası okur-yazar olanlar ailesi içindeki şiddeti gizlemiyorlarsa iyi bir gelişmedir. Fakat ilköğretim mezunu olanların ailesinde şiddet olması bunun eğitimle alakalı olmadığını ve kişilikle ilgili bir durum olduğunu gösterir

bu da üzücüdür. Babaların eğitimi ile aile içi şiddet durumları arasında istatistiksel önemli ilişki bulunamamıştır($p=0.517$) (Tablo 26).

Babaların eğitimine göre çocukların aileden dayak yeme durumları karşılaştırıldığında; babası okur-yazar olmayanların tamamı, okur-yazar olanların %85.7'si, ilköğretim mezunu olanların %93.9'u ailesinden dayak yemediğini belirtmiştir. Babaları okur-yazar olmayan çocukların tamamı ailesinden dayak yemediğini söylerken bu durum diğerlerinde babaların eğitiminin artmasıyla birlikte maalesef azalmış ve çocuklar şiddet görmeye başlamıştır. Bu da eğitimin yüksek olması şiddeti azaltır düşüncesini yıkmaktadır. Şiddet tamamen bireylerin kişiliklerinin bozulmasıyla ortaya çıkan bir durumun göstergesidir. Babaların eğitimleri ile çocukların aileden dayak yeme durumları arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunamamıştır($p=0.461$) (Tablo 26).

Ailenin tipine göre çocukların kardeşlerinin çalışma durumları karşılaştırıldığında; çekirdek ailede %44.3'ü, geniş ailede %58.3'ü kardeşlerinin çalıştığı, parçalanmış ailede %75'i kardeşinin çalıştığını söylemiştir. Sonucumuzda ailedeki birey sayısı arttıkça evde çalışan çocuk sayılarında da artış olduğu görülmektedir. Ailelerin nüfusunun artması aile içinde kişi başına düşen gelirin de artmasına ve çocukların çalışmasına neden olmaktadır. Ayrıca çekirdek ailede çalışan çocuk yüzdesi düşük iken bu oran parçalanmış ailedeki çocukların dörtte üçünü oluşturduğu görülmekte ve dağılmış ailedeki çocukların diğer çocuklara göre ekonomik olarak daha kötü durumda olduğu ve çalışmak zorunda kaldıklarını göstermektedir. Aile tipi ile çocukların kendilerinden başka çalışan kardeş durumları arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunamamıştır($p=0.112$) (Tablo 27).

Ailenin tipine göre çocukların kötü alışkanlık durumları karşılaştırıldığında; çekirdek ailede çocukların %73.2'si kötü alışkanlığının olmadığını, %19.5'i sigara kullandığını, geniş ailede %75'i kötü alışkanlığı olmadığını, %15.6'sı sigara, %4.2'si uyuşturucu madde kullandığını, parçalanmış ailede tamamının kötü alışkanlığının olmadığını belirtmiştir. Parçalanmış ailede çocukların tamamında kötü alışkanlık olmaz iken çekirdek ve geniş ailede çocukların dörtte üçlük kısmında kötü alışkanlık yoktur. Bu durum çocukların kötü alışkanlığa başlayış nedenlerine aile tipinin çok etkilemediği söylenebilir. Çocuklar yaşamlarını aile şekilleri çok fazla etkilemektedir, fakat kötü alışkanlığa başlamalarında sebep değildir. Aile tipi ile çocukların kötü alışkanlık durumları arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunamamıştır($p=0.885$) (Tablo 27).

Ailenin tipine göre çocukların çiraklık sözleşmesi imzalama durumları karşılaştırıldığında; çekirdek ailede %81.9'u, geniş ailede %96.9'u, parçalanmış ailede

%75'i ıraklık sözleşmesini imzaladığını söylemiştir. Sonucumuzda geniş ailede çocukların tamamına yakınında sözleşme imzalarken, parçalanmış ailede çocukların dörtte birinin sözleşme imzalamadığı görülmektedir. Bundan da çocukların aile bütünlüğünün çalışma hayatlarında ki haklarının korunmasında önemli bir etkiye sahip olduğu anlamı çıkarılabilir. Aile tipi ile çocukların ıraklık sözleşmesi imzalama durumları arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmuştur($p=0.002$) (Tablo 27).

Ailenin tipine göre çocuklara ıraklık okulunun yararlı olması karşılaştırıldığında; çekirdek ailede %76.5'i, geniş ailede %86.5'i ıralık okulunun yararlı olduğunu, parçalanmış ailede %75'i yararlı, %25'i okula gitmediğini söylemiştir. Geniş ailedeki ıraklık eğitimini yararlı bulan çocukların oranı diğerlerine göre daha fazladır. Parçalanmış ailede ise çocukların dörtte biri ıraklık okuluna gitmemektedir. Bu ocukların aileleri tarafından çalışma koşullarının takip edilmediği anlamına gelebilir. ocuklarının aile bireylerinin sayısı ne kadar az sayıda ise çocuklara olan ilgi o kadar artmakta ve çocukların çalışma hakları da aileler tarafından o kadar garanti altına alınmaktadır diyebiliriz. Aile tipi ile çocukların ıraklık okulunun yararlı olması arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmuştur($p=0.007$) (Tablo 27).

Ailenin tipine göre çocukların ıraklık eğitimindeki ders saatleri karşılaştırıldığında; çekirdek ailede %75.8'i, geniş ailede %93.8'i, parçalanmış ailede %75'i haftada 10 saat derse gittiğini belirtmiştir. Çıraklık okulunun ders saatleri bölümlere göre değişiklik gösterebilir. Geniş ailedeki çocukların tamamına yakını haftada 10 saat derse girerken bu oran diğer aile yapılarında azalma göstermiştir. Aile tipi ile çocukların ıraklık eğitimindeki ders saatleri arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmuştur($p=0.021$) (Tablo 27).

Ailenin tipine göre çocukların çalıştığı işin ağırlığı karşılaştırıldığında; çekirdek ailede %72.5'i, geniş ailede %52.2'si, parçalanmış ailede %50'si işin ağır olmadığını söylediği saptanmıştır. Aile yapılarının çocukların çalıştığı iş üzerinde önemi büyüktür. Çalışmamızda da görüleceği gibi çekirdek ailedeki çocukların dörtte üçü çalıştığı işi ağır bulmamasına rağmen, geniş ve parçalanmış ailedeki çocukların işini ağır bulma oranları artış görülmektedir. Bu durum aile yapısının genişlemesi veya ailelerin dağılması sonucunda ortaya çıkan ekonomik ihtiyaın çocukların iş seçime gidememesine ve çocuğun işin ağırlığına bakmaksızın çalışmaya başlamasına sebep olduğu sonucuna varabiliriz. Aile tipi ile çocukların çalıştığı işin ağır olma durumları arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmuştur ($p=0.017$) (Tablo 27).

Ailenin tipine göre çocukların çalışma nedenleri karşılaştırıldığında; çekirdek ailede %65.8'i iş öğrenmek, %33.6'sı aileye destek, geniş ailede %68.8'i iş öğrenmek, %30.2'si aileye destek, parçalanmış ailede %50'si iş öğrenmek, %50'si aileye destek olmak için çalıştığını belirtmiştir. Aile yapılarının farklı oluşu çocukları çalışma nedenlerinde bir değişiklik oluşturmamıştır. Çocukların yarısından fazlası iş öğrenmek için çalışsa da, yarısına yakını da ailesinin ekonomisine destek olmak için çalıştığını söylemiştir. Aile tipi ile çocukların çalışma nedenleri arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunamamıştır($p=0.915$) (Tablo 27).

Ailenin tipine göre çocukların ailesi tarafından ihmal edilme durumları karşılaştırıldığında; çekirdek ailede %89.3'ünün, geniş ailede %80.2'sinin, parçalanmış ailede %25'inin ihmal edildiğini söylediği saptanmıştır. Çocukların ilgisiz ve ihmal edilmesinde çekirdek ailedeki oranın çok düşük olduğu fakat geniş ve parçalanmış ailede ihmal edilme oranının arttığı görülmektedir. Aile yapısının genişlemesi veya dağılması sonucunda çocukların ilgisiz bırakılacağı ve ihmal edileceği gerçeği maalesef karşımıza çıkmaktadır. Aile tipi ile çocukların ailesi tarafından ilgisiz ve ihmal edilme durumları arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunamamıştır($p=0.120$) (Tablo 27).

Ailenin tipine göre ailenin çocukların sorunlarına destek olması karşılaştırıldığında; çekirdek ailede %82.6'sının, geniş ailede %75'inin destek olduğu, parçalanmış ailede %75'inin ailesinin sorunlarına destek olmadığı saptanmıştır. Her aile yapısında çocukların sorunlarına destek gösterilmeme durumu söz konusudur. Bu çekirdek ve geniş ailede yaklaşık dörtte birlik orandayken parçalanmış ailede dörtte üçe çıkmaktadır. Ailenin bir arada olmaması, diğer aile yapılarına göre çocukların ihmal edildiğini ve destek güçlerinin yetersizliğini açıkça göstermektedir. Aile tipi ile ailenin çocukların sorunlarına destek olma durumları arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmuştur($p=0.011$) (Tablo 27).

Ailenin tipine göre çocukların aile içi şiddet durumları karşılaştırıldığında; çekirdek ailede %14.1'i, geniş ailede %14.6'sı, parçalanmış ailede %25'i ailede şiddet olduğunu belirtmiştir. Her aile tipinde şiddet varlığı söz konusudur. Ancak bu oran çekirdek ve geniş ailede az iken, parçalanmış ailede bireylerin bir arada olmamasına rağmen dörtte birinin şiddeti devam ettirdiği görülmektedir. Aile tipi ile çocukların aile içi şiddet durumları arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunamamıştır($p=0.828$) (Tablo 27).

Aile tipine göre çocukların ailesinden dayak yeme durumları karşılaştırıldığında; parçalanmış ailede çocukların tümü, çekirdek ailede %94'ü, geniş ailede

%93.8'i ailesinden dayak yemediğini söylemiştir. Geniş ve çekirdek ailelerde çocuklara şiddet uygulama mevcuttur. Parçalanmış ailelerde sonuçlarımızın gösterdiğine göre aile sorunların devam etmesine karşılık çocuklara şiddet uygulanmamaktadır. Aile tipi ile çocukların ailesinden dayak yeme durumları arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunamamıştır ($p=0.876$) (Tablo 27).

Aile tipine göre çocukların iş ortamında fiziksel veya cinsel istismar ile karşılaşmada; çekirdek ailede %91.3'ü, geniş ailede %79.2'si, parçalanmış ailede tamamı iş ortamında fiziksel veya cinsel istismarla karşılaşmadığını söylemiştir. Çalışmamızda parçalanmış aile çocukları iş ortamında fiziksel ya da cinsel istismar ile karşılaşmazken, çekirdek aile çocuklarında bu durumun var olduğu, geniş ailede ise yaklaşık çocukların beşte dördünün istismarla karşılaştığı görülmektedir. Aile yapısının genişlemesiyle çocuklara olan ilginin azaldığı ve çocukların başkaları tarafından daha kolay bir şekilde istismar edildikleri söylenebilir. Parçalanmış aile çocuklarında bu durum söz konusu değilmiş gibi görünmektedir, fakat çocukların istismarı saklayabilecekleri göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Aile tipi ile çocukların iş ortamında fiziksel veya cinsel istismar ile karşılaşma durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmuştur ($p=0.018$) (Tablo 27).

6. SONUÇLAR

Kahramanmaraş Küçük Sanayi Sitesinde çalışan 9-18 yaş arasındaki çocuk işçilerin çalışma koşullarını ve istismara bakışlarını belirlemek amacıyla yapılan araştırmada;

- Araştırmada katılanların %64.2'sinin 17-18 yaşında, %98.4'ünün erkek, %59.8'inin çekirdek ailede yaşadığı; %86.7'sinin ailesinin sosyal güvencesi olduğu; %78.7'sinin ilköğretim mezunu, %9.6'sının lise terk, %7.2'sinin okula devam ettiği, %2.8'inin açık öğretim lisesi okuduğu, %1.6'sının lise mezunu olduğu,
- Çocukların %4.8'inin okuldaki başarısızlık, %2'nin ekonomik yetersizlik, %0.4'ünün kısa zamanda iş sahibi olmak için okulunu terk ettiği;
- Ailelerinin dörtte üçünden fazlasının kendi evlerinde oturduğu, %97.6'sının anne ve babasının sağ olduğu; Annelerin %59.4'ünün ilköğretim mezunu, %25.7'sinin okur-yazar olmadığı, %96.8'inin ev hanımı olduğu; Babaların %85.9'unun ilköğretim mezunu, %4.0'nın okur-yazar olmadığı; %45'nin serbest meslek yaptığı,
- Araştırmada katılanlar %79.1'i sanayi dışı sektörde çalışmadığını, çalışılan sektörleri %8'i gıda, %4.8'i kuaför/berber, %1.2'si giyim, %0.8'i kuyumcu, %0.8'i ayakkabı imalatı, %0.8'i çiftçi, %0.4'ü fotoğrafçı, %0.4'ü odun ambarı, %0.4'ü iletişim bayisi, %0.4'ü dolmuş, %0.4'ü televizyon tamiri, %0.4'ü eczane, %0.4'ü tüpçü, %0.4'ü su tesisatı, %0.4'ü orkestra, %0.4'ü muhasebeci, %0.4'ü marangoz olarak belirtmiştir.
- Çocukların çalıştığı iş sektörleri, %32.9'u oto-tamiri, %14.5'i elektrikçi, %8.8'i oto elektrik, %8.8'i tornacı, %4.4'ü mobilyacı, %3.6'sı demir doğrama, %2.4'ü bobinaj, %2'ı PVC doğrama, %1.6'sı ağaç oyma, %1.6'sı oto-lastik, %1.6'sı kaynak, %1.6'sı metal sanayi, %1.2'si elektro-elektrik mekaniği, %1.2'si kilitçi, %1.2'si kaporta tamiri, %1.2'si oto kilitçi, %1.2'si çelik sanayi, %1.2'si beyaz eşya, %0.8'i oto yıkama, %0.8'i kamyon tamiri, %0.8'i yedek parça, %0.8'i bakalit sanayi, %0.8'i marisitte , %0.8'i oto-gaz, %0.4'ü bakırcılık, %0.4'ü kuyumcu, %0.4'ü krom sanayi, %0.4'ü eksoz tamiri, %0.4'ü iş makinesi, %0.4'ü boya, %0.4'ü motor yenileştirici, %0.4'ü alüminyum sanayi, %0.4'ü otomotiv, %0.4'ü oto döşemede çalıştığı,
- Çıraklık okuluna gidenlerin %80.3'ü çıraklık eğitiminin yararlı olduğunu, %58.6'sı çalışmanın okul eğitimine engel olduğunu, %78.7'si haftada 10 saat derse gittiğini, %82.3'ü günde 9-12 saat çalıştığını söylemiş,
- Araştırmada katılanların %68.3'ü saat 8'de, %28.5'i saat 7'de işe başladığını; %26.5'i saat 19'da, %25.3'ü 18'de, %21.7'si 20'de işten ayrıldığı belirlenmiştir.

- İş yerinde %47.4'ünün 1-2 saat, %23.7'sinin dinlenemediği, %22.1'inin ½ saat, %3.6'sının yemek molasında, %3.2'sinin iş olmadığı zamanlarda dinlendiğini; %77.5'i yıllık izin kullanmadığı, %10'ı yıllık iznini kullandığını; %74.7'si iş yerinde 1 öğün, yemek yediğini; Yemeklerin %42.6'sı lokantadan, %39'u iş yerinde pişirdiğini söylemiştir.
- İş yerlerinde %57'si ısınmanın yeterli; %83.1'i tuvaletlerin temiz olduğunu, söylemiş;
- %66.7'si iş öğrenme, %32.5'i ailesine ekonomik destek, %0.8'i aile zoruyla çalıştığını,
- Çocukların %73.1'inin çalışmaktan memnun olduğunu, %30.5'i meslek öğrendiği, %24.1'i işi sevdiği, %18.5'i para kazandığı için memnun olduğunu; %63.1'i çalışma yerine okulda olmayı istediğini,
- Haftalık kazançları %68.7'si 55-100 TL, %18.1'i 15-50 TL, %10.8'i 110-150 TL kazancının olduğu; %68.3'ünün kazancını yetersiz bulduğunu,
- Araştırmada katılanların %57'si fazla mesai yaptığı; %16.9'u 120 dakika üzerinde, %14.9'unun 61-90 dakika, %11.2'si fazla mesai süresinin belli olmadığını, %38.2'si fazla mesai ücreti almadığını,
- Çocukların %36.1'i çalışmadığında tepki alacağını, eve para götürmediğinde %14.9'u ailesinin kızdığını, %4.8'i ailesinin ekonomik zorluk içerisine girdiğini, %3.2'si dayak yediğini, %0.4'ü korkudan eve gidemediğini, %0.4'ü dayak ve kızma gibi tepkilerle karşılaştıklarını; %42.6'sı kazandığı parayı ailesi ile paylaştığını, %28.9'u kazancının hepsini ailesine verdiğini, %20.1'i harçlık yaptığını, %8.4'ü birikim yaptığını,
- Araştırmada katılanların %20.9'u ailesinin sosyal arkadaşlarıyla olmasına izin vermediğini söylerken, %57'si hafta sonu tatilinde gezdiğini, %19.7'si dinlendiğini, %10.8'i çalıştığını, %1.2'si okula (açık öğretim Lisesi) gittiğini, %0.4'ünün enstrüman kursu ve spora gittiği,
- %75.9'u ustasının işi öğretmede etkin olduğunu, %30.5'i tanıdık olduğunu; %21.3'ü tanıdık yanında çalışmanın yararının olduğunu söylemiş,
- Araştırmada katılanların %87.6'sı çıraklığa başlarken çıraklık sözleşmesi imzaladığını, %54.6'sı çalıştığı iş yerinin denetlendiğini, %77.5'i işverenin iyi davrandığını, %12'si azarladığını, %4.4'ü çok fazla çalıştırdığını, %3.6'sı küfür ettiğini söylemiş,

- Araştırmada katılanların %9.2'si işçi çocuklardan %8.4'ü iş vereninden, %4.0'ının kalfasından rahatsız olduğunu, rahatsızlık duyduğunu; %71.9'u yaşamda karşılaştığı problemleri karşı konuşma, %14.5'i tartışma, %6.4'ü kavga ortamıyla, %6.4'ü başka birinden yardım aldığı, %0.4'ü karşısındaki kişinin tepkisine göre değişeceğini, %0.4'ü konuşarak+ tartışma ortamıyla çözeceğini ifade ettiği,
- Çocukların %85.5'i ailesinden ihmal edilmediğini, %14.5'i ihmal edildiğini; %78.7'si ailesi sorunlarına destek olduğunu, %21.3'ü ailesinin sorunlarına destek olmadığını; %14.5'i ailede şiddet olduğunu, %11.2'si ailede tartışma/kavga, %1.6'sı ailede dayak, %1.6'sı ailede küfür olduğunu; %6'ı aileden dayak yediğini; %3.2'si baba, %1.2'si anne, %1.2'si abi/abla, %0.4'ü anne+babasından dayak yediğini söylemiş,
- Araştırmada katılanların %13.3'ü işyerinde istismara uğradığını; bunların %9.6'sı patron, %2.8'i diğer işçi çocuklar, %0.8'i kalfası tarafından istismar edildiğini; %6.8'i küfür duyma, %3.2'si azarlanma, %2.8'i çok fazla çalıştırılma, %0.4'ü dayak yediğini,
- Çocukların %40.6'sı çocuklar çalışmamalı derken; %32.9'u 15-17, %16.5'i 12-14, %7.6'sı 11 yaş ve altında, %2.4'ü 18 yaş üzerinde çalışmaya başlamasını söylemiştir.
- Çocukların %18.1'i evden kaçmayı düşündüğünü, %10.8'i daha önce evden kaçtığını; %8'i intiharı düşündüğünü söylemiştir.
- Araştırmada katılanların %84.7'si çocukluk çağında çalışmanın yetişkinlikte olumlu yönde etkisinin olacağını, %56.2'si işyeri açmak istediğini, %16.5'i aynı işe devam etmek istediğini, %1.2'si okul eğitimine geri dönmek istediğini,
- Çocukların %78.3'ü iş yerinden sağlanan sağlık güvencesi olmadığını, %65.1'i iş yeri tarafından sağlık muayenelerinin ve %32.5'i tetanos aşısının yapılmadığını,
- Çocukların %47.8'i çalışma ortamının sağlık açısından riskli olduğunu, %12.4'ü çalışma ortamında sağlık sorunu yaşandığını; %10.4'ü işe bağlı hastalık yaşadığını, %2'si iş kazası yaşadığını, %34.5'i çalıştığı işin kendine göre ağır olduğunu söylediği tespit edilmiştir.
- Araştırmada yapılan analizler sonucunda; Yaşla ailedeki kötü alışkanlıkların varlığı, çalışma nedenleri, iş yerindeki sağlık muayenesi yapılması, tetanos aşısının yapılması, ustanın iş öğretmesi, kazanılan ücreti yeterli bulma, çalışma memnuniyeti, aile içi şiddet şekli, dayak uygulayan kişi, iş yerinde rahatsızlık verenler arasında istatistiksel anlamlı ilişki ($p<0.05$); yaş ile çıraklık sözleşmesi imzalama, çıraklık okuluna gitmeleri, çıraklık okulunun yaralı olması, çıraklık eğitimindeki ders

saatleri, günlük çalışma saatleri arasında istatistiksel tam anlamlı ilişki ($p=0.00$) bulunurken; yaşla çalışılan işin ağırlığı, ailenin sorunlarına destek olması, ailesinden ihmal edilme, aile içi şiddet, aileden dayak yeme, işverenin davranışı, iş ortamında fiziksel, cinsel istismarla karşılaşma, istismar uygulayan kişi, uygulanan istismar şekli arasında istatistiksel önemli ilişki bulunamamıştır ($p>0.05$).

- Eğitimle çıraklık sözleşmesi imzalamaları, çıraklık okulunun yararlı olması, çıraklık eğitimindeki ders saatleri, günlük çalışma saatleri arasında istatistiksel tam ilişki ($p=0.00$) bulunurken; eğitimle çalışmaktan memnun olmaları, aile şiddeti, aileden dayak yemesi arasında istatistiksel olarak önemli ilişki ($p>0.05$) bulunamamıştır.
- Anne eğitimi ile çocukların çıraklık sözleşmesi imzalamaları, çocuklara çıraklık okulunun yararlı olması, çocukların çıraklık eğitimi ders saatleri, çocukların günlük çalışma saatleri, çocukların aileden dayak yemesi arasında istatistiksel anlamlı ilişki ($p<0.05$) bulunurken; anne eğitimi ile çocukların çalışma nedenleri, çocukların ailesinden ihmal edilmesi, ailelerin çocukların sorunlarına destek olması durumları arasında istatistiksel anlamlı ilişki ($p>0.05$) bulunamamıştır.
- Baba eğitimi ile çocukların çıraklık sözleşmesi imzalamaları, çocukların çıraklık eğitimindeki ders saatleri arasında istatistiksel anlamlı ilişki ($p<0.05$); baba eğitimleri ile çocukların günlük çalışma saatleri arasında istatistiksel tam anlamlı ilişki ($p=0.00$) bulunurken; baba eğitimi ile çocuklara çıraklık okulunun yararlı olması, çocukların çalışma nedenleri, aile içi şiddet durumları, çocukların aileden dayak yeme durumları arasında istatistiksel anlamlı ilişki ($p>0.05$) bulunamamıştır.
- Aile tipi ile çocukların kendilerinden başka çalışan kardeşi olması, çocukların kötü alışkanlığı, aile içi şiddet, ailesinden dayak yemesi, çalışma nedenleri, çocukların ailesi tarafından ihmal edilmesi arasında istatistiksel anlamlı ilişki ($p>0.05$) bulunmazken; aile tipiyle çıraklık sözleşmesi imzalaması, çıraklık okulunun yararlı olması, çıraklık eğitimindeki ders saatleri, çocukların çalıştığı işin ağırlığı, ailenin çocukların sorunlarına destek olması, çocukların iş ortamında fiziksel-cinsel istismar ile karşılaşmaları arasında istatistiksel anlamlı ilişki ($p<0.05$) bulunmuştur.

7. ÖNERİLER

Sanayi sitesinde çalışan çocukların çalışma koşullarının ve istismara uğrama durumlarının incelendiği çalışmada çocuk işçilerin çalışma durumlarının iyileştirilmesi ve geliştirilmesi, istismar olaylarının ortadan kaldırılması için;

- Çocukların işe başlama yaşlarının kanunlarla belirtilen yaş aralığına uygun olması,
- Çalışan çocuklara ve işverenlere uluslararası mevzuatta belirtilen yasal düzenlemelerin öğretilmesi ve buna olan uyumluluğun artırılması,
- Çocukların zorunlu eğitimini tamamladıktan sonra çıraklık eğitimine geçmesi,
- Sanayi sitelerine sağlık birimleri kurularak çocuk işçilerin düzenli sağlık kontrollerinin yapılması ve tetanosa karşı bağışıklamalarının yapılması,
- Çocuk işçilere ve işverenlere yapılan iş riskleri, iş kazaları, korunma eğitimlerinin süreğenliğinin sağlanması,
- İşyerleri denetimlerinin artırılarak riskli iş yerlerinde küçük yaş çocukların çalıştırılmasının engellenmesi, cezai yaptırımların artırılması,
- Denetimli çalışan çocuk işçilerin çalışma saatlerinin fazla olmaması,
- Fazla mesai ücretlerinin ödenmesinin sağlanması,
- Ailelere çocukların çalışma koşullarını hakkında bilgi verilerek farkındalığın artırılması sağlanması,
- Çocuklarının çalışma ortamlarının uygunluğunun sağlanması,
- Çocukların fazla çalıştırılarak, ağır işler yaptırılarak, daha az para verilerek, çalışma boyunca dayak, küfür, azarlanma ile ekonomik, fiziksel, duygusal istismarın engellenmesi,
- Sosyal çalışmacıların sanayide, sokakta v.b. çalışan çocuklara ulaşarak sorun/istismarı sürekli yetkili mercilere ileterek çocukları koruma altında tutmasının sağlanması,
- Çocukların çalıştığı alanların ağırlıklı sanayi olması, geleneksel ve ata meslekleri diye adlandırdığımız alanlarda kendini geliştiren çocukların az olması nedeniyle; Çocukların ilgisini artırmak için geleneksel zanaatların okutulduğu meslek liseleri veya meslek yüksekokullarının sayılarının artırılmasının sağlanması,
- Çocuk işçiliğinde sürekli çalışmaların yapılması desteklenmeli, sorunları, nedenleri ve sonuçlarını incelenerek, çözüm yolları geliştirilmeli, sonuçların yayınlanarak devletin ve kamuoyunun dikkati çekilmeli sürekli gündemde tutulmalıdır.

8. KAYNAKLAR

1. Acar, A. Çalışan Çocukların Sorunları, www.yerelsiyaset.com/pdf/kasim/14.pdf. Nisan 2010
2. Adalı, N. 10-12 Yaş Grubu Çocuk İstismarı Ebeveyn Ve Çocuk Bilgilendirme Çalışması. 2007, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tezsiz Yüksek Lisans Programı Dönem Projesi, 117 sayfa, Ankara, (Doç. Dr. Gülsen Erden)
3. Ajayi, A. O., Torimiro, D. O. Perspectives on child abuse and labour: global ethical ideals versus African cultural realities. *Early Child Development and Care*. 2011;174(2),183-191
4. Akgiray, A. Çocuk İstismarı: 8-10 Yaş Çocuklarda İstismarı Önleme Yöntemleri. 2007, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klinik Psikoloji Tezsiz Yüksek Lisans Programı Dönem Projesi, 56 sayfa, Ankara, (Doç. Dr. Gülsen Erden)
5. Akış, N., İrgil, E., Pala, K., Aytekin, H. Gemlik Çıraklık Eğitim Merkezinde Okuyan Çırakların Çalışma Koşulları Ve Sosyal Sorunları. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*. 2004;S.17:15-20
6. Akyan, M., Atak, N. Çankırı Sanayi Sitesinde Çalışan Çocuklar ve Çalışma Koşulları. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*. 2004;57:S.3:139-151
7. Ala, M. Yoksulluk ve Küresel Çözumsuzlük. *Paradoks, Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*. 2009;5:2
8. Albayrak, S., Emiroğlu O. N. Şaşmaz Oto Sanayi Sitesinde Çalışanların İş Sağlığı Hizmetinden Beklentileri. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*. 2006/1,2:46-58
9. Altıntaş, B. Mendile, Simite, Boyaya, Çöpe... *Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar*, Bora T(Editör). I. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, p.35-40
10. Alpan, Y. Omuzlarında Dünyayı Taşıyan Çocuklar. *Çalışma Ortamı Dergisi*. 2007;93:2-3

11. Alpar, MB. Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması Ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Hakkında 182 Sayılı ILO Sözleşmesi ile İlgili Çalışma Hayatı Mevzuatı. Kamu-iş Dergisi. 2002;7:1
12. Anık, F. İstismar ve İhmal Açısından Çalışan Çocuklar. İş Müfettişleri Derneği. http://cbgd.org/kongre2009/files/filiz_anik_sunu.pdf. Nisan 2010
13. Arayıcı, A. Eğitim Çağındaki Çalışan Çocuklar. e-kutuphane.egitimsen.org.tr/pdf/3135.pdf. Ocak 2011;12-14
14. Başbakkal, Z., Şen, N., Conk, Z. İzmir Mesleki Eğitim Merkezinde Eğitim Gören Çocuk İşçilerin Sağlık, Sosyal Ve Kültürel Durumlarının Belirlenmesi. Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi. 2005;21(1): 91-101
15. Bilazer, F.N., Gonca, G.E., Uğur, S., Uçak, H. Türkiye’de Hemşirelik ve Çocuk İşçiliği. Türk Hemşireler Derneği. 2008, Ankara
16. Bilgin, R. Diyarbakır’da Sokakta Çalışan Çocuklar Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi. 2009;8: S.27:232-244
17. Boz, H. A., Ankara İlinde Çıraklık ve Meslek Eğitimi Yasası Kapsamındaki Meslek Alanlarında Çalışan Çocukların Çalışma Yaşamı Ve Eğitim –Öğretim Uygulamalarında İlişkin Görüşleri. 1993, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi Özeti, 467 sayfa, Ankara
18. Canbaz, S., Sünter, T., Peşken, Y. Samsun Çıraklık Eğitim Merkezi’ne Devam Eden Çırakların Durumluk-Sürekli Kaygı Düzeylerinin Değerlendirilmesi. Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi. 2005;23:16-22
19. Cesur, E. E. Çocukların Çalıştırılmasının Ekonomik Büyümeye Etkisi, 2006, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 168 sayfa, İzmir, (Prof. Dr. Zeki Erdut)
20. Ceylan, S. S., Metin, Ö. Çıraklık eğitimine Devam Eden ve Sanayi Bölgesinde Çalışan Çocukların Çalışma Koşulları. Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi. 2009;4(10)

21. Chakrabarty S. Does Social Labeling Displace Child Labor and Increase Child Schooling? Evidence From Nepal. http://www.zef.de/module/register/media/c6ec_Child%20Labor_ILO%20Presentation.pdf. Mart 2011
22. Crowley L., Johnson M. Hazardous child labor. http://www.continuetolearn.uiowa.edu/laborctr/child_labor/materials/pdf/modules/hazardous_child_labor.pdf. Mart 2011
23. Çalışan Çocukların Sorunları ve Çözüm Yolları, www.turkis.org.tr/source.cms.docs/turkis.org.tr.ce/docs/file/cc103.pdf. Ekim 2010
24. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, ILO Çocuk İşçiliği Projesi. İl Teftiş Kurulu Başkanlığı, Projeler, http://www.itkb.gov.tr/article.php?article_id=65. Mayıs 2010
25. Çatak, B. Çocuk İşçiliğinin risk faktörlerinin belirlenmesi; Çocuk İşçi ve Okuyan Öğrencilerin Sağlık Durumlarının Karşılaştırılması. 2006, Pamukkale Üniversitesi, Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Uzmanlık Tezi, 102 sayfa, Denizli, (Prof. Dr. Ali İhsan Bozkurt)
26. Çekin, N. Çocuk İhmal ve İstismarına Adli Yaklaşım, Çukurova Üniversitesi. <http://www.tpk.turkpediatri.org.tr/kongre2009/pdf/23.pdf>. Nisan 2010
27. Çetin Seçkin, R. Çocuk İhmal ve İstismarı. Halksagligi.uludag.edu.tr/Seminerler/cocuk_ihmal_ve_istismari.pdf. Nisan 2010
28. Çıraklık Eğitimi Yönetmeliği, <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/21353.html>. Ocak 2011
29. Çocuk İşçiler, Gen Bilim Türkiye Bilim Sitesi, Sosyoloji, <http://www.genbilim.com/content/view/6235/86/>. Mayıs 2010
30. Dağdemir Yılmaz, N. Türkiye’de Çocuk İşçilik Sorunu ve Mücadele Yolları. Çalışma Ortamı Dergisi. 2010;108:13
31. Dansuk, E., Özmen, M., Erdoğan, G. Türkiye’de Bölgesel Düzeyde Yoksulluk ve Sosyal Tabakalaşma. Türk-İş Dergisi. 2008;381:22-39

32. Dansuk, E. Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-ekonomik Yapılarla Ölçülmesi. 1997, Sosyal Sektörler Ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Ücretler Ve Gelirler Dairesi Başkanlığı, DBT-Uzmanlık Tezleri, 109 sayfa, Ankara
33. Devlet Planlama Teşkilatı, Sekizinci Beş Yıllık kalkınma Planı, Çocuk Özel İhtisas Komisyon Raporu, 2001
34. Döner, B. Çocuk İstismarı ve İhmali. 2004-2005 Yılı Seminer ve Makale Programı, Halk Sağlığı A.B.D, Ege üniversitesi
35. Emlek, Z. Çalışan Çocukların (12-18 Yaş) Kendi Sağlıklarını Yükseltmedeki Sağlıkla İlgili Davranış Biçimlerinin Saptanması. 1998, Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 105 sayfa, İzmir, (Yrd. Doç. Dr. Süheyla Altuğ Özsoy)
36. Erbay Dünder, P., Bilge, B., Baydur, H., Pala, T., Eser ,E., Ergör, A., Oral, A., Şerifhan, M. Manisa’da Çıraklık Eğitim Merkezinde Eğitim Gören Gençlerin Yaşam Kalitesini Etkileyen Faktörler. Toplum Hekimliği Bülteni. 2006;25(1):24-29
37. Erbay, E. Çocukluklarında Küçük Sanayi İşletmelerinde Çalışmış Yetişkinlerin Bu Çalışma Sürecini Nasıl Yorumladıkları Ve Çocuk İşçiliğine Bakışları Üzerine Bir Araştırma. 2007, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 131 sayfa, Ankara, (Prof. Dr. Sevil ATAÜZ)
38. Erci, B., Kılıç, D., Özdemir, S., Tortumluoğlu, G. Erzurum Sanayi Bölgesinde Oto Tamirhanelerinde Çalışan İşçilerin Sağlıklarını Koruyucu Davranışları İş Ortamı Ve Çalışma Koşullarının Değerlendirilmesi. Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 1999;2(1):73-82
39. Erdener, E. Çocuk istismarı ve İhmali: Türkiye ve Dünyada durum, <http://www.dusunce.gundem.com>. Nisan 2010
40. Ermiş, Ö. Çalışanların Paraya Karşı Tutumlarının Belirlenmesi ve Paraya Karşı Tutumlarının Ücret Tatminlerine Etkisi, 2008, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 101 sayfa, Eskişehir, (Yrd. Doç. Dr. Nurullah Uçkun)

41. Fırat, M. Çalışan Çocukların Zihinsel, Bedensel ve Duygusal Sorunları. “Çalışan Çocuklar“ İlköğretim Müfettişliği Bilgilendirme Semineri. İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı. 1995;37:19-23
42. Filiz, N. Türkiye’de Kayıt Dışı Çocuk İstihdamı. 1999, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 76 sayfa, Sakarya, (Prof. Dr. Cihangir Akın)
43. Fişek, G. Çalışan Çocuklara Özel Sağlık Riskleri. Çalışma Ortamı Dergisi. 1993;8:8-10
44. Fişek, O. Toplum; Çocuklara Yönelik Cinsel Taciz. Çalışma Ortamı Dergisi. 2002;60:20-21
45. Gediz Gelegen, D. Çocuk Emeği. TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi. 2001;6:42-46
46. Gülay, M. Yıpranan Çocuklar: Çocuk İşçiler. Seminer anlatımı, 2006, Uludağ Üniversitesi, Bursa
47. Güneş, T. Çalışan Çocuklar. TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi. 2001;6:6-8
48. Hablemitoğlu, Ş. Kız Çocuklarının Eğitimi ve Nitelikli İşgücü Olarak Çalışma Yaşamına Katılmaları. Çalışma Ortamı Dergisi. 2010;108:13-14
49. Hatun, Ş. Yoksulluk ve Çocuklar Üzerine Etkisi, TTB Yayınları, 2002, Ankara
50. Hatun, Ş. Çocuk Hakları Sözleşmesinin 13. Yılında Yoksulluk ve Çocuklar Üzerine Etkileri. TTB Merkez Konseyi. Kasım 2002, Ankara
51. Hurst P. ILO-IPEC Uluslar arası Çocuk İşçiliğın Sona Erdirilmesi Programı, 2006 Geneva,İsviçre. [http:// osha.europa.eu/f op/ turkey/tr/publications /oshayayin /cv_a_4 _cocuk _ iscilig i.pdf](http://osha.europa.eu/fop/turkey/tr/publications/oshayayin/cv_a_4_cocuk_iscilig_i.pdf). Nisan 2010
52. Kahramanoğlu, E. Türkiye’de Çalışan Çocuklar Sorunu ve Çözüm Yolları. 1996, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu ve Friedrich Naumann Vakfı Yayını, Ankara

53. Kara, B., Biçer, Ü., Gökalp, AS. Çocuk İstismarı. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi 2004;47:140-151
54. Karaman, B., Özçalık, M. Türkiye’de Gelir Dağılımı Eşitsizliğinin Bir Sonucu: Çocuk İşgücü. Yönetim ve Ekonomi Dergisi. 2007;14(1):25-41
55. Kocatürk, B. Çalışan Çocukların Fiziksel Bakım Sorunlarının Ve Gereksinimlerinin Belirlenmesi. 2007, Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 98 sayfa, Sivas, (Yrd. Doç. Dr. Nuran Güler)
56. Koçoğlu, D., Akın, B. Küçük Ölçekli İşletmelerde Çalışma Koşulları ve İşçilerin Gündüz Uykululuk Durumu ile İlişkisi. Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi. 2009;1:5-9
57. Kolaç, N., Ergün A., Erol S. Pazarda Çalışan Çocukların Çalışma Koşulları ve Sağlık Durumları. Türkiye Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi. 2006;32:31-100
58. Köksal, A. Çıraklık Eğitim Merkezi’ne Devam Eden ve Etmeyen 15-18 Yaş Grubu Çalışan Çocukların Çalışma Koşulları ve Sorunları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma. 1992, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 95 sayfa, Ankara, (Doç. Dr. Mine Mangır)
59. Kuğu, N., Akyüz, G., Erşan, E., Doğan, O. Sanayi bölgesinde çalışan çıraklarda madde kullanımı ve etkileyen etkenlerin araştırılması. Anadolu Psikiyatri Dergisi. 2000;1(1):19-25
60. Kurtay, D., Çocuk İstismarı ve İhmalinin Önlenmesi Makale Bildirisi, <http://www.sosyal hizmetuzmani.org/cocukistismariveonlenmesi.doc>. Nisan 2010
61. Kutluay, B., Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC). Çalışma Ortamı Dergisi. 1993;8:24-25
62. Küçükkalay, M., Dulupçu, M. A., Turunç, Ö. Dünya’da ve Türkiye’de Çocuk İşgücü İstihdamının Sorunları ve Önlenmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Yayını. 2000;5(1):103-118

63. Lordoğlu, K., Çocuk Emeği; Oyuna Zaman Yok Ama Sokaklar Bizim. Çalışma Ortamı Dergisi. 2002;60:11-12
64. Makal, M., Türkiye’de Erken Cumhuriyet Döneminde Çocuk Emeği. Çalışma Ortamı Dergisi. 2010;108:11-12
65. Metin, Ö., Özkoç, Ş., Gök Özer, F., Beydağ, K. D. Denizli Çıraklık Eğitim Merkezine Devam Eden Gençlerin Kaygı Düzeyinin Belirlenmesi. TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni. 2008;7(2):113-118
66. Ökten, Ş., Çeken, H. Yoksulluk Kavramı, Dünya’da ve Türkiye’deki Görünümü. Çalışma Ortamı Dergisi. 2009;107:12-16
67. Özcan, F. Çocuk İstismarı ve İhmali. http://www.sivasram.gov.tr/arge_cocuk_istismari.htm, Nisan 2010
68. Özener, B. Duyar, İ., Farklı Ülkelerde Çalışan Çocukların Büyüme Örüntüleri: Z-Skorlarına Dayalı Bir Karşılaştırma. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi. 2004;21(1):1-13
69. Özener, B. Ankara’da Çeşitli İş Kollarında Çalışan Erkek Çocukların Somatotip Özellikleri. 2000, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 86 sayfa, Ankara, (Prof. Dr. İzzet Duyar)
70. Polat, Ö. Çocuk İşçiler, Seminer Anlatımı, 2006, Ege üniversitesi, İzmir
71. Polat O. Çocuk ve Şiddet. Kardeşler matbaa, İstanbul: Der Yayınevi, 2001, p.85-119
72. Sağlam, S. Türkiye’de İç Göç Olgusu Ve Kentleşme. Türkiye Araştırmaları. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2006;5:33-44
73. Sapançalı, F. Küreselleşme Bağlamında Çocuk İstihdamı ve Önlenmesine Yönelik Çabalar. Çimento İşveren Dergisi. 2002;16(4):17-30.
74. Sarıbeyoğlu, S. N. Lise Öğrencilerinde Aile içi Çocuk İstismarı İle Zorbalık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. 2007, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 180 sayfa, İstanbul, (Yrd. Doç. Dr. A. Esra İşmen Gazioğlu)

75. Sarıeroğlu, J. Çocuk İşçiliği İle Mücadele. Çelik-iş Sendikası Dergisi. 2008;23:36-43
76. Saygılı, R., Aydın, C. İntihar Girişiminde Bulunan Ergenlerde Sosyodemografik, Psikiyatrik ve Ailesel Özelliklerin Araştırılması. 1998, Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Uzmanlık Tezi, 95 sayfa, İzmir, (Prof. Dr. Cahide Aydın)
4475/547667-1135281552767/Child_Labor_issues.pdf. Mart 2011
77. Sert, EZ., Özsoy Altuğ, S. Çalışan Çocukların (12-18 Yaş) Kendi Sağlıklarını Yükseltmedeki Sağlıkla İlgili Davranış Biçimlerinin Saptanması. Çalışma Ortamı Dergisi. 2006;88: 23-27
78. Siddiqi F., Patrinos HA. Child Labor: Issues, Causes And Interventions. <http://sitere.sources.worldbank.org/EDUCATION/Resources/278200-099079877269/547664109907993>
79. Sözen, Ş. Aile İçi Şiddet ve İstismarı. www.itf.istanbul.edu.tr/adlitip/slaytlar/19.ppt. Nisan 2010
80. Sultana RG. Practices and policies in child labour: lessons from Malta. British Journal of Education and Work. 2011;6:3, 45-59
81. Sunal, O. 1802'den 182'ye Çocuk İşçiliğine Yönelik Sosyal Politikalar. Çalışma Ortamı Dergisi. 2010;108:11
82. Şahabettinoğlu, M. Türkiye'de Çocuk İşgücü İstatistikleri. Çalışma Ortamı Dergisi. 2010;108:12
83. Şimşek, Z., Koruk, İ. Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinden Biri; Mevsimlik Göçebe Tarım İşçiliği. Çalışma Ortamı Dergisi. 2009;105:7-8
84. Şişman, Y. Sokakta çalışan Çocukların Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentileri: Sorunlar ve Çözüm Önerilerine Yönelik Eskişehir Örneği. 2004 Anadolu Üniversitesi Yayınları, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, No:187, Eskişehir
85. T.C. Resmi Gazete, Çıraklık Eğitimi Yönetmeliği, 16/12/1986, Sayısı: 19313

86. T.C. Resmi Gazete, ILO Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Sözleşmesi, 27 Haziran 2001, Sayı: 24445
87. T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Politika Dokümanı Kadın Ve Yoksulluk, 2008, Ankara
88. T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, Haber Bülteni, 2008 Yoksulluk Çalışması Sonuçları. 2009;205. www.tuik.gov.tr
89. Tabassum F., Baig LA. Child Labour a Reality: Results from a study of a Squatter Settlement of Karachi. http://www.jpma.org.pk/full_article_text.php?article_id=2437. Mart 2011
90. Talay, NM. Çocuğun Tanımı ve Çocuk Konusuna Yaklaşımlar, www.canakkaleram.gov.tr/.../cocugun_tanimi_ve_cocuk_konusuna_yaklasimlar.ppt. Nisan2010
91. Tandoğan, A. Çocuk ve Genç İşçilerin Korunması. 2006, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Master Tezi, 129 sayfa, Ankara, (Prof. Dr. Emine Tuncay Kaplan)
92. Taner, Y. Gökler, B., Çocuk istismarı ve ihmali: psikiyatrik yönleri. Hacettepe Tıp Dergisi. 2004;35:82-86
93. Tıraşçı, Y. Gören, S., Çocuk İstismarı ve İhmali. Dicle Tıp Dergisi.2007;34(1):70-74
94. TİSK ve Türk-İş Çalışan Çocuklar İçin Toplumsal Destek Merkezi. Dünya’da ve Türkiye’de Çalışan Çocuklar, 2007, Ankara
95. TİSK. Sanayide Çalışan Çocuklar ve TİSK’in Faaliyetleri, 2002, Ankara
96. TİSK. Sanayi Bölgesinde Çalışan Çocukların Sorunları, 1997, Ankara
97. Turanlı, K. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Çocuğun Ekonomik Sömürüden Korunma Hakkı. 2004, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 117 sayfa, Eskişehir, (Doç. Dr. Mithat Sancar)
98. Türk Hemşireler Derneği. Türkiye’de Hemşirelik ve Çocuk İşçiliği, 2008, Ankara

99. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. 2008, Ankara, Türkiye
100. Topbaş, M. İnsanlığın Büyük Bir Ayıbı: Çocuk İstismarı. TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni. 2004;3(4):76-80
101. Uçum, M. Çalışma Yaşamında Çocuk Hakları, [http:// www .Dezavantaj.org/index.php?option=com_content&view=article&id=50:-calima-yaaminda-cocuk-haklari&catid=11: cocuk-haklari&Itemid=99](http://www.Dezavantaj.org/index.php?option=com_content&view=article&id=50:-calima-yaaminda-cocuk-haklari&catid=11:cocuk-haklari&Itemid=99). Nisan 2010
102. Unicef. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Uygulama El Kitabı, 1998
103. Unicef (Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu). Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Unicef Türkiye Temsilciliği 2004, Türkiye
104. Uysal, A. Çocuk İstismarı ve İhmalinin Belirtileri ve Risklerini Tanılamada Hemşire ve Ebelerin Bilgi Düzeylerinin Saptanması. 1998, Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 142 sayfa, İzmir, (Prof. Dr. İnci Erefe)
105. Yenimahalleli, Y., G. (İş Sağlığı Ve Güvenliğinde Özel Risk Grupları) Çalışan Çocuklar, <http://www.fisek.org.tr/birliktelikler-isigkonf-2003.php>. Temmuz 2010
106. Yeşil, M. B. Sokakta Çalışan Çocukların Çalışma Şartları: Malatya Örneği. 2009, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 160 sayfa, Malatya, (Yrd. Doç. Dr. Nihat Akbıyık)
107. Yıldırım, H. O. Dünyada Ve Türkiye’de Çocuk İşçiliği ve Özel Bir Örnek Olarak İstanbul İlinde Otomotiv Küçük Sanayisinde Çalışan Çocuk İşçi Ve Çıraklar. 2008, Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 171 sayfa, İstanbul, (Prof. Dr. Metin Kutal)
108. Yılmaz, U., Bayat, M. Oto Tamirhanelerinde Çalışan Çocuk İşçilerin Sağlıklarını Koruyucu Davranışları İle İş Ortamı Ve Çalışma Koşullarının Değerlendirilmesi. Sağlık Bilimleri Dergisi (Journal of Health Sciences) 14. 2005; Ek Sayı: Hemşirelik Özel Sayısı: 37-44

9. EKLER

EK 1: Çalışan Çocuklara İlişkin Hukuksal Düzenlemeler

20 Kasım 1959 yılında yürürlüğe giren Çocuk Hakları Evrensel Bildirisi'ne gelinceye kadar tarih boyunca çocuğun aile içindeki konumu ve statüsü değişiklikler göstermiştir. Çocuk, bazen ailenin tekelindeki bir mal gibi kullanılmış, bazen de fiziksel gelişimi ile kıyaslanmayacak işlerde çalıştırılan bir araç olarak görülmüştür. Çocuğun amaç konumundan araç konumuna dönüşümü 20. yy. 'da gerçekleşmiştir. Nitekim, hukuksal, toplumsal ve siyasal açıdan çocukları korumak adına yapılan girişimler bu döneme rastlamaktadır (107).

a) Evrensel Düzenlemeler

Çocuk istihdamını önlemeye yönelik ilk girişimler uluslararası kuruluşlar tarafından yapılmıştır. Uluslararası kuruluşlar uzun yıllardan beri çalışan çocuklar konusunu ele almış ve bu konuda bir takım hukuksal metinler kabul etmişlerdir (73).

BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948)

Birleşmiş Milletler bünyesinde oluşturulan İnsan Hakları Komisyonu tarafından hazırlanmış ve 10. 12. 1948 tarihinde kabul ve ilan edilmiştir. Ülkemiz bu Bildirge'yi 06. 04. 1949 tarihinde onaylamıştır.

İnsan Hakları konusunda en temel ve kabul görmüş bir uluslararası düzenlemedir. Bu bildirinin 1. maddesinde “Bütün insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler ve birbirlerine karşı kardeşlik zihniyeti ile hareket etmelidirler. “ denilerek en temel kavram olan eşitliğe vurgu yapılmıştır. Bu bildiride devamlı, herkesin eşit olarak hak ve hürriyetlerden istifade etmesi, köle gibi çalıştırılmayacakları, işkence ve keyfi tutuklama yapılamayacağı, herkesin özel hayatına saygı duyulması, herkesin kamuda çalışmaya ve sosyal güvenlik hakkı olduğu, eşit işe eşit ücret ilkesi ve çalışma sürelerinin makul olarak sınırlandırılarak ücretli izin verilmesi belirtilmiştir (91).

Bildirge'nin 23, 24, 25 ve 26. maddeleri çocuklara ilişkin düzenlemeleri içermektedir. Bildirge'nin 23. maddesinde herkesin çalışma, işini serbestçe seçme, adaletli ve uygun koşullarda çalışma ve işsizliği karşı korunma haklarından, 24. maddesinde herkesin dinlenme, eğlenme, çalışma süresinin makul ölçüde sınırlandırılması ve belirli dönemlerde ücretli izne çıkma haklarından, 25/2. maddesinde, annelerin ve çocukların özel bakım ve yardım görme hakları olduğu, bütün çocukların, ister evlilik içi ister evlilik dışı doğmuş olsunlar, aynı sosyal güvenceden yararlanmaları gerektiği, 26/1. maddesinde ise, herkesin eğitim görme hakkına sahip olduğu, eğitimin en azından temel eğitim aşamasında parasız ve zorunlu olması gerektiği; teknik ve mesleki eğitimin herkese açık olması gerektiği belirtilmiştir (107).

Avrupa Çocuk Hakları Bildirgesi (1951)

“1951 yılında Hollanda'da toplanan 119. Eğitim Kongresi, Avrupa Çocuk Hakları Bildirisi'ni kabul etmiştir. Bu bildiride, çocuğun her türlü istismara karşı korunması, tahsiline mani işte çalıştırılmaması ve verilen eğitimin aynı zamanda çocuğa kültür, meslek edinme, istikamet ve girişim kabiliyeti kazandırması (m.8) öngörülmüştür” (107).

BM Çocuk Hakları Bildirgesi (1959)

Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Haklar Konseyi'nin İnsan Hakları Komisyonu tarafından Bildirge taslağı hazırlanmış, 19 Ekim 1959 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun Sosyal, İnsanlık ve Kültürel İşler Komisyonu tarafından söz konusu taslak kabul edilmiş, 1386 (XIV) kararıyla 20 Kasım 1959 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda oybirliği ile kabul edilmiştir (107). Ülkemiz 09.12.1994 tarihinde kabul etmiş ve 27.01.1995'de Resmi Gazete'de yayımlanmıştır (91).

Bu bildirinin giriş bölümünde “Bedensel ve zihinsel bakımdan henüz olgunlaşmamış olan çocuk, doğumdan önce olduğu gibi doğumdan sonra da uygun yasal korunma dahil özel gözetim ve bakıma gereksinime gösterdiği” belirtilerek çocukların özel olarak korunması, doğuştan itibaren isim ve vatandaşlık haklarının olduğu, güvenlik imkanlarından yararlanacakları, özürli çocukların özel eğitim ve bakımlarının sağlanması, ailesiz çocukların Devletçe sahiplenilmesi, ücretsiz eğitim hakkı ayrıca düzenlenmiştir (91).

Bu bildirinin 3. maddesinde; çocuk, doğduğu andan itibaren bir isim ve vatandaşlık sahibi olmaya hak kazanması, 5. maddesinde; bedeni, fikri veya sosyal illettten muzdarip çocuklara, özel durumun icap ettirdiği, özel tedavi; eğitim ve ihtimam görmesi, 7.maddesinde; hiç olmazsa ilköğretim derecesinde ücretsiz ve zorunlu bir eğitim almaya hak kazanması, çocuğa, genel kültürünü ilerletecek ve yeteneklerini, şahsi muhakemesini, ahlaki ve sosyal sorumluluğunu geliştirebilecek ve topluma faydalı bir üye olmasını sağlayacak eşit imkanlar esasına dayanan bir eğitim verilmesini, 9. maddesinde; çocuk, ihmalin, zulmün ve istismarın her çeşidine karşı korunmasını, hiçbir şekilde ticaretin konusu olmayacağını, asgari bir yaştan

önce istihdam edilmeyeceğini ve sıhhatine veya eğitimine veya bedeni, fikri, ahlaki gelişmesine engel teşkil edecek bir meslek veya işte istihdama zorlanmayacağı veya istihdama müsaade edilmeyeceğini öngörmektedir (102).

Avrupa Sosyal Şartı (1965)

Avrupa Sosyal Şartı, 18 Ekim 1961 tarihinde, Torino’da imzalanmış ve 26 Şubat 1965’te yürürlüğe girmiştir (35).

Avrupa Sosyal Şartı, çocukların ekonomik sömürden korunmalarına ilişkin oluşturulan uluslararası temel bir belgedir. Taraf devletlerin hiçbir ayırım gözetmeksizin herkesin sosyal haklarını kullanmasını ve bu konuda her türlü çabayı harcamasını sağlamayı amaçlar. 7. maddesinde; Şartı onaylayan devletler, çocukların ve gençlerin ekonomik sömürden korunma hakkının yaşama geçirilebilmesi için öncelikle, hafif işler dışında çalıştırılacak çocukları en az çalışma yaşını 15 olarak belirleyecek ve tehlikeli ve sağlığa aykırı sayılan belirlenmiş işlerde en az çalışma yaşını yükselteceklerdir. Zorunlu eğitim çağında olan çocuklar eğitimlerini engelleyecek işlerde çalıştırılmayacak ve 16 yaşından küçük çocukların çalışma süreleri, gelişmeleri ve mesleki eğitim gereksinimleri uyarınca sınırlanacaktır (97).

Bu şartta ayrıca; genç çalışanlara ve çıraklara adil bir ücret ve diğer uygun ödeneklerden yararlanma hakkı tanınmasını, meslek eğitimde geçen sürenin günlük çalışma süresinden sayılmasını, 18 yaşın altındakilere en az üç haftalık ücretli izin verilmesini, belirli işler dışında gece çalışmalarının engellenmesini, 18 yaşın altındakilere belirli işlerde düzenli sağlık kontrolünün sağlanmasını, çocuk ve gençlerin bedensel ve manevi tehlikelere karşı özel olarak korunması gerektiğini hükme bağlamıştır (107).

BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi (1989)

Birleşmiş milletler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde kabul etmiştir. 27 Ocak 1995 tarihli ve 22184 sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştır (107). Türkiye, 1990 yılında imzalamış; TBMM tarafından 1995 yılında onaylanmış ve 27 Ocak 1995 tarih ve 22184 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (107).

Bu sözleşme, çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insanın çocuk sayılacağını açıklamaktadır (103).

Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne göre Taraf Devletler, "bu sözleşmede yazılı olan hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin, ana babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin tanırlar ve taahhüt ederler. Dolayısıyla 18 yaşına kadar olan her insanın Sözleşmeden doğan hakları, Türkiye Cumhuriyeti tarafından taahhüt altına alınmıştır. 18 yaşına kadar herkesi çocuk olarak tanımlayan Sözleşme, çocuğun korunması ve yetiştirilmesi sırasında önceliği çocuğun biyolojik veya yasal vasilerine vermekle beraber, devletin konuya olabildiğince çok kaynak aktarması ve yasal düzenlemeler yapması gerektiğini de vurgulamaktadır (33).

Ayırım gözetilmemesi, çocuğun yüksek yararı, hakların uygulanması, ana babanın yönlendiriciliği ve çocuğun yeteneklerinin gelişimi, yaşam ve gelişme, isim ve vatandaşlık, kimliğin korunması, ana babayla birlikte yaşama, ailenin yeniden birleştirilmesi, yasadışı yollarla ülke dışına çıkarma ve geri döndürmeme, çocuğun görüşü, ifade özgürlüğü, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, dernek kurma özgürlüğü, özel yaşantının korunması, gerekli bilgilere ulaşma, ana-babanın sorumlulukları, suiistimal ve ihmalden korunma, ailesiz çocuğun korunması, evlat edinme, mülteci ve özürlü çocukların durumları, sağlık ve sağlık hizmetleri, sosyal güvenlik, yaşam standardı ve eğitim, dinlenme, boş zamanını değerlendirme ve kültürel etkinliklere katılım, çocuk işçilerin sağlığı, eğitimi ve gelişmesi açısından tehlike teşkil eden işlere karşı korunma hakkına sahip olması, Devletin, ise kabul için asgari bir yaş sınırı tespit etmesi ve çalışma koşullarını düzenlemesi yükümlülüğü, cinsel sömürü, çocukların satılmaları, kaçırılmaları ve fuhuşa zorlanmaları, sömürünün diğer biçimleri, işkence ve özgürlükten yoksun bırakma yasakları bu sözleşmenin ana başlıklarını teşkil etmektedir (91).

Sözleşmenin 1. maddesinde; 18 yaşına kadar her insanın çocuk sayılması, 3. maddesinde; çocuğun yüksek yararının her durumda mutlaka gözetilmesi, 6. maddesinde; çocuğun hayatta kalma ve tüm potansiyeliyle gelişme hakkının korunması, 7. maddesinde; çocuğun doğumdan hemen sonra nüfus kütüğüne kaydedilmesi, bir isme ve vatandaşlığa sahip olması, 12. maddesinde; görüşlerini serbestçe ifade edebilmesi, 13. maddesinde; bilgi edinebilmesi, 24. maddesinde çocuğun olabilecek en iyi sağlık düzeyine kavuşması, 31. maddesinde; oyun oynama hakkının tanınması, 34. maddesinde; her tür cinsel sömürü ve istismardan korunması gereğini ön görmüştür (107).

Avrupa Topluluğu Temel Sosyal Haklar Bildirgesi (1989)

Bildirge, 1989 Aralıkta Strasbourg zirvesinde onaylanmıştır (107). Çocuğun çalışma yaşamına ilişkin haklarını ilgilendiren dolaylı ve doğrudan hükümler yer almaktadır (101). Asgari çalışma yaşının hafif işler

hariç olmak üzere zorunlu okul yaşının bitiminden önce başlamayacağını ve bu yaşın 15'in altında olamayacağını belirtmiştir. Gençlerin çalışma şartları, mesleki eğitim, ücret ve çalışma süreleri bakımından korunmaları gerektiği, 18 yaşın altındaki çalıştırmalarda ise, gençlerin yetişkinlerden farklı değerlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir (107).

ILO Sözleşmeleri

a)Philadelphia Bildirisi:

Philadelphia'da 1944 tarihinde yapılan Uluslararası Çalışma Konferansı, ILO'nun savaştan sonra kendisini bekleyen sorunlara hazırlanmasını ve Philadelphia Bildirisi'yle hedef ve amaçlarının daha kesin olarak belirlenmesini sağlamıştır (11).

b) Çocukların ve Gençlerin Sanayide İşe Elverişlilikleri Yönünden Sağlık Muayenesine Tabi Tutulmalarına İlişkin 77 Sayılı ILO Sözleşmesi (Sanayi)

77 sayılı sözleşme, Uluslararası Çalışma Konferansı'nın 09.10.1946 tarihinde yaptığı toplantısında kabul edilmiş olup, Türkiye bu sözleşmeyi 15.08.1984 tarihinde yürürlüğü koymuştur. Sözleşme, sanayi ile ilgili işlerde, çocuklar ile ilgili işlerde, çocuklar ve 18 yaşından aşağı olan gençler, ancak çalıştırılacakları işe elverişli oldukları esaslı bir sağlık muayenesi sonucunda kabul edildiği takdirde, sınai bir müessese tarafından işe alınabileceğini belirtmektedir (11).

c) Gençlerin Sağlık Muayenesine İlişkin 78 Sayılı ILO Sözleşmesi (Sanayi Dışı)

78 sayılı sözleşme, Uluslararası Çalışma Konferansı'nın 09.10.1946 tarihinde yaptığı toplantısında kabul edilmiş olup, 29.12.1950 tarihinde yürürlüğe konulmuştur. Sözleşme, kamu ve özel kesimde sanayi dışı işlerde çalıştırılacak çocuklar ile genç işçilerin sağlık muayenelerini hükme bağlamaktadır.

Türkiye bu sözleşmeyi onaylamamıştır (11).

Gençlerin Gece Çalışmasına İlişkin 79 Sayılı ILO Sözleşmesi (Sanayi Dışı)

d) 79 sayılı sözleşme, Uluslararası Çalışma Konferansı'nın 09.10.1946 tarihinde yaptığı toplantısında kabul edilmiş olup, 29.12.1950 tarihinde yürürlüğe konulmuştur. Sözleşme, sanayi dışı işlerde çalıştırılacak çocuk ve gençler ile ilgili hükümler getirmektedir. Buna göre aksam saat 20.00 ile sabah saat 08.00 arasında 14 yaşından küçüklerin gece işlerinde çalıştırılmaları yasaklanmaktadır.

Türkiye bu sözleşmeyi onaylamamıştır (11).

e) Gençlerin Gece Çalışmasına İlişkin 90 sayılı ILO Sözleşmesi (Sanayi)

90 sayılı sözleşme, Uluslararası Çalışma Konferansı'nın 10.07.1948 tarihinde yaptığı toplantısında kabul edilmiş olup, 12.06.1951 tarihinde yürürlüğe konulmuştur. Sözleşme, sanayi kesimini kapsamaktadır. 18 yaşın altındaki kişiler için gece işi yasaklanmaktadır. Burada "gece" terimi aşağıdaki koşullarla en az kesintisiz 12 saati ifade etmektedir.

-16 yaşın altındakiler için bu süre 22.00 - 06.00 arasını,

- Yaşları 16 - 18 arası olanlar için bu süre 22.00 ile 07.00 arasında kesintisiz en az yedi saatlik bir süreyi, kapsayacaktır.

Kabul edilebilir bağımsızlıkların koşulları (örneğin çiraklık, mesleki eğitim, iklim, olağanüstü hal gibi) sözleşme tarafından düzenlenmiştir. Sözleşme bir denetim sistemi öngörmektedir. Türkiye bu sözleşmeyi onaylamamıştır (11).

f) İşçilerin İyonizan Radyasyonlara Karşı Korunmasına İlişkin 115 sayılı ILO Sözleşmesi,

115 sayılı sözleşme, Uluslararası Çalışma Konferansı'nın 22.06.1960 tarihinde yaptığı toplantısında kabul edilmiş olup, Türkiye bu sözleşmeyi 25.07.1968 tarihinde yürürlüğe koymuştur. Sözleşme, sanayi kesimi işlerle ilgili olarak 7. maddesinin 1. bendinde, doğrudan doğruya radyasyon işlerinde çalışan ve :

a) fıkrasında, 18 ve daha yukarı yaşıta,

b) fıkrasında, 18 yaşından küçük olan işçiler için uygun seviyelerin tespit edilmesini,

2. bendinde ise 16 yaşından küçük olan hiçbir işçinin iyonizan radyasyonlara sebep olan işlerde çalıştırılmamasını, hüküm altına almıştır (11).

h) Gençlerin Sağlık Muayenesine İlişkin 124 Sayılı ILO Sözleşmesi :

124 sayılı sözleşme, Uluslararası Çalışma Konferansı'nın 23.06.1965 tarihinde yaptığı toplantısında kabul edilmiştir. Sözleşme, yer altı işlerinde çalıştırılacak 21 yaşından küçüklerin her yıl asgari bir kez sağlık muayenelerinden geçirilmelerini ve bu muayenelerin periyodik aralıklarla tekrarlanmasını hükme bağlanmaktadır. Türkiye bu sözleşmeyi onaylamamıştır (11).

D) Tek İşçinin Taşıyabileceği Yükün Azami Ağırlığına İlişkin 127 Sayılı ILO Sözleşmesi:

127 sayılı sözleşme, Uluslararası Çalışma Konferansının 28.06.1967 tarihinde yaptığı toplantısında kabul edilmiş olup, Türkiye ise bu sözleşmeyi 14.11.1974 tarihinde yürürlüğe koymuştur.

Sözleşmenin 1. maddesinin c) fıkrasında "genç işçi" deyimini, 18 yaşından küçük bir işçiyi ifade eder, şeklinde tanımlamıştır. 7. maddesinin; 2. bendinde ise, kadınlar ve genç işçiler yüklerin bedenlen taşınmasında kullanıldıkları zaman, bu yüklerin azami ağırlığı, erkek işçiler için kabul edilen ağırlıktan bariz bir ölçüde az olmasını öngörmektedir (11).

j) İstihdama Kabulde Asgari Yasa İlişkin 138 sayılı ILO Sözleşmesi:

138 sayılı sözleşme, Uluslararası Çalışma Konferansının 26.06.1973 tarihinde yaptığı toplantısında kabul edilmiş olup, Türkiye ise bu sözleşmeyi 21.06.1998 tarihinde yürürlüğe koymuştur.

Sözleşmenin, 1. maddesinin 3. bendinde çocuklar için, asgari yaş sınırı, "zorunlu öğrenim yaşının bittiği yaşın altında ve her halükarda 15 yaşın altında olmayacağını" belirlemektedir. 4. bendinde ise, az gelişmiş bir ülkede asgari yaşın başlangıçta 14 yaş olarak belirlenebileceğini hüküm altına almıştır (11).

k) İnsan Kaynaklarının Değerlendirilmesinde Mesleki Eğitim ve Yönlendirmenin Yerine İlişkin 142 sayılı ILO Sözleşmesi:

142 sayılı sözleşme, Uluslararası Çalışma Konferansının 23.06.1975 tarihinde yaptığı toplantısında kabul edilmiş olup, Türkiye ise bu sözleşmeyi 25.02.1993 tarihinde yürürlüğe koymuştur.

Sözleşmenin, 3. maddesinin 1. bendinde çocuklara mesleki eğitim vermek için, "her üye, tüm sakat ve özürliüler için hazırlanacak özel programlarda dahil olmak üzere, tüm çocuklara, kapsamlı enformasyon sağlamak ve mümkün olan en geniş rehberlik amacıyla, istihdama ilişkin sürekli bilgi temini dahil, mesleki rehberlik sistemlerinin tedricen yaygınlaştırılmasını" öngörmektedir (11).

D) Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Hakkında 182 sayılı ILO Sözleşmesi;

182 sayılı Sözleşme, Uluslararası Çalışma Konferansının 17.06.1999 tarihinde yaptığı toplantısında kabul edilmiş olup, Türkiye ise bu sözleşmeyi 27.06.2001 tarihinde yürürlüğe koymuştur (11).

Bu sözleşme; çocuk işçiliğine ilişkin mevcut temel belgeler olmaya devam eden 1973 tarihli İstihdama Kabulde Asgari Yaş Haddine İlişkin Sözleşme ve Tavsiye Kararını tamamlamak üzere uluslararası işbirliği ve yardımlaşma da dahil ulusal ve uluslararası eylemler için temel öncelik olmak üzere en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin yasaklanması ve ortadan kaldırılması ile ilgili yeni belgeler kabul edilmesi gerektiğini göz önünde bulundurarak, en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin aynı zamanda ailelerin ihtiyaçlarına cevap vererek ücretsiz temel eğitimin önemine ve buna maruz çocukların bütün bu işlerden uzaklaştırılmaları gereğini ve onların rehabilitasyonlarını ve sosyal uyumlarının sağlanmasını dikkate almak suretiyle derhal ve kapsamlı bir eylem yapılmasını gerekli kıldığını göz önünde bulundurarak, Uluslararası Çalışma Konferansının 1996 yılında yapılan 83 üncü Oturumunda kabul edilen çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasına ilişkin kararını hatırlatarak ve çocuk işçiliğinin büyük ölçüde yoksulluktan kaynaklandığını ve uzun vadeli çözümünün sosyal gelişmeye ve özellikle yoksulluğun azaltılmasına ve evrensel eğitime imkân tanıyan sürekli ekonomik büyümede yattığını kabul ederek ve 20 Kasım 1989 tarihinde yapılan Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesini hatırlatarak ve Uluslararası Çalışma Konferansının 1998 yılında yapılan 86. Oturumunda kabul edilen Çalışmaya İlişkin Temel Haklar ve İlkeler ILO Bildirgesi ve İzlemesini hatırlatarak ve en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğine diğer uluslararası belgelerde ve özellikle 1930 tarihli Zorla Çalışma Sözleşmesi, 1956 tarihli Birleşmiş Milletler Kölelik ve Köle Ticareti ile Kölelik Benzeri Kurumların ve Uygulamaların Ortadan Kaldırılması Ek Sözleşmesinde yer verildiğini hatırlatarak kabul edilmiştir (86).

b) Türkiye’ de Hukuksal Düzenlemeler

Ülkemiz çocukların çalışma hayatlarındaki haklarını korumayı amaçlayan, Anayasa, çeşitli yasalar ve diğer mevzuat ile Anayasa hükmündeki ve imzalamış olduğu uluslararası sözleşmelerle en gelişmiş ülkeler seviyesine ulaşmıştır (95).

Anayasa;

Ülkemizde çocukların korunmasına ilişkin en temel düzenleme Anayasa’da yer almaktadır (107). Çocuk ve gençlerin korunması hususu, Anayasa ile güvence altına alınmıştır (95). Anayasamızın 50. maddesinde; “Kimse yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar” şeklindedir.

Çalışma yaşına İlişkin Yasalar

Türk iş mevzuatı, belli yaştan küçük işçi çalıştırma yasağının içeriğini, sektörel yapılara göre değişik biçimde belirlemiştir. Bu bakımdan, asgari çalışma yaşı, çocuğun çalıştırılacağı işe göre değişir (48).

1475 Sayılı İş Kanunu madde 67: “15 yaşından aşağı çocukların çalışmaları yasaktır. Ancak, çocukların sağlık ve gelişmelerine, okul veya mesleki eğitim ve mesleğe yönelme programlarına devamlarına yahut öğrenimden faydalanma kabiliyetlerine zarar vermeyecek işlerde 13 yaşını doldurmuş çocukların çalıştırılması mümkündür” şeklindedir (95).

Madde 68: Yeralında ve sularında çalışacak işlerde asgari yaş haddi 18 olarak belirtilmiştir (95).

Madde 78: 16 yaşını doldurmamış çocuklar ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılmaz. Hangi işlerin ağır ve tehlikeli işlerden sayılacağı, kadınlarda veya 16 yaşını doldurmuş fakat 18 yaşını bitirmemiş çocukların hangi çeşit ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılabileceği Ağır ve Tehlikeli İşler Tüzüğünde gösterilir (95).

1593 Sayılı Hıfzıssıhha Kanunu madde 173/I’ deki: “12 yaşından aşağı bütün çocukların fabrika ve imalathane gibi her türlü sanat müesseseleri ile maden işlerinde amele ve çırak olarak istihdamı memnurdur” şeklindedir (48).

“Trimci ve Ateşçi Sıfatıyla Gemilerde İşe Alınacakların Asgari Yaş Haddinin Tespitine Dair 15 sayılı Sözleşme”, Ülkemizce 25.05.1959 günlü ve 7292 sayılı Yasa’yla onaylanmış ve buna göre; “18 yaşından kimseler, trimci ve ateşçi sıfatıyla, gemilerde çalıştırılmaz” hükmü verilmiştir (48).

Umumi Hıfzıssıhha Kanunu madde 176 ya göre: “Mahalli belediyelerinde bar, kabare, dans salonları, kahve, gazino ve hamamlarda 18 yaşından aşağı çocukların istihdamı men olunur” şeklindedir (48).

Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu madde 12/I-II’ de: “Kız ve kadınların gazino, bar, kafeşantan ve bunlara benzer içki kullanılan yerlerle banyo, hamam ve plajlarda çalışabilmeleri o yerin en büyük mülkiye amirinin iznine bağlıdır. 21 yaşından küçük yaştaki kadın ve erkekler hiçbir suretle bu yerlerde çalıştırılmazlar” hükmü yer almıştır (48).

Çalışma Süreleri

1475 Sayılı İş Kanunu Madde 61’e göre: “Genel bakımdan haftalık iş süresi en fazla 45 saattir” (95).

Madde 65’ye göre: “Gece çalışması ise 20.00-06.00 arasında ve en çok 7.5 saat olabilmektedir” (95).

Madde 67: “Okula gidenlerin iş saatleri okul saatlerine engel olmayacak şekilde düzenlenir ve ders saatleri 7.5 saatlik çalışma süresinin içinde sayılır” (95).

Madde 69: “Sanayiye ait işlerde 18 yaşını doldurmamış erkek çocuklara her yaştaki kadınların gece çalıştırılmaları esas itibariyle yasaktır” (95).

4857 Sayılı İK.’nın 71/4, 5. maddesi, “okula devam eden çocukların eğitim dönemlerindeki çalışma süresinin eğitim saatleri dışında olmak üzere, günde en çok iki saat ve haftada on saat olabileceği hükmünü getirmiştir. Temel eğitimi tamamlamış ve okula gitmeyen çocukların çalışma süreleri ise, günde yedi ve haftada otuz beş saatten çok olamaz” (107).

İlköğretim ve Eğitim Kanunu’nun 59. maddesine göre; “ilköğretim çağında olup da zorunlu temel öğretim kurumlarına devam etmeyenlerin resmi ve özel veya her ne biçimde olursa olsun çalıştırmayı gerektiren başka yerlerde ücretli ve ücretsiz çalıştırılması yasaktır” (107).

İK’nun 73. maddesine göre; “sanayiye ait işlerde on sekiz yaşını doldurmamış çocuk ve gençlerin gece dönemlerinde çalıştırılmaları yasaktır” (107).

Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nun 173. maddesine göre; “12 yaş ile 16 yaş arasında bulunan kız ve erkek çocuklar günde azami 8 saatten fazla çalıştırılmazlar” (107).

Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nun 174. maddesine göre; “12 yaş ile 16 yaş arasında bulunan çocukların saat yirmiden sonra gece çalıştırılmaları yasaktır” (107).

818 Sayılı Borçlar Kanunu’nun 330. maddesine göre; “18 yaşın altındakilerin gece süresince ve hafta tatilinde çalıştırılmaları yasaktır” (107).

Haftalık İş Sürelerine Bölünemeyen Çalışma Süreleri Tüzüğü’nün 5. maddesine göre; “haftalık iş sürelerine bölünemeyen çalışma süreleri tüzüğü kapsamına giren işlerde 15 yaşını doldurmamış çocuklar günde 7.5 saatten çok çalıştırılmazlar” (107).

İK’nun 104. maddesine göre; “Bu düzenlemelere aykırılık halinde her ihlal ve ihlalin her tespitinde her çocuk için 500 milyon TL. idari para cezası verilir” (101).

Sağlık Muayeneleri

1475 sayılı İş Kanunumuzun 80. maddesine göre; “13’den 18 yaşına kadar (18 dahil) çocukların herhangi bir işe alınmalarından önce, işyeri hekiminin, işçi sağlığı dispanserleri, bunların bulunmadığı yerlerde sırası ile en yakın Sosyal Sigortalar kurumu, sağlık ocağı, hükümet veya belediye tabiplerine muayene ettirilerek işin niteliği ve şartlarına göre vücut yapılarının dayanıklı olduğunun raporla belirtilmesi ve bunların 18 yaşını dolduruncaya kadar en az her 6 ayda bir aynı şekilde doktor muayenesinden geçirilerek bu işte çalışmaya devamlarında bir sakınca olup olmadığının kontrol ettirilmesi ve bu raporların işyerinde

muhafaza edilerek yetkili memurların isteği üzerine kendilerine gösterilmesi zorunludur. Birinci fıkrada yazılı tabipliklerce verilen raporlara itiraz halinde, işçi en yakın Sosyal Sigortalar Kurumu Hastanesi sıhhi kurulunca muayeneye tabi tutulurlar. Verilen rapor kesindir” hükmü verilmiştir (95).

3308 Sayılı Mesleki Eğitim Kanunu’nun 10. maddesine göre; “çırak olabilmek için bünyesi ve sağlık durumu gireceği mesleğin gerektirdiği işleri yapmaya uygun olmak şartı aranır” hükmü verilmiştir (95).

Ücretli İzin

4857 Sayılı İş Kanunu’nun 53. maddesine göre; “ 18 ve daha küçük yaştaki işçilere verilecek yıllık ücretli izin, hizmet sürelerine bakılmaksızın yirmi günden az olamaz” hükmü getirilmiştir (107).

3308 Sayılı Mesleki Eğitim Kanunu’nun 26. maddesine göre; “aday çırak, çırak ve işletmelerde mesleki eğitim gören öğrencilere işletmelerce her yıl tatil aylarında bir ay ücretli izin verilir. Ayrıca mazeretleri kabul edilenlere okul müdürlüğünün görüşü alınarak 1 aya kadar ücretsiz izin de verilebilir” hükmü verilmiştir (95).

1475 Sayılı İş Kanunu’nun 49. maddesine göre; “18 ve daha küçük yaştaki işçilere verilecek yıllık ücretli izin 18 günden az olamaz. Bu süreler Toplu İş sözleşmeleri ve Hizmet Akitleri ile artırılabilir. Yıllık ücretli izin hakkından vazgeçilemez” hükmü verilmiştir (95).

Yıllık İzin

İş Kanununun 53. maddesine göre; “bir yıldan beş yıla kadar (beş yıl dahil) olanlara on dört günden az” yıllık izin verilemez. Bununla birlikte on sekiz ve daha küçük yaştaki işçilerle verilecek yıllık ücretli izin süresi yirmi günden az olamaz. Buna aykırı davranış halinde her çocuk ve her ihlal için 100 milyon TL. idari para cezası verilir. Madde 59’a göre ise, izni eksik kullandıran işveren izni tümüyle kullandırmayan işveren gibi, sözleşmenin sona ermesinden sonra tüm izin sürelerine denk düşen ücretleri, son ücret üzerinden çocuk işçiye ödemek zorunda kalır (101).

Ücret

Çalışanın işe karşı tutumunu, aldığı ücretin yeterliliği, alması gerekene oranla normallliği ve ihtiyaçlarını karşılama derecesi belirleyecektir. Çalışan çalıştığı işyerinin uyguladığı ücret sistemi ve terfi politikasının adil ve beklentilerine uygun olmasını istemektedir. Ücret işin kişiden istediklerine, bireyin yeteneğine ve toplumun ekonomik yapısına göre adil ise çalışanın işe karşı tutumu olumlu olacaktır(40).

3308 Sayılı Mesleki Eğitim Kanunu’nun 25. maddesine göre; “İşletmelerde meslek eğitimi gören öğrenci, aday çırak ve çırağa yaşına uygun asgari ücretin %30’undan aşağı ücret ödenemez” hükmü verilmiştir.

4857 Sayılı İş Kanunu’nun 39. maddesine göre; “çalışan çocuklar belli bir asgari ücretin altında çalıştırılmaz”. Bu düzenlemeye göre 16 yaşından küçükler için verilecek en az ücret Asgari Ücret Tespit Komisyonunun bu yaş grubu için belirlediği asgari ücretten az olamaz. 16 yaşından büyük ancak 18 yaşından küçük çocuklara ise yetişkinlere verilecek asgari ücretten daha az ücret verilemez. Bu hükümlere aykırı davranılması halinde her çocuk ve her ay için 100 milyon TL. idari para cezası uygulanır (101).

Sosyal güvenlik hakkı

Çalışan çocukların sosyal sigorta hakkı BM Çocuk Hakları Sözleşmesinin 26.maddesinde yer almıştır: Taraf Devletler, her çocuğun, sosyal sigorta dahil, sosyal güvenlikten yararlanma hakkını tanırlar ve bu hakkın tam olarak gerçekleşmesini sağlamak için ulusal hukuklarına uygun, gerekli önlemleri alırlar. Bu çerçevede 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu tüm sigorta kolları bakımından yasa kapsamında çalışan çocukların sigorta hakkını düzenlemiştir. Ancak sadece uzun vadeli sigorta kolları denilen malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları bakımından sigorta sürelerinin 18 yaşın ikmaliyle başlayacağı kabul edilmiştir. Bununla birlikte 18 yaşından önce bu sigorta kolları için ödenmiş primler var ise bu ödemelerin prim ödeme gün sayısına dahil edileceği hüküm altına alınmıştır (101).

Sendikal Haklar

2821 Sayılı Sendikalar Kanunu’nun 20. maddesine göre; “16 yaşını doldurmuş olan ve Sendikalar Yasasına göre işçi sayılanlar sendika üyesi olabilirler. 16 yaşını doldurmamış olanların üyeliği kanuni temsilcilerinin yazılı iznine bağlıdır (95). İK.’nın 14. maddesine göre; sendikaya üye olan her çalışan çocuk delege de olabilir. Ancak yönetici olmak için 18 yaşın doldurulması gerekir hükmü yer almıştır.

EK 2: ANKET FORMU

SANAYİ SİTESİNDE ÇALIŞAN ÇOCUK İŞÇİLERİN ÇALIŞMA KOŞULLARI VE İSTİSMARA UĞRAMA DURUMLARININ İNCELENMESİ

Bu çalışma Yüksek lisans tezi amacıyla sizlerin sanayi sitesinde çalışma koşullarınız ve istismara bakışlarınız incelemek planlanmıştır. Anket formuna lütfen adını yazmayınız. Ankette bulunan tüm bilgiler saklı tutulacaktır. İçtenlikle vereceğiniz yanıtlar için teşekkür ederim.

Yüksek Lisans Öğrencisi: Gülcihan Arkan

- 1.Yaşınız:
- 2.Cinsiyetiniz: a. Erkek b. Kadın
- 3.Nerede ikamet etmektesiniz? a. İl merkezi b. İlçe merkezi c. Belde d. Köy
- 4.Eğitim durumunuz: a. Okur-yazar değil b. Okur-yazar c. İlköğretim d. Okula devam ediyorum e. diğer
- 5.Okul terk etme nedeni:.....
- 6.Anne-baba sağ mı? a. Anne+baba b. Anne c. Baba
- 7.Annenin yaşı:..... Eğitim durumu:..... İşi:.....
- 8.Babanın yaşı:..... Eğitim durumu:..... İşi:.....
- 9.Aile tipiniz: a. Çekirdek aile b. Geniş aile c. Parçalanmış aile
- 10.Kaç kardeşiniz var?.....
- 11.Kardeşlerinizden çalışan var mı? a. Evet b. Hayır
- 12.Ailenin sosyal güvencesi: a. SSK b. Bağ-kur c. Emekli sandığı d. Yeşil kart e. Sosyal güv. yok
- 13.Bulunduğunuz şehir kendi memleketiniz mi?
a.Evet b.Aile göç, doğum yerim c..... yıldır burada yaşıyorum
- 14.Aile göç geldi ise nedeni nedir?..... 15.Hangi şehirden göç geldi?.....
- 16.Yaşamakta olduğunuz ev kira mı? a.Evet b.Hayır
- 17.Kötü alışkanlıklarınız var mı? a.Sigara b.Alkol c.Sigara+alkol d.Uyuşturucu madde e.Yok
- 18.Kötü alışkanlıklara nerede başladınız?.....
- 19.Ailede kötü alışkanlığı olan var mı? a.Evet (kim.....) b.Hayır
- 20.Anne baba da önemli bir sağlık sorunu var mı? a.Evet (kim..... nedir.....) b.Hayır
- 21.Hangi iş sektöründe çalışıyorsunuz?
- 22.Sanayi dışında başka bir sektörde çalıştınız mı? a.Evet b.Hayır
- 23.Sanayi dışında çalışılan sektör.....
- 24.Çıraklık eğitimine başlanırken “çıraklık sözleşmesi” imzalandı mı? a.Evet b.Hayır
- 25.Çıraklık okuluna gidiyor musunuz? a.Evet b.Hayır
- 26.Çıraklık eğitiminin faydalarını görüyor musunuz? a.Evet b.Hayır
- 27.Okula kaç gün gidiyorsunuz? (kaç saat).....
- 28.Çalışma hayatınız okul eğitiminizi aksatıyor mu? a. Evet b. Hayır c. Ara sıra derslere gidemiyorum
- 29.Günde kaç saat çalışılıyorsunuz?.....Saat kaçta başlıyorsunuz?..... Akşam saat kaçta bırakıyorsunuz?.....
- 30.Günlük çalışma saatleri arasında ne kadar süre dinlenebilmektesiniz? a.Dinlenemiyorum b.1-2 saat c. Diğer
- 31.Ustanızın size işi öğretmede etkili olduğunu düşünüyor musunuz? a.Evet b.Hayır c.Kısmen
- 32.Haftalık gelirin miktarı ne kadar?.....TL Kazandığınız ücret yeterli mi? a.Evet b.Hayır
- 33.İş yerinde öğle tatiliniz var mı? a.Evet b.Hayır
- 34.Fazla mesai yapıyor musunuz? a.Evet (kaç saat.....) b.Hayır
- 35.Fazla mesai ücreti alıyor musunuz? a.Evet b.Hayır
- 36.Sanayide çalışırken günde kaç öğün yemek yiyebiliyorsunuz? a.1 Öğün b.2 Öğün c.3 Öğün ve üzeri

- 37.Yemeğinizi nerden yiyorsunuz? a. Evden getiriyorum b. Restoranttan yiyorum c. İş yerinde pişiriyoruz d. Diğer...
- 38.İş yerleriniz denetleniyor mu? a.Evet b.Hayır
- 39.İş yerinizde ısıtma yeterli mi? a.Yeterli b.Yetersiz
- 40.İş yerinde kullanılan tuvaletler temiz mi? a.Evet b.Hayır
- 41.Çalıştığınız işin sizin için ağır olduğunu düşünüyor musunuz? a.Evet b.Hayır
- 42.Sizce çocuklar çalışmalı mıdır? a.EvetKaç yaşında çalışmaya başlanmalı?.....b.Hayır
- 43.Çalışma nedenleriniz nelerdir?.....
- 44.Çalışmaktan memnun musunuz? a.Evet memnun olma nedeniniz?.....b.Hayır
- 45.Çalışmak yerine okula devam etmeyi ister miydiniz? a.Evet b.Hayır
- 46.Bu işi yapmadığınızda ailenizden tepki alır mısınız? a.Evet b.Hayır
- 47.İşten kazandığınız para nasıl değerlendiriliyor?.....
- 48.Aileniz tarafından eve belli bir miktar para getirilmesi zorunlu kılınıyor mu? a.Evet b.Hayır
- 49.eve para getiremezseniz ne olur? a.Sorun olmaz b.Dayak yeme c. Kızma d. Korkudan eve gidememe e.Diğer..
- 50.Arkadaşlarınızla sosyal faaliyette bulunmanıza aileniz izin veriyor mu? a.Evet b.Hayır
- 51.Hafta sonu tatillerinde neler yapıyorsunuz?.....
- 52.Yılda 1 aylık izin hakkınız veriliyor mu? a.Evet b.Hayır c.1 aydan az izin veriliyor
- 53.İş yerinden sağlanan bir sağlık güvenceniz var mı? a.Evet b.Hayır
- 54.Düzenli olarak sağlık muayeneniz yaptırılıyor musunuz? a.Evet b.Hayır c.Ara sıra muayene olunuyor
- 55.Tetanoz aşınızı yaptırdınız mı? a.Evet b.Hayır
- 56.Çalışma ortamında sağlık açısından risk altında olduğunuzu düşünüyor musunuz? a.Evet b.Hayır
- 57.Çalışmaya başladıktan sonra tedavi gerektirecek bir sağlık sorunuz oldu mu? a. Evet nedir?(....) b. Hayır
58. İşvereniniz tanıdık mı? a.Evet (59.soruyu cevaplayınız) b.Hayır
- 59.Tanıdık birinin yanında çalışmanın faydası oluyor mu? a.Evet b.Hayır
- 60.İş verenin size karşı davranışları nasıl? a.İyi davranıyor b)Küfür ediyor c)Azarlıyor d)Dövüyor e)Diğer.....
- 61.Çalışma arkadaşlarından rahatsızlık duyuyor musunuz? a.Evet.....b.Hayır
- 62.Yaşamınızda bir problemle karşılaştığınızda hakkınızı nasıl savunursunuz?
a. Konuşarak halletmeye çalışırım b. Tartışma ortamı oluşur c. Kavga ile savunurum d. Başka kişilerden yardım alırım
- 63.Aileniz tarafından ilgisiz kaldığınızı ve ihmal edildiğinizi düşünüyor musunuz? a.Evet b.Hayır
- 64.Aileniz yaşamınızda karşılaştığınız sorunlarda çözüm için destek oluyor mu? a.Evet b.Hayır
- 65.Aile içinde şiddet oluyor mu? a.Evet nasıl.....b.Hayır
- 66.Ailenizden dayak yeme oluyor mu? a.Evet (kim... ..) b.Hayır
- 67.İş ortamında fiziksel yada cinsel istismar oldu mu? a.Evet kim nasıl.....b.Hayır
- 68.Hiç evden kaçmayı düşündünüz mü? a.Evet b.Hayır c.Daha önce kaçtım
- 69.İntihar düşünceniz oldu mu? a.Evet b.Hayır
- 70.Çocuklukta çalışmanın yetişkinlikte olumlu yönde etkisi var mıdır? a.Evet b.Hayır
- 71.Gelecekte meslek hayatınızla ilgili ne düşünüyorsunuz?.....
- 72.Sizce aşağıdaki şıklardan hangisi iş yerindeki sorunlara çözüm olabilir?
a) Kazaların önlenmesi b)Ücretin düzenlenmesi c)Çıraklara güçlerinin yetebileceği işlerin yaptırılması d)Usta ve kalfaların kötü davranmaması e)Günlük çalışma süresinin 8 saat olması f)Oyun sahsının olması
g)İş sağlığı ve iş güvenliği hakkında bilgi verilmesi h)Diğer.....

Ek 3: izin 1

**T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
Sağlık Bilimleri Enstitüsü**

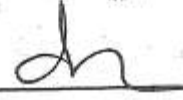
Sayı: B.30.GZP.0.42.00.00/400/ 058 - 058
Konu: Tez çalışma izni

19 / 03 / 2010

**TEKNİK MAKİNE VE SANATKÂRLAR ODASI BAŞKANLIĞI'NA
KAHRAMANMARAŞ**

Enstitümüz Hemşirelik Anabilim Dalı Halk Sağlığı Hemşireliği yüksek lisans programı öğrencisi Gülcihan ARKAN'ın "Sanayi Sitesinde Çalışan Çocuk İşçilerin Çalışma Koşulları ve İstismara Uğrama Durumlarının İncelenmesi." konulu tez çalışmasını 01 Nisan-31 Temmuz 2010 tarihleri arasında iliniz Sanayi Sitesi'nde çalışan 9-18 yaş grubu çocuklar arasında yapabilmesi için izin verilmesini rica ederim.

REKTÖR ADINA

Prof .Dr. Cahit BAĞCI
Enstitü Müdürü

İzin 2:

GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ

(Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne)

GAZİANTEP

TARİH: 05.04.2010

SAYI :

İLGİ: B.30.GZP.0.42.00.00/400/058-058 sayılı 19.03.2010 tarihli yazınız.

İlgili sayılı yazınızla okulunuz Hemşirelik Ana Bilim Dalı Halk Sağlığı Hemşireliği bölümü yüksek lisans öğrencilerinden Gülcihan ARKAN 'ın yapacağı "Sanayi Sitesinde Çalışan Çocuk İşçilerin Çalışma Koşulları ve İstismara Uğrama Durumlarının İncelenmesi" konulu tez çalışmasının yapılmasına başkanlığımızca izin verilmiştir.

Bilgilerinizi rica ederim.

Mustafa YAMAN

Teknik Makine ve Sanatkarlar Odası Başkanı

10. ÖZGEÇMİŞ

1985 yılında Muğla ili Milas ilçesinde doğan araştırmacı, ilköğretimi tamamladıktan sonra, 2002 yılında Milas'ta lise öğrenimini bitirdi. 2006 yılında Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu Ebelik Bölümünden mezun oldu ve aynı yıl Kahramanmaraş'a bağlı bir merkez köyde Vekil Ebelik yaptı. 2007-2009 yılında Gaziantep 70. Yıl Ana-Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Merkezinde, 2009-2010 yılında İslahiye Devlet Hastanesi Doğumhane Bölümünde Ebe olarak çalıştı. 2009 yılında Gaziantep Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Halk Sağlığı Hemşireliği Yüksek Lisans Programına başladı. 2010 yılından itibaren Bilecik Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu Ebelik Bölümünde Araştırma Görevlisi olarak çalışmalarını sürdürmektedir.